

הפעם אין השביעית

ביליון מס' 3. מאי-יוני 1996

אח/96

רגשי נקם

הליכוד יצא ממערכת הבחירות עם בטן מלאה על התקשורת. אחת הבשורות הראשונות שיצאו מפי דובריו המרכזיים היתה קריאת קרב נגד העיתונות, ובאופן שמי נגד אחדים מנציגיה הבולטים. המפלגה המנצחת לא גילתה נדיבות; היא ביטאה תאוות נקם. אופוזיציה מסתובבת תמיד עם רגשות קיפוח; מטבע הדברים, לשלטון מזומנים תגמולים והנאות שנמנעים מהמפלגות היריבות לו. אחת התשואות של ניהול ענייני המדינה היא תשומת לב רבה של התקשורת; מפלגות האופוזיציה ממלאות תפקיד של כינור שני בלבד בתחרות על לבה של העיתונות. משחק התפקידים הוזה התקיים גם בתקופת כהונתה של הממשלה היוצאת.

הליכוד טען שהתקשורת הפלתה אותו לרעה לא רק באמצעות חלוקה בלתי שווה של זמני שידור ושל פרסומים מודפסים, אלא גם בהעדפה מודעת ובלתי מודעת של מפלגת העבודה. בעוד שהטענות על יחס כמותי מפלה ניתנות למדידה (במכון הישראלי לדמוקרטיה נערך מחקר בנושא זה, שתוצאותיו ייוודעו בחודשים הקרובים), הרי קובלנות על יחס ערכי קשות הרבה יותר לאישוש או להזמה.

אם ראשי הליכוד יתעניינו אצל מנהיגי מפלגות השמאל הם יגלו כי גם אלה לא רוו נחת מיחס העיתונות. החברה האנושית נחלקת לאלה שעושים ואלה שמשקיפים עליהם; עיתונאים מטבע מזגם נמנים עם הקבוצה השנייה והם מתבוננים בעין ביקורתית על קברניטי המדינה, יהיו מי שיהיו.

גם אם מניחים שבכלי התקשורת רב יותר מספרם של העיתונאים האוהדים את דרכו של השמאל, מפלגת ימין שעלתה לשלטון בחברה דמוקרטית אינה רשאית להיאבק במגמה זו. בוודאי לא באמצעות הפחדות ואיומים על הפרטת ערוץ השידור הממלכתי, שילוב פרסומת מסחרית בערוצי הכבלים או הטחת קריאות גנאי מתלהמות בחיים יבין ובגדי סוקניק.

מפת השידורים הארצית היא תחום מורכב שיש לנהל אותו בזהירות. המבנה הקיים מבטיח את חופש הבעת הדעה, יוצר תחרות עיתונאית בריאה וגם מחלק באופן הגיוני את מקורות המימון לתפעולם של ערוצי השידור למיניהם. מותר, כמובן, לחולל שינויים במרקם זה, ובלבד שהמניע לכך ענייני ואינו תוצאה של רגשות תסכול וכעס. שלטון אמור לנהוג באחריות, בוודאי בטיי פולו בנושאים שיש להם השלכה על מעמדה של העיתונות, שחופש פעולתה הוא החמצן של המדינה. לבד מזאת, על מה הליכוד מלין: אם טענותיו על הטיית התקשורת נכונות, הוכיחו תוצאות הבחירות את דלות השפעתה על הציבור.

עוזי בוזימן

3	ותניהו והתקשורת: שוואים, טיפור אהבה - נחום ברנע
6	לחץ לא מתון - גיא לשם
9	עופו לנו מהעניינים - אורית שוחט
10	יוניטד פרס: הביורגריה התקשורתית על שמעון פרס - יאיר שלג
14	בעד עצומה הוגנת - אבי פוזן
19	צריך "שוניים" לרטיינג: מסע היחצנות של שלמה ארצי - רותי שילוני
22	חופי הטם-טם גוועו - רוביק רוזנטל
24	עשן הפטרייה: שידור "עובדה" על הכור בדימונה - יונתן טיקוצ'נסקי
28	איפה טעינו - אורי אבנרי
29	עיתון שחושב אחרת: "הארץ" אינו מודה בשגיאה - מרדכי קרמניצר
32	איזון זו אנדה - ירון אזרחי
34	עין בינלאומית - רפי מן
36	לשון הרע - איתן להמן
37	אירועי תקשורת: הנוסח המלא של תקנון האתיקה החדש

איור השער: ארנון אבני

"העין השביעית"

בהוצאת המכון הישראלי לדמוקרטיה
 ת.ד. 4702 ירושלים 1040
 טלפון: 02-618244 שולוחה 206 פקס: 02-635319

עורך: עוזי בוזימן

מערכת: נחום ברנע כרמית ניא, רפי מן

יועץ: פרופ' ירון אזרחי, פרופ' מרדכי קרמניצר

עריכה גראפית: שמי-בושורי עיצוב גרפי

עריכה לשונית: גליה עברון

מזכירת המערכת: אפרת ראובני-גולוסקי

דפוס: דפוס העיר העתיקה

המכון הישראלי לדמוקרטיה
 THE ISRAEL DEMOCRACY INSTITUTE
 An Israel-Diaspora Enterprise

לילה הראשון של שידורי התעמולה, ב-8 במאי, הוזמן הליכוד את העיתונאים אל מטה הבחירות שלו, באולפני ההסרטה של גלובוס-גרופ בנווה אילן. באחד החללים הגדולים הציבו מכשיר טלוויזיה ומולו שורות של כסאות. על הכסאות התיישבו פרחי ופרחיות קופירייטרים, עוזרי ועוזרות הפקה, פוליטיקאים, עיתונאים. האווירה היתה של הצגת-בכורה. צחוקים קולניים, צ'פחות, בדיחות-קיש - ואימה גדולה בבטן. באולם הסמוך ערמו על שולחן בקבוקי קולה וחטיפים. מוטי מורל, פרסומאי, מנהל קמפיין התעמולה של הליכוד, פתח ליד השולחן עמדת הסברה. מי שניגש, שמע מפיו נאום מר, כועס, רווי בהטפות מוסר, שזאת תמציתו: "התקשורת עם פרס, אבל העם עם נתניהו". לפני ארבע שנים, בבחירות של '92, הועסק מורל בקמפיין התעמולה של העבודה. סיבוב אחד קודם, ב-'88, עבד בליכוד. חציית הקווים הפיחה בו להט מיסיונרי עד כדי טרחנות, מהסוג שבולט אצל חוזרי רים בתשובה ואצל מעשנים כבדים. רק אתמול הפסיקו, וכבר הם דואגים לבריאותם של אחרים. אבל הטענה שלו היתה נכונה, בעיקרה. נתניהו נאלץ להתמודד בשתי חזיתות - מול העבודה ומול התקשורת. ההתמודדות עם התקשורת היתה יותר מסובכת, יותר מניפולטיבית. ספק אם רוב העיתונאים היו "עם פרס", אבל בטוח שהיו נגד נתניהו. לקו שהסתמן בתקשורת היתה השפעה ניכרת על שני המטות. נתניהו היה צריך להתגבר על תקשורת עוינת. חיים רמון עמד מול משימה לא פחות קשה: להתגבר על תקשורת אוהדת. נתניהו ואנשיו ירדו לבונקר מנטלי. בתחילת הקמפיין ניסו, אמנם במגומגם, להחרים עיתונאים. בשלב מאוחר יותר ניסו להחרים ערוץ שלם. זרימת החומר הוגבלה לעיתונאים שנחשבו לאוהדים. התייחסו אליהם כמו שמתייחסים אל עיתונאי-חצר: השתמש וזרוק. על הצורך הנואש של המטה בעיתונות אוהדת יעיד הסיפור הבא: ערב העימות עם פרס הדליף אחד מבכירי המטה לתקשורת שמות של עיתונאים מסוימים שהליכוד מתכוון להציע אותם כמנחים. אלה היו מועמדי-דמה. הליכוד מעולם לא הציע אותם. המטרה היתה לקבל מהעיתונאים שהוזכרו סיקור חיובי, לפחות עד שתתברר האמת. את מטה העבודה הקיפה העיתונות במעגל משפחתי חם. מדי ערב התכנסו העיתונאים באולם קטן

נחום ברנע

נתניהו והתקשורת: שונאים, סיפור אהבה

איור: עינת פלד

בקומת הקרקע של האולפנים לצפות בשידורים יחד עם השרים. היחס של הכתבים היה מגונן. מפעם לפעם נתנו עצות. גם כשפירסמו ביקורת, היא היתה ביקורת בונה. היטטו במריבות האי-שיות בין רמון לברק, נושא אהוב במשפחה. חיפשו פגמים בשידורים. לא חיפשו פגמים במועמד. רמון טען שהוא איננו מקשיב למה שמייעצים לו הכותבים בעיתונים. "הם רוצים סדרת חינוך. הם לא מבינים שמה שלא עשו 12 שנות בית-ספר, אי אפשר לתקן בעשר דקות שידור בטלוויזיה". בין העבודה לעיתונות נוצרה מערכת לא בריאה של ציפיות הדדיות: ראשי העבודה, מפרס ומטה, ציפו שהתקשורת תתעלם מנתניהו. רק מועמד אחד ירוץ בבחירות: שמעון פרס. זה היה קו התע"מולה שלהם. כשהתכתב האבסורדי הזה לא התקבל, באה האכזבה. על העיתונים ועל ערוצי הטלוויזיה הופעלו לחצים פראיים. ארבע שנים של סובלנות שלטונית ראויה לשבח נסתיימו בארבעה שבועות של רטינות ותככים.

ממול, לתקשורת היו ציפיות גבוהות מאוד מקמפיין העבודה. כשהתוצאות הכיבו, שלפו העיתונאים את סכיניהם. הקרב על התבוסה, סיפור צפוי מאוד, משעמם, נרגן, הדליק אותם. אין, כנראה, שנה מרה יותר מאהבה נכזבת.

הבעיה התקשורתית האמיתית של ראשי העבודה היתה המידע ששאבו מן התקשורת על מצב הרוח בארץ. כמו בכל מערכת בחירות, הכותבים ראו מה שרצו לראות ושמצו מה שרצו לשמוע. השרים קראו את מה שרצו לקרוא, וכולם יחד בתוך פאטה מורגנה. אחד השרים הנבונים של העבודה אמר לי ערב הבחירות, שהוא מרגיש שפרס הולך לנצח בהפרש ענק. מאיפה אתה מרגיש את זה, שאלתי. משני דברים, אמר. מההרגשה בהופעות שלי, וממה שאני קורא בעיתון.

מטה העבודה לא היסס להפנות את תשומת לבם של כתבים לפרשיות אישיות מחייו של נתניהו. שינוי השם. נישואיו ללא-יהודייה. הם ידעו שם, שאסור להם לתקוף חזיתית. לא, זה יהיה בומרנג. מוטב לשלח בו את העיתונאים.

העיתונאים קפצו על ענייניו האישיים של המועמד כמוצאי שלל רב. הם הניחו שיש להם ביד חומר מגרה, חומר מרעיש. הכל היה סביר, למעט העובדה שהמקור - מטה העבודה - לא הוזכר בכתבות אף פעם. האם הציבור איננו זכאי לדעת שהמטה לבחירת פרס מפיץ בחשאי חומר אישי נגד ביבי? זה סיפור פוליטי לא פחות מעניין מהשאלה, מתי ולמה החליף נתניהו את שמו. תוצאות הבחירות יצרו, לכאורה, מצב חדש ביחסים בין השלטון לבין התקשורת. הליכוד חוזר לשלטון כשהוא עמוס במשקעים מרים, בשאיפות נקם, באנשים שמחפשים לעצמם כח ותפקיד. החוקים שעל-פיהם פעלה התקשורת האלקטרונית, בזמנים רגילים וערב בחירות, עשויים להשתנות. ריח של מהפיכה נישא באוויר.

בנימין נתניהו הוא יציר כפיה של התקשורת האלקטרונית. את דעתו הנחרצת על התעשייה הזאת גיבש זמן רב לפני מערכת הבחירות. את הטלוויזיה הממלכתית צריך למכור לשוק הפרטי. בהנחה שאין קונה לסחורה, צריך לייבש אותה. במקומה צריך להקים ערוץ מסחרי נוסף, אולי בתוך ערוצי הכבלים, שיספק חדשות ותוכניות ויתחרה בערוץ השני.

במהלך מערכת הבחירות גיבש דעה גם על העיתונות המודפסת. "אני לא קורא עיתונים", אמר מדי פעם לעמיתיו. "החלטתי שחבל על הזמן". הם ידעו, כמובן, שהוא קורא כל מלה. נתניהו הוא צרכן כפייתי של תקשורת, בעיקר צרכן כפייתי של מה שמתפרסם עליו. האמירות שלו לא הצביעו על הרגלי הקריאה שלו, אלא על תחושת המיאוס הכללית שלו כלפי מה שנכתב בעיתונים. פעם אמר שהפסיק לקרוא בגלל ידיעה לא הוגנת, או בגלל כותב שלא החמיא לביצועיו. פעם בגלל הסקרים של העיתונים, שטענו שפרס מוביל.

מבין ראשי ממשלות ישראל, היחיד שמיעט לקרוא עיתונים היה יצחק רבין. רבין הסתפק בקריאה חטופה ממכונית, בדרך למשרד. במקום לקרוא, היה שומע מאחרים שקראו. לאה היתה קוראת ומדווחת לו. איתן הבר. שמעון שבס. נהגו, יחזקאל שרעבי. אולי משום כך היה רבין מאוזן ביחסו אל העיתונאים. הוא לא ייחס להם תכונות מאגיות. הוא ראה בהם מכשיר.

ביבי דומה יותר לפרס ביחסו לעיתונות. הוא מנסה לכבוש אותה. הוא מתקשה לסלוח לה על בוגדנותה. העיתונאים מחולקים אצלו לאלה שהם "ידידיו", ואלה "שאינם חשודים כידידיו". כמו רבים בפוליטיקה, הוא מאמין שמאחורי כל מלה בעיתון יש יד מכוונת. מוימה. הפראנויה תלווה אותו אל לשכת ראש הממשלה. למרבה הצער, מערכת הבחירות לימדה אותו שעל שקר אין עונש. ערב שידור הליכוד ציטוטים של שמעון פרס, שחלקם היו מצוים מהאצבע. גם כאשר הוכיח הערוץ השני, באחד המבצעים היפים שלו בסיקור הבחירות, שהציטוטים לא נכונים, הליכוד המשיך

לשדר אותם. אמינות, כך מתברר, איננה ערך בתעמולת בחירות. העובדות, כמו כל דבר, הן עניין למניפולציה. גם השיעור הלא-חינוכי הזה ילווה את נתניהו ואנשיו אל הממשלה, יחד עם הפראנויה ההכרעה הראשונה על השולחן היא רשימת ההדחות. הממשלה היוצאת עשתה שורה של מינויים פוליטיים בתקשורת האלקטרונית, ממנכ"ל רשות השידור ועד יושב-ראש הרשות, יושב-ראש הערוץ השני, יושבת-ראש מועצת הכבלים. האנשים האלה צריכים ללכת. מבחינה ממלכתית, נכון יותר להחליף אותם בהדרגה, כאשר יסתיימו תקופות הכהונה שלהם או כאשר יבקשו ללכת בעצמם. הצרה היא שבליכוד יש הרבה אנשים רדופי אובססיה תקשורתית, שמאמינים שגורלו של שלטון נגזר על-פי סדר האייתמים ב"מבט" או על-פי זווית החיוך של היים ביין. ויש גם הרבה אנשים שזקוקים לעבודה.

הם יעשו למנכ"ל הרשות מוטי קירשנבאום טובה גדולה אם יכנסו את הממשלה וידיחו אותו. קירשנבאום, שהקריב הכנסה טובה ואבק-כוכבים למען התפקיד המשמים-למדי, האבוד מראש, של מנכ"ל הרשות, יסיים את תפקידו על תקן של מרטיר. הפתרון העדיף, מבחינת הליכוד, הוא להנוק את רשות השידור לאט לאט.

אירוניה גדולה היא, שבזמן המו"מ בכירי רשות השידור ייחלו לכך שזבולון המר יהיה השר הממונה עליהם. מול רוח-הקרב בליכוד, הרפיסות של המר נתפסה פתאום כמופת לער-כים דמוקרטיים וחופש הביטוי.

ההכרעה האמיתית היא בתחום התרבות. התק-שורת הממוסחרת שנתניהו מעדיף נוטה להיות אוטוריט, פונה אל המכנה המשותף הנמוך ביו-תר, נבובה, זוהי תקשורת אמריקנית מהסוג שמתחיל להימאס אפילו על האמריקנים. מה שראינו בתעמולת הבחירות של הליכוד נראה גם בשידורים הרגילים. בלי קשר לפוליטיקה, זהו חזיון בעייתי.

אין כמעט ספק שעד הבחירות הבאות ישתנו כללי הסיקור הפוליטי. ערוצי הטלוויזיה והרדיו יורשו לשדר את פרצופי המועמדים. המצב הקיים אנכרוניסטי עד כדי גיחוך. הטלוויזיה המחישת את הגיחוך בכך ששדרה ציורים של המועמדים במקום צילומים שלהם. אבל גם האלטרנטיבה איננה פשוטה: היא פותחת פתח נוסף לניצול לרעה של התקשורת, של זמן השידור, בידי הפוליטיקאים. תועלה דרישה לבטל את תיבת שידורי התעמולה היומית

בערוצי התקשורת ולהמיר אותה בפרסומת רגילה, מסחרית, כמו באמריקה. כל שינוי בתחום הזה יחולל מהפכה בתוכן המסרים ובכלכלה שלהם. גם אם הכללים לא ישתנו, השידורים ישתנו: הלקה ממה שנתפס כהצלחת שידורי הליכוד ידחוף את המועמדים אל נוסחאות אמריקניות. בעוד ארבע שנים התעמולה תהיה עוד יותר נגטיבית, עוד יותר שקרית, עוד יותר ממוקדת.

השאלה הגדולה תהיה: האם להתיר לתקשורת לסקר את הבחירות כעולה על רוחה, או להציב לה מגבלות. בארצות שונות במערב מחייב החוק את התקשורת לתת "זמן שווה": על כל דקת שידור שמקבל מועמד אחד, מפלגה אחת, דעה אחת, חייבים לאפשר לצד שכנגד להגיב. הבעיה היא, כמו-כן, מיהו הצד שכנגד ומה הדבר שמחייב אותו להגיב. יש כאן פיתיון עצום לנודניקים מסוגו של הרב בא-גד. בארצות הברית תפסו את זה, ונסוגו. הפוליטיקאים הישראליים כל-כך מתוחכמים, כל-כך מניפולטיביים, שהם עתידים להפוך חוק כזה לבדיחה כבר במערכת הבחירות הראשונה.

יש כאן מלכוד: על-פי היומרה של השלטון החדש למשק חופשי, פתוח, אסור לו לדחוף את אפו לענייני התקשורת, בוודאי לא באמצעות חוק, לא כל שכן חוק הנוגע לתקופת הבחירות. אבל יומרה לחוד ובטן לחוד. הבטן מושכת את השלטון החדש לאחור, אל מושגים בולשביקיים שנדמה שאבד עליהם הכלת. אחד המבחנים המסקרנים של ממשלת נתניהו יהיה מה ינהיג אותה, הבטן או הראש.

איור: עינת פנד

לחץ לא מתון

איור: גליה לרך

התקשורת
והבחירות

הפרסומים על עברו של בוימין נתניהו לא נולדו סתם. כמו גם הידיעות

על התנכלויות לפעילי הליכוד ועל המועמדים לשר הביטחון. מטות

הבחירות ניסו לבצע בתקשורת מעשה מגונה. האם היא התגוננה כיאות?

ב-23 במאי יצא "מעריב" בכתבת תחקיר על עברו של בנימין נתניהו. הכתבה הראתה כי למרות שנתניהו טען בראיון לערוץ השני שלא שינה את שמו ל"ביתאיי", ישנם מסמכים רשמיים המוכיחים אחרת. אנשי נתניהו זעמו. כעבור חמישה ימים יצא "ידיעות אחרונות" עם ציטוט מהעיתונות הזרה ועם תצלומי מסמכים, המוכיחים כי נתניהו התחנך בארה"ב עם אשתו השנייה עוד לפני שהתגייסה. במטה הליכוד יצאו מהכלים בגין הפרסום.

"תיק ביבי", אומר אדם בכיר במטה ההסברה של העבודה, "הוכן בידינו במטרה לאפשר לבוחר הישראלי לדעת את כל עברו של אחד מהמועמדים לראשות הממשלה. אנחנו דאגנו לתחקיר והפצנו את התיק בקרב עיתונאים. חלקם התעלמו ממנו וביצעו תחקירים ביוזמתם, וחלקם פירסמו את הפרטים כמעט כמו שהעברנו אותם, ללא כל בדיקה נוספת."

אברהם בורג, שהיה האחראי על הקשר עם כלי התקשורת במטה העבודה, הודה בדיעבד בבחירה מגמתית של המידע שהועבר לעיתונאים. "היתה לנו החלטה אסטרטגית שהקמפיין יהיה של 'ניו' ולא של הסברה דרך העיתונאים. מרגע שהחלטנו כך, אז ברור שהעיתונות הכתובה והאלקטרונית משחקות תפקיד מכריע במגרש שלנו. שיטת העבודה היתה העברת אינפורמציה על המועמד שלנו ועל מעשיו ודבריו בצורה שוטפת, ובמקביל העברת תיקי תחקיר עסיסיים (על המועמד היריב - ג.ל.), כדי שהעיתונאים ישתמשו בהם אם ירצו."

גם בליכוד קראו את המפה ודאגו לספק אינפורמציה "אלטרנטיבית" לכל דורש, לפעמים גם בדיוור ישיר. שלושה שבועות לפני מועד הבחירות פירסם "מעריב" כתבה שהכתירה את אהוד אולמרט בתואר שר הביטחון בממשלת נתניהו. ב"ידיעות אחרונות", לעומת זאת, פורסם כי דן מרידור מיועד לאותו תפקיד. לכאורה היתה כאן טעות של אחד העיתונאים או של שניהם, אך למעשה היתה זו דוגמה מוחשית לניצול הרעב של העיתונות למידע תוך שימוש במניפולציה פשוטה של הבטחת ידיעה בלעדית לכל אחד מהכתבים. מן הסתם נועדו ידיעות אלו בעיקר להרגיע את ציבור הבוחרים, שחששו מפני שר ביטחון כמו יצחק מרדכי, רפאל איתן או אריאל שרון.

גם את שיטת האיתור ניצל הליכוד בדרך מיוחדת: לעצרת תמיכה בליכוד, שבה אמר היה נתניהו להשתתף, הגיעו גם מפגיני העבודה. במהלך הערב הידרדרה אחת מה"ליכודיות" (מכוניות מטה ההסברה של הליכוד), ומפגיני העבודה שלחו את ידיהם לעצור אותה כדי שלא תפגע בהם. מאוחר יותר קיבלה כתבת גלי צה"ל, הדס שטייף, שנכתה במקום בזמן האי-

רוע, הודעה באיתורית שדיווחה על תקיפת רכב הסברה של הליכוד בידי מפגיני העבודה. "היי" תי המומה. דקות ספורות לפני שהועברה הידיעה שמעתי את אחד האנשים של נתניהו, שהגיד עו יחד איתו אל המקום, מעביר הודעה לעיתונות על רכב שהותקף בהרצליה ונהגו נפגע. הוא גם דאג לתדרך את הנהגה מה להגיד לעיתונאים שישותחו איתו. בדקתי את העניין עם מפקד משטרת הרצליה והוא הודה באזוני שלא היו דברים מעולם."

במקרה אחר, משחזרת שטייף, הועברה באייתורית ידיעה לכתבים על פריצה לסניף העבודה ברעננה. היא הגיעה למקום והתברר לה כי מדובר בפריצה לכמה משרדים בקומה שבה שכן מטה העבודה. "בהודעה שקיבלנו דובר גם על גניבה של רשימות תומכי העבודה", מספרת שטייף. "כאשר בדקתי את העניין עם המשטרה, גיליתי שמדובר בגניבת מחשבים פשוטה שכללה גם את הדיסקט שהיה בכונן המחשב. ליד המחשב עמדה ערימת דיסקטים, ומי שהיה מעוניין באמת במידע היה לוקח אותה איתו."

הכתבים הפוליטיים מסכימים כי היו מניפולציות ציוד משני הצדדים. "לכל אורך הדרך אל הבחירות ניסו לעשות לי מניפולציות", מספר ירון דקל, כתב הערוץ הראשון וקול-ישראל. "אמנם במערכת הבחירות הזו זה בהחלט בלט, אך כבר בבחירות '92 ניכרה תופעה של ניסיונות לדיסאינפורמציה בעניין חייו האישיים של רבין. הנוסחה שלפיה עבדו בשני הצדדים היתה ונשארה אותה נוסחה: ניצול הרעב לניפורמציה והמשקל הרב שיש לכל פיסת מידע בתקופה של מערכת בחירות". דקל מספר שהגיעו אליו פניות חוזרות ונשנות לסגת מידעה ששידר או לשנות את ניתוחיו. במקרה אחד דרשו ממנו אנשי הליכוד לחזור בו מידעה ששידר, ולפיה יוצבו מתנחלים בקלפיות במגור הערבי. במקרה אחר הגיעה אליו בקשה מלשכת ראש הממשלה לחזור בו מידעה על תמיכת רבנים בנתניהו.

בסדרה "תעמולה מול מציאות" ששודרה בערוץ 2 נחשפו פרטים שלא היו לרווחן של שתי המפלגות הגדולות. מספר דב גיל-הר, האחראי על סדרת הכתבות: "הכתבות גררו תגובות היסטוריות וניסיונות מידיים לגרום לנו לא לשדר כתבות שהכינונו. ערב ערב הייתי מקבל טלפונים מלימור לבנת וממטה ההסברה של העבודה כדי 'לעדכן' אותי בפרטים שבהם לא דייקתי כביכול, או כדי לתת לי חומר רקע נגד הצד השני. איימו עלי שיפסיקו לשתף אותי פעולה בעתיד וניסו תמיד לברר עוד לפני השידור מה אני עומד לדרר."

גיל-הר ממחיש את דבריו בכמה דוגמאות: "אנשי הליכוד כעסו מאוד על הפרסומים בקשר ליונה שהופיעה בתשדיריהם. אנחנו גילינו שהיונה נקשרה לצורך הצילום ושידרנו את זה, למרבית כעסם. במקרה אחר מצאנו שהדברים שהליכוד מפרסם בתעמולה כציטוטים של

ערפאת מנאמו בקופנהאגן לקוחים מתוך עיתון ימני קיצוני בשם 'דאגן' שאינו בדיוק מקור אינפורמציה אמין. הם היו חוזרים אלינו עם עובדות קונקרטיים שלדבריהם היו שונות מהעובדות שבידינו. צוות התגובות שלהם עבד ללא הרף. גם ממפלגת העבודה ומלשכתו של שמעון פרס פנו אלינו לא פעם. במקרה אחד, זה היה אחרי ששידרנו שפרס טעה כשידבר על פערים חברתיים שהצטמצמו בזכות מפלגת העבודה. במקרה אחר, בדקנו את דבריו של שוחט בתשדירי התעמולה ומצאנו כי בעוד שהוא דיבר על ירידת האינפלציה בשנות שלטון העבודה, האינפלציה לא ירדה בשיעורים שעליהם דיבר. אנשי העבודה טענו שאנו מסבים להם נזק וביקשו שנפסיק לשדר את החומר. בסופו של דבר הם קיבלו את רוח הדברים והבינו שאנחנו מתייחסים באופן שווה לכל המפלגות". שדר בכיר בערוץ השני מספר ששני המטות חתרו לסנן לכלי התקשורת מידע שלא נכלל מסיבות שונות בתשדירי התעמולה שלהם. "בשני המטות הדליפו מה שרצו שידלוף, כמו תוכניותיו של נתניהו לגבי ממשלת אחדות או הסכמים שעשה פרס עם גורמים במחנה הדתי", הוא מספר. ההבדל הוא שבליכוד היו מגיבים

מטה העבודה הציע לערוץ הראשון לשדר כתבות מדיניות וביטחוניות רגישות ולספק את החומר התיעודי

מיידית ובשצף קצף על כל אינפורמציה ששודרה ונראתה להם לא נכונה, ואילו מטה העבודה, שראה את הסקרים שניבאו לו ניצחון, עסק פחות בעבודת הדוברות ונבנה על סיקור עבודתו של פרס כראש ממשלה.

בד-בבד עם הניסיונות לתמרן את התקשורת בדרכים לגיטימיות יותר ולגיטימיות פחות, הקפידו ראשי מטות ההסברה ודוברים אחרים משני הצדדים להתלונן על חוסר איוון מוחלט בתקשורת. לעתים נראו תלונות אלו כחלק מטקטיקה מסודרת שנועדה ליצור רגשות אשם אצל העיתונאים והשדרים כדי להותם לצד המפלגות. אומר מוטי מורל, פרסומאי הליכוד: "התקשורת היתה חסומה נגדנו כמעט לחלוטין. היתה התגייסות חסרת בושה לטובת מפלגת העבודה בצורה בוטה. התייחסו לכל דבר שהעברנו לתקשורת כאל לא אמין ולעומת זה פרסמו כל מלה שהעביר הצד השני". מוסיף איל ארד, איש יחסי הציבור של נתניהו: "כל מידע שנראה כמשרת את הליכוד נחסם לחלוטין מהגעה אל התקשורת. נראה היה שהעיתונות מעדיפה את זכות השמאל

לקבל שירותים יותר מאשר את זכות הציבור לדעת את העובדות. לא היה איוון נקודתי, כמחויב בחוק, בכלי התקשורת האלקטרוניים. ידיעות שגויות ככוונה תחילה שודרו ברדיו ולא הורדו עד ששלחנו מכתב מעורך-דין אל מנהל רשות השידור.

ידעה אחת כזו שאכן שודרה היתה בענין הירי בהרצליה. כתבת הרדיו ענת פלג דיווחה כי מפלגת הליכוד מממנת את ההגנה על היררה, ואילו בליכוד טענו שההגנה ממומנת בידי מעסיקו של היררה. רק לאחר איום בתביעה משפטית, הפסיק קול-ישראל לשדר את הידיעה ואף פירסם התנצלות.

"כל מה שניסינו לעשות הוא לדאוג שהציבור יידע לבחון את השלטון שהוא בוחר בעזרת עובדות. לא ניסינו להפעיל לחץ על כלי התקשורת כדי למנוע פרסומים או לעודד פרסומים אחרים. מרבית הפרסומים שבכל זאת היו לצדנו פורסמו ביוזמת העיתונאים ולא ביוזמתנו", טוען איל ארד.

גם לימור לבנת, שהיתה אחראית על מסע ההסברה של הליכוד, טענה שרשות השידור והערוץ השני נהגו בחוסר איוון בסיקור שתי המפלגות הגדולות. "הכיסוי התקשורתי לעימות פרס-נתניהו היה לא מאוזן ולא פורסמו סקרים

תונאי ידוע ומכובד שביקש מאיתנו לעזור לו להכין כתבה כזו. מובן שלא עזרנו לו". גרסתו של דורי סותרת את דבריהם של אברהם בורג ושל מקור נוסף במטה העבודה שהודו בפירוש שהעבירו תיקי תחקיר על נתני-הו לידי כמה עיתונאים.

עיתונאים ושרדים היו חשופים, בתקופת מערכת הבחירות, לפניות וללחצים יומיומיים מצד המטות של שתי המפלגות הגדולות. יואב לימור, שחשף ב"מעריב" את פרשת שינוי שמו של בנימין נתניהו לנתניא, מספר שקיבל מידע

מטה הליכוד הודרו לפרסם שהגברה השמירה על נתניהו אך זעם כששודרה ידעה דומה על פרס

יוזם משני העברים. "ברור לחלוטין שערב בחירות, שהן הבחירות האישיות הראשונות שנערכו בישראל, ניסו המפלגות לעשות הכל כדי

לשתיינים למיגור החמאס. אנשי הערוץ דחו את ההצעות בשאט נפש.

מסע הלחצים של המפלגות הגדולות לא פסח גם על עורכי העיתונים הגדולים. יעקב ארז, עורך "מעריב", מאשר ש"היו עלינו לחצים משני הצדדים במשך כל הזמן. היו כאלה שנקטו איומים וכאלה שניסו לשכנע בעדינות. לרוב איפיינו האיומים את הצד שחש במצוקה". ארז ציין כי העורכים הבכירים בעיתון דנו בכל פנייה לגופה וכי היו מקרים שהוא עצמו שוחח עם העורכים כאשר חשש שידיעות שהעיתון מפרסם יתפרשו כהטיה חריגה לצד אחד משני המחנות היריבים. יודעי דבר ב"מעריב" מספרים שעיקר הלחצים הגיעו מכיוון הליכוד ושבועלי העיתון ועורכיו עשו מאמץ לשמור על איוון.

גם על צמרת "ידיעות אחרונות" הופעלו מאמצי שכנוע. מטה העבודה כעס על הכותרת הראשית של העיתון שבישרה לאחר העימות בטלוויזיה: "סקר קובע - ביבי שיכנע יותר". בעבודה טענו שממצאי הסקר שיקפו פער של 4 אחוזים בלבד, שהוא בתחום הטעות הסטטיסטית, ושהסקר נערך בשעות הספורות שבין העימות למועד סגירת העיתון ולכן אמינותו

מפוקפקת. ידוע על כתבה פוליטית אחת לפחות שנפסלה בעיתון לפני יום הבחירות, אם כי לא ידוע אם המניע לכך היה רגישות לתגובת אחת מהמפלגות או שיקולי עריכה לגיטימיים. במטה ההסברה של העבודה רווחה תחושה ש"ידיעות אחרונות" נוטה לטובת הליכוד, אך לאחר מערכת הבחירות העדיפו שם שלא להדגיש זאת כדי להימנע מעימות עם העיתון.

יואל אסתרון, עורך המשנה של "הארץ", אמר בראיון לגלי-צה"ל כי לעיתונות קו מערכתי ברור, אך ציין כי לפני תחילת מערכת הבחירות כינס את כתביו ודרש מהם הגינות עיתונאית בסיקורה. עם זאת, מצא "הארץ" לנכון לפרסם ביום הבחירות עצמו ידיעה שציטיטה אדם אנונימי, שטען כי נתניהו התוודה באוזניו על כוונתו להישאר בארצה. ■

גיא לשם כתב עוד לאחרונה ב"דבר ראשון"

להכפיש את שמו של המתחרה ולהאדיר את שמו של המועמד שלהן. לא פעם ולא פעמיים קיבלתי מידע מסמר אוזניים שמטרתו היתה לפגוע. מה שהצלחתי לבדוק פורסם, ואני לא מרגיש שאני חייב התנצלות לאף אחד".

לדברי לימור, מניפולציות היו לעתים גם ניצול והבלטת מידע קיים ולא תמיד דיסאינפורמציה. "כשנודע כי הגברה האבטחה על נתניהו בשל איומים על חייו, מיהרו ראשי הליכוד להשתמש בזה לתעמולה שלהם, אך כאשר ביום הבחירות התפרסמה ידיעה על הגברת האבטחה על פרס, כעסו עלינו ראשי הליכוד ואמרו שזו בעצם המלצה לבחור במי לבחור". לערוץ הראשון הגיעו פניות ממפלגת העבודה להכין כתבות לפי חומרים שמטה המפלגה יספק. אחת ההצעות היתה להכין כתבה על מחדלי ממשלת הליכוד במלחמת לבנון. הצעה שנייה דיברה על כתבה שתאיר פעילות משותפת של כוחות הביטחון הישראליים והפ-

שמראים כי נתניהו היה טוב יותר בעימות", אמרה לבנת לנדב שרגאי ("הארץ" 4.6). "גם במקרים אחרים, בעיצומם של ימי הבחירות, רואינו אישים מרכזיים מהעבודה ללא אף מרוי איין מהליכוד. דיברתי על כך עם יאיר שטרן ומוטי קירשנבאום. הם אמרו לי שאני צודקת, אבל מה אפשר לעשות".

לעומתם אומר יורם דורי, דובר מפלגת העבודה: "הטורו שעשו ראשי הליכוד נגד מנהלי הרדיו והטלוויזיה העביר אותם כנראה על דעתם. כלי התקשורת ניסו כתוצאה מכך להוכיח שהם קדושים יותר מהאפיפיור ולכן הרגשנו חוסר איוון משווע לרעתנו. בכלי התקשורת לא שידרו תגובות שהעברנו בטענה שזו תעמולת בחירות. אנחנו לא נכנסנו ללחץ כמו אנשי הליכוד ולא איימנו על אף אחד כדי שיפרסמו אותנו. כל הפרסומים שפורסמו, כמו הביוגרפיה של נתני-הו, היו בכלל ביוזמתם של העיתונאים. אנחנו לא סייענו לאף אחד. זכור לי מקרה של פנייה מעי-

עמולת הבחירות היתה משכנעת מאוד בנושא אחד - ערבים זה רע ליהודים. חוץ מהמחלפות הערביות, דבקו כל המפלגות הציוניות והדתיות בגישה שצריך להיזהר מהערבים, להיזהר מהקול הערבי הישראלי, להיזהר מערפאת, להיזהר מנוכחותם של פלשתינאים בתוכנו ולנסות לדחוק אותם הרחק ככל האפשר.

השלטים "ביבי טוב ליהודים", שעוררו מהומה לרגע, העבירו את המסר הגלוי שרוב המפלגות העבירו כל הזמן באופן סמוי. מפלגת העבודה אמרה שצריך להמשיך את תהליך השלום כדי להגיע למצב של "הם שם ואנחנו כאן". במלים אחרות, עופו לנו מהעיניים. מדובר בהפרדה במובן המנוכר ביותר של המלה, ללא שום רמז לפיוס ולעתידי ורוד של שיתוף פעולה. הליכוד העביר את המסר של הזכוכית השבורה, של אי-אמון מוחלט בערבים, שכל הסכם אתם מוביל לאסון. כשאמר שהשיי לוב בין פרס לערפאת מסוכן למדינה, לא הציגו שום אלטרנטיבה של הסכם אחר, עם ערבי אחר, שיכול להיות טוב יותר. דמותו של ערפאת הופיעה בצורתה המאיימת ביותר כשהיא מסמלת את הסלידה והאימה מהאיש בכאפייה.

המפלגות הדתיות, וכמוהן גם מפלגת העלייה והדרך השלישית, העבירו ברורות את המסר היהודי המסתכם במשפט "אל תתנו לקול הערבי להכריע". מכל המסרים זה אולי המקומם ביותר, משום שלראשונה נאמר בבחירות שקולו של המיעוט הערבי אינו שווה לקולו של מצביע יהודי. לערבי מותר להשפיע רק בענייני פנים, ואילו היהודי יכול לקבוע את גורל המדינה בענייני חוץ וביטחון. בבחירות האלה ניצחו הקול היהודי והמסר היהודי. נוצר שיתוף פעולה בין הימין הלאומי לבין המפלגות הדתיות בגלל הפחד הגובר מהערבים באשר הם - הערבים שפעם כונו "טובים" (והם הערביים הישראליים), והערבים שחצי-בפנים חצי-בחוץ (הפלשתינאים בשטחים) והערבים באשר הם במזרח התיכון. גם מרצ, במסר ההפרדה שלה, סייעה לגיבוש הקונסנזוס סביב ה"אנחנו" מול "הם". עד לפני שנתיים שלוש, למעשה עד הסכם אוסלו, לא נשמעה בארץ הטענה שאסור לתת לקול הערבי להכריע. ההסכם עם ערפאת, שלכאורה אמור היה לחזק את האמון בפלשתינאים, הפך את הערבים הישראליים לאיום, משום שהם הביעו הודות גלויה עם ערפאת. עד לפני שנתיים, רק אלי-קים העצני היה מסוגל לכפור בכובד משקלו של הקול הערבי ולהטיל ספק בדמוקרטיה במובנה הראשוני ביותר - קול אחד לאיש אחד. בשנתיים האחרונות הפך המושג הדתי-לאומני בעבר - "העם" במקום "המדינה" - ללגיטימי.

השפעת הערבים בבחירות הפכה לאיום על היהדות. הנורמליזציה שנתפסה אצל אנשים אחדים (מעטים כנראה) כדבר חיובי נתפסה אצל הרוב כאיום על הזהות היהודית של המדינה. רבין נרצח, כי הטיעון שלממשלתו אין מנדט בשל הישענות על קולות ערבים הפך אותו לבוגד. הטיעון הזה קיבל לגיטימציה בבחירות.

ב-30 במאי, בשעות הבוקר, חשתי הקלה לרגע כשמעתי את הפרשנים ברדיו אומרים ש"פרס נכשל בגלל הערבים". הבינויות שאילו פרס היה מנצח, היו זוכים רים לו כל הזמן את התמיכה הערבית המאסיבית. אחרי מחשבה נוספת אמרתי לעצמי, שעכשיו גם השמאל ישנא את הערבים ויחשוב אותם לבוגדים בשלום: על אף שרק 12 אלף ערבים שמו פתק לבן, הם כבר הואשמו בכישלון הזה. כל זה עובד במישור הלא-רציונלי, כמו שכל מסע הבחירות עבד רק דרך הבטן, לא דרך הראש. אין קול אחד שמכריע, יש סך כל הקולות שמכריעים בבחירות. אילו פרס היה מנצח אחרי ספירת קולות החיילים, האם אפשר היה לטעון שקולות החיילים הם שהצילו אותו? השאלה מי הציל ומי הכשיל נוגעת רק לשאלה מי נספר קודם ומי אחר-כך.

כך צריך להסתכל גם על המושג "אחדות העם", שגולד אחרי רצח רבין, או על התשדיר "צו פיוס" שבו נראים יהודים חילונים ודתים עושים שלום ביניהם. מערכת הבחירות האחרונה לא קירבה את השלום עם העולם הערבי, היא רק הגדירה סופית גם את הערבי הישראלי כאויב. כך אפשר להסביר גם את הצבעות של חילונים למפלגות דתיות.

המחנות של "אנחנו" ו"הם" התגבשו באופן מדויק לכל מי שהישראליות היתה חשובה לו. ■

אורית שוחט

עופו לנו מהעיניים

כפעם הראשונה נאמר
בישראל שקולו של
אזרח ערבי אינו שווה
לקולו של מצביע יהודי

אורית שוחט היא חברת מערכת "הארץ"

איור: מירה פרידמן

פירניטד פרס

התקשורת
והבחירות

הביוגרפיה התקשורתית של שמעון פרס מעידה על יחסים צמודים עם העיתונות. דומה שהוא היה הפוליטיקאי הישראלי הראשון, שהצליח ליצור סביבו חבורת עיתונאים אוהדת שליוותה אותו כל חייו הציבוריים. השבועון "העולם הזה" היה בין יריביו הבולטים בכלי התקשורת. נקרולוג

כמו כלל הביוגרפיה הציבורית הארוכה שלו, ידעה גם הביוגרפיה התקשורתית של שמעון פרס, ראש הממשלה המודת, הרבה תפוחות, הרבה עליות והרבה מורדות. כמעט מראשית דרכו הציבורית דאג לטפח עיתונאים מקורבים והכיר בחשיבותו של הטיפוח הזה. ישעיהו (שיי-קה) בן-פורת, לשעבר הכתב הפוליטי הבכיר של "ידיעות אחרונות", היה אחד מן המקורבים הללו. באוטוביוגרפיה שלו, "עט להוכיר", סיפר בן-פורת ש"פרס היה פתוח מאוד לתקשורת ואפילו נטה לחשוף את קודש הקודשים - מערכת הביטחון... הוא היה אולי ראש וראשון בממסד המפא"י, שבכלל הבין את מקומה וחשיבותה של התקשורת במאבקים דמוקרטיים". יחד עם זאת, מתחילת דרכו היה פרס דמות שנויה במחלוקת מבחינה ציבורית ותקשורתית גם יחד, כשלא תמיד ברור מהי הביצה ומייה התרנגולת במערכת היחסים הזאת. שתי עובדות שהצטרפו זו לזו גרמו לחשדנות הציבורית והתקשורתית כלפי פרס, יחס שילווה אותו לכל אורך דרכו הציבורית. האחת - העובדה שבגיל צעיר ביותר, 29, מינה אותו דוד בן-גוריון למנכ"ל משרד הביטחון, לאחר שכבר הספיק לעסוק בשליחויות של רכש ביטחוני ולכהן כמשנה למנכ"ל. חסותו של "הזקן" גם העניקה לו ביטחון עצמי ומרחב להתעמת עם זקני מפא"י, בעיקר עם שרי החוץ משה שרת וגולדה מאיר, ולכרסם בתחומי פעילותם. תהליך זה לא הוסיף לו אהדה - לא אצלם ולא אצל העיתונאים המקורבים להם. הגורם השני שהוסיף לחשדנות כלפי פרס היה העובדה שפעילותו כמנכ"ל המשרד, בשנות ה-50, התמקדה בעיקר בעניינים חשאיים ובטוויי-ית קשרים סודיים: קשרי הרכש הביטחוני עם צרפת, המגיעים עם בריטניה וצרפת שהובילו למבצע קדש ובניית התעשיות הביטחוניות והיי-כולת הגרעינית של ישראל. אלקנה גלי, שכיהן ככתב "דבר" בפאריז באמצע שנות ה-50 והיה מן העיתונאים הראשונים המקורבים לפרס,

הרבה לתאר את פעילותיו; בשל מגבלות הצנזורה עשה זאת תחת הכינוי "האיש בחליפה הכחולה", צופן מוסכם לאיש שהכל ידעו מיהו. גלי חשב, מן הסתם, שהוא מוסיף בכך תהילה לפרס, אבל מותר לשער שהכינוי המסתורי הזה תרם ליצירתו של דימוי תככני ואפל, לפחות אצל קוראים מסוימים.

מי שהרבה במיוחד לתקוף את פרס היה "הער" לם הזה" של אורי אבנרי. "העולם הזה" תיעב את הממסד המפא"יניקי כולו, אבל תיעוב מיוחד היה שמור אצלו לבן-גוריון ולנאמניו במערכת הביטחון, שבשלטונם הריכוזי ראה סכנה לדמוקרטיה ולחופש הביטוי. את הש"ב (כינויו דאז של השב"כ), למשל, הוא כינה דרך קבע "מנגנון החושך". הש"ב אמנם היה בניהור לו של איסר הראל, עמית-יריב של פרס, אבל גם פרס ספג לא מעט מנחת לשונו של "העולם הזה" בשל קרבתו לבן-גוריון ועיסוקיו הביטחוניים-חשאיים.

באותם ימים נחשב "העולם הזה" אצל רבים לעיתון היחיד שבו ניתן לקרוא את כל האמת על הממסד, ומעמד זה תרם מאוד ליוקרתו. כמה מהעיתונאים הבולטים ביותר של ישראל הצעירי רה החלו בו את דרכם. עד כדי כך היה מעמדו בולט, שהש"ב של איסר הראל נחלץ להקים

לאחר ההפסד של פרס לרבין בשנות ה-70, אמר חתי גולן: "שלוש שנות כתיבה אובייקטיבית בזכות פרס ירדו לטמיון"

עיתון סנסציוני מתחרה בשם "רימון", שייצג את השקפות הממסד ותקף את אבנרי ושותפיו. למרות שהראל לא נחשב לידידו של פרס ואף התעמת איתו על עמדות וסמכויות, הרי שמעצם תמיכתו של "רימון" בממסד הבן-גוריוני הוא הגן, בין השאר, גם על פרס. ואולם, תקופת חייו של השבועון לא היתה ארוכה.

ההתמקדות הציבורית הגדולה בפרס החלה במחצית הראשונה של שנות ה-60, כאשר היה כבר חבר כנסת וסגן שר הביטחון. שנים אלה היו כולן תחת צל הסערה הגדולה של פרשת לבון. מוכיר ההסתדרות, פנחס לבון, תבע מבן-גוריון לטהר אותו מאשמת האחריות לפרשת "עסק הביש" בקהיר של 1954 (סדרת פיצוצים במוסדות בריטיים ואמריקאיים, שנועדה לסכסך בין שתי מדינות אלה ובין מצרים), שהתרחשה בזמן כהונתו כשר ביטחון. הסתעפות הפרשה יצרה קרע בין ההנהגה הוותיקה במפא"י (לוי אשכול, גולדה, זלמן ארן ופנחס ספיר) לבין בן-גוריון ונאמניו, בעיקר פרס ומשה דיין. פרס

היה מנכ"ל משרד הביטחון בזמן האירועים הללו; דיין כיהן כרמטכ"ל. לבון הטיל על בן-גוריון ואנשיו את האחריות לקנוניה שטפלה עליו את האשמה; ובפרס שוב דבקה, לפחות בעיני אותם חלקים מן התקשורת והציבור שהאמינו ללבון, תדמית התככני וזומם המזימות. כשם שהפרשה חצתה את מפא"י והסעירה את הציבוריות הישראלית כולה, כך חצתה - בצורה שאיש אינו זוכר כמותה - גם את העיתונות. שני המחנות הנצים טיפחו עיתונאים מקורבים שלהם הדליפו השמצות ומידע, חלקו מדיונים סודיים, שעד אז נחשבו חסינים מהדלפות. תומכיו העיקריים של לבון היו כמה מבכירי "מעריב" - שלום רוזנפלד, שמואל שניצר ודוד לור - והדבר נתפס כהתייצבותו של העיתון כולו, שהיה אז הנפוץ והמוביל ללא עוררין בין עיתוני ישראל, כנגד בן-גוריון ובעד יריביו, לבון ואשכול.

את העיתונות של הצד השני טיפח בעיקר פרס. בן-גוריון מעולם לא ייחס חשיבות רבה לתקשורת והיה רחוק מלטפח יחסים קרובים עם אנשיה; דיין בחל בעבודה האפורה שמאחורי הקלעים. המומחיות בתחום הזה היתה של פרס. או הוא החל לטפח שורה של עיתונאים מקורבים, בינם, ביניהם שייקה בן-פורת מ"ידיעות אחרונות", שהכיר את פרס והעריך אותו עוד מימי כהונתו ככתב בפאריז, כאשר פרס עסק שם בעסקאות הרכש; מירה אברך, רכילאית העיי תון, שטורה נחשב בין מקדמי התפוצה הגדולים של "ידיעות"; יואל מרקוס, או הכתב הצבאי של "דבר"; וחגי אשד, גם הוא איש "דבר" ונאמן מובהק של בן-גוריון, שלפי בקשתו אף כתב מחקר מיוחד בשאלה "מי נתן את ההוראה". גם דב יודקובסקי, האיש החזק ב"ידיעות אחרונות", נחשב מקורב מאוד לפרס. בן-פורת, מרקוס ואשד זכו לשיחות תדרוך ממושכות עם פרס ושמעו הדלפות רבות מפיו. מאמרייהם ביטאו במידה רבה את גרסתו הוא לאירועים. בן-פורת מעיד על כך בספרו האוטוביוגרפי, ואילו שבתי טבת - בעצמו מנאמני בן-גוריון ומקורב לאנשיו, אם כי יותר לדיין מאשר לפרס - מספר בספרו על פרשת לבון כיצד איפשר פרס למרקוס לקרוא בלשכתו סטנוגרמות מלאות מישיבת ועדת חוץ וביטחון של הכנסת. ההתגייסות הזו גרמה ל"העולם הזה" לכנות את חבורת העיתונאים המקורבת בכינוי הלעגני "יונייטד פרס" - מטבע לשון שדבק אחר-כך גם בעיתונאים שהתקרבו לפרס בתקופות אחרות.

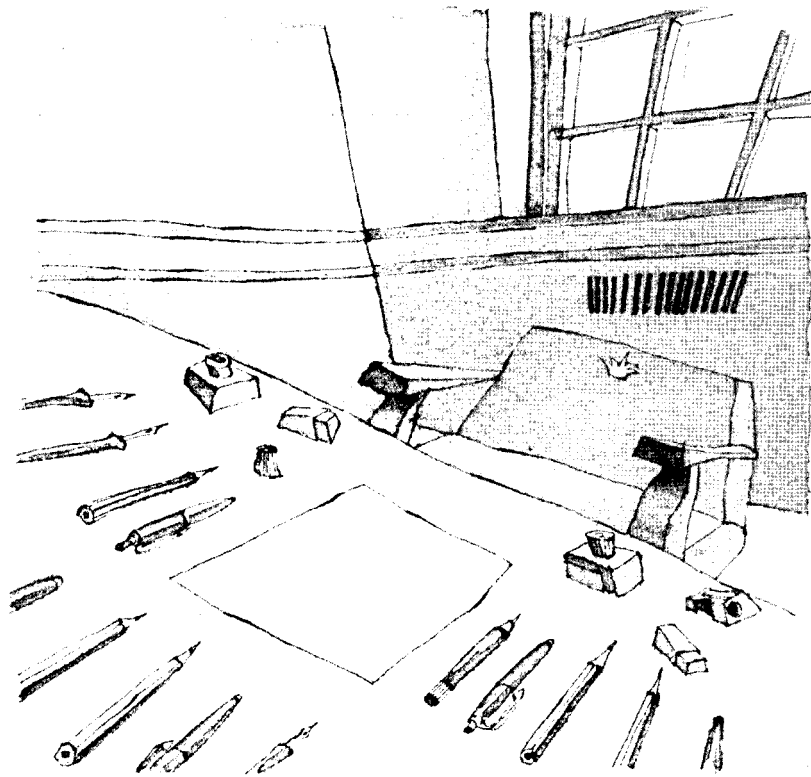
מעמדו של פרס בתקשורת במחצית הראשונה של שנות ה-60 היה, אפוא, בעל אופי מתגונן. פנחס יורמן, שסייע לו כדובר באותם ימים במשרד הביטחון, אומר בכל זאת כי "ההתקפות עליו גם טיפחו את מעמדו הציבורי, מעבר למעמד הממשי שהיה לו באותה תקופה".

ב-1965, כשעזב פרס את תפקידו הממלכתי ופרש עם בן-גוריון לסייעת רפ"י, הוא החל לטפח את אזכורו בתקשורת על בסיס יוזמה

מועמדותו. עד אז, גיבשו ההנהגות מועמדים מוסכמים. הוא כפה על רבין ניצחון דחוק ואת מעמדו כמספר שתיים, בתפקיד שר הביטחון. ממשלת רבין הראשונה נכנסה לספרי ההיסטוריה כתקופת העימות הגדול בין רבין לפרס. פרס לא נמנע מעימותים חזיתיים עם רבין בסוגיות מדיניות, שהעיקרית שבהן היתה תמיכתו של שר הביטחון במתנחלי עפרה וסבסטיה לעומת התנגדותו של ראש הממשלה. יתרה מזו, הוא טיפסף שוב ושוב לתקשורת, באמצעות מקורביו העיתונאים, את חוסר הערכתו לרבין ואת דעתו בדבר אי-התאמתו לתפקיד ראש הממשלה. עיתונאי שהיה מקורב לרבין באותה

כיפור לא ניתן כלל לדבר על "מחנה פרס" בתקשורת, אלא רק על "מחנה דיין" - שלא היה מחנה מבוטל כלל וכלל. בלטו בו במיוחד אנשי "הארץ", ובכללם עורך העיתון גרשום שוקן. בשעה שדיין היה שר הביטחון הנערץ, נאלץ פרס להסתפק בתפקיד שר בלי תיק; אחר-כך קיבל את תיקי התחבורה, הדואר (הוא מיהר לשנות את שם המשרד ל"משרד התקשורת") וההסברה. מצד שני, נתן "הארץ" את תמיכתו לרפ"י כולה ולרפורמות שהציעו אנשיה בשם הממלכתיות והמודרניות, ומן התמיכה הזו נהנה גם פרס. גם במשרדים האפורים שבהם כיהן כשר, ידע פרס להשמיע תוכניות והצהרות

עצמית, ובהקשרים חיוביים יותר. הוא מינה את פנחס יורמן לדובר המפלגה, וזה דאג להחדיר עוד ועוד ידיעות על פעילות הבוס שלו לעיתונות. בשיחה שקיימנו לצורך כתבה זו סיפר יורמן, שהטכניקה שלו היתה "להבליט הצהרות של פרס שהיה להן פוטנציאל תקשורתי, ובמיוחד להדגיש את הקהל הרב שמילא את האולמות בהופעותיו". ב"ידיעות", הבליטה מירה אברך את פרס בהתנדבות בטור שלה. התוצאה של כל המאמץ הזה היתה ש"העולם הזה" הדביק לפרס כינוי נוסף, שנשאר חרות בזיכרון הציבורי: "שמעון פרסומת". "העולם הזה" גם ידע לצטט את עמיתו של פרס בהנה-

תקופה טוען שבמאבק התדמיות בין השניים בלטו מאוד ניסיונו הפוליטי העשיר של פרס ומיומנותו ביצירת קשרים עם עיתונאים ובתד"רוכם, לעומת היותו של רבין טירון בתחום זה. העיתונאים הבולטים מבין מקורביו פרס באותה תקופה היו בעיקר אנשי "הארץ". הבולט שבהם היה הכתב המדיני, מתי גולן, לימים עורך המשנה של העיתון; הכתב שקדם לו ועבר לכהן כשליח בארה"ב, דן מרגלית; העורך הכלכלי, אברהם שוייצר, שהיה קודם לכן פעיל מוצהר ברפ"י; וכן שני הידידים הוותיקים - שייקה בן-פורת מ"ידיעות אחרונות" וחגי אשד מ"דבר". דוברו של פרס במשרד הביטחון היה נפתלי

דרמטיות שזיכו אותו בתשומת לב מסוימת. זכורה במיוחד הצהרתו בדבר "מכונית לכל פועל" וההכרזה על בניית התחנה המרכזית החדשה בתל-אביב, שבנייתה הסתיימה לבסוף רק באמצע שנות ה-90.

המצב השתנה לחלוטין לאחר מלחמת יום כיפור, שהורידה את דיין מגדולתו באחת והפכה אותו ממוקד של הערצה ליעד של שנאה ובוו ציבורי. אז חש פרס שאמנם הגיעה שעתו להתקדם למרכז הבמה. כשהודיעה הנהגת המפלגה הוותיקה על בחירתה ביצחק רבין כמועמד לראשות הממשלה לאחר גולדה, נוכחה ההנהגה להפתעתה שפרס מציג גם את

גת רפ"י, שזעמו על הבלטת היתר שמעניק לו דובר המפלגה בכלי התקשורת.

עם זאת, יש להדגיש שהדמות הבולטת בין נערי בן-גוריון היתה דווקא זו של דיין. הוא זה שנהנה מתהילת המציא של מבצע קדש ומכ"ריומה ציבורית ותקשורתית טבעית, בשעה שפרס, האיש מאחורי הקלעים, נאלץ להסתייע במניפולציות של דובר כדי לזכות בסיקור תקשורתי. יחסי הכוחות האלה בלטו עוד יותר לאחר הניצחון במלחמת ששת הימים, כשדיין - שמונה לשר הביטחון שבועות ספורים לפני המלחמה, בין היתר בהשתדלותו של פרס - זכה בעיקר התהילה. מאז ועד לאחר מלחמת יום

לביא, גם הוא איש "הארץ" לשעבר, שהיה בקיא ומנוסה במגעים עם העיתונות והכיר היטב את מערכת היחסים הפנימיים בתוכה.

רביץ חש שפרס מגייס עיתונאים בכירים נגדו, והדבר הוליד את הכינוי המפורסם "חתרן בלתי נלאה" - כינוי שהומצא דווקא בידי סופר הצל"ים דב גולדשטיין, אך זכה להסכמתו הנלהבת של רביץ. קשריו של פרס עם העיתונות עוררו אצל רביץ את החשד שפרס וסביבתו אחראים לשני הסקופים הגדולים שהזיקו לרביץ: הדלפת הפרוטוקולים החשאיים של שיחות קיסנינג'ר בזמן המשא ומתן על הסכמי הביניים, פרסום של מתי גולן; ופרשת חשבון הדולרים, שחשף דן מרגלית. גולן ומרגלית מכחישים את החשד דות האלה וקובעים שבשני המקרים לא היו פרס ואנשיו המקור לסיפור. ובכל זאת, העובדה שכך חשב רביץ מלמדת משהו על עוצמת הקשר שהיה לפרס עם העיתונאים המקורבים לו.

ראוי לזכור את התבטאותו של מתי גולן לאחר הפסדו של פרס לרביץ בהתמודדות לקראת בחי"רות 1977 (לפני ההתפטרות בגלל פרשת הדול"רים): "שלוש שנות כתיבה אובייקטיבית בזכות פרס ירדו לטמיון" - משפט שנכנס ללקסיקון האמרות של העיתונות הישראלית. גולן אינו מכחיש שאמר את הדברים. הוא מציין שהמשפט נאמר בהומור, אבל מוסיף: "זו בהחלט היתה דעתי האובייקטיבית. התחלתי את התקופה דווקא כרביניסט, ומה שקירב אותי לפרס היה תחושת האובייקטיביות, שכמובן נתתי לה ביטוי, שרביץ לא מתאים לתפקיד. הוא עשה שורה של טעויות קשות, וגם היה עצבני מאוד".

מהפך 1977 מביא את מפלגת העבודה, כשפרס בראשה, לשנת חורף באופוזיציה. באופן טבעי, העיתונות עוברת להתמקד בממשלה. בצוות העוזרים שמגבש פרס לצורך שיקום המפלגה בולטים שניים שיש להם הבנה רבה בתקשורת: האחד - עיתונאי לשעבר

"פרס הוא הפוליטיקאי"

הראשון שרץ לראשות

הממשלה על גבי המנדט של

מירה אברך", כתב נחום

ברנע ב"דבר"

ב"דבר" בשם יוסי ביילין, והשני - עיתונאי לעתיד ב"הארץ" בשם גדעון לוי. שניהם, יחד עם המודעות התקשורתית הרבה שטיפח פרס עצמו עם השנים, פועלים לשיקום המפלגה. משמעות השיקום הזה היא, בין היתר, יצירת דימוי רענן ומתחדש בהנהגתו של פרס.

הידידים הוותיקים ממשככים לסייע: מירה אברך מרבה כל-כך לסקר את פרס ואת כל הקשור בו בטור הרכילות שלה, עד שנחום

ברנע כותב ב"דבר" ש"פרס הוא הפוליטיקאי הראשון שרץ לראשות הממשלה על גבי המנדט של מירה אברך". מתי גולן מחבר, לקראת בחי"רות 1981, את הביוגרפיה של פרס, למרות שמדובר באדם המצוי במיטב שנותיו ובעיצומה של פעילותו הציבורית. הביוגרפיה נפתחה בסופו של דבר בתיאור ליל האכזבה הגדול, שבו כבר הוכתר פרס כ"ראש הממשלה הבא", עד שהתברר שמדגם הטלוויזיה היה שגוי ושעל פרס נגוד להישאר באופוזיציה.

התיאור המלודרמטי של תחושות פרס באותם רגעים מעיד לא רק על אופיה של הביוגרפיה אלא על יחסו המערץ בכלל של העיתונאי גולן לפו"ליטיקאי פרס. וכך הוא כותב: "גדול היה הפיתוי להפנות עורף לכל זה - למאבקים, לעסקנים, לציבור כפוי הטובה... אם מבנהו הנפשי של שמעון פרס היה כזה, לא היו לישראל תעשייה אווירית, צבא מצויד כהלכה, כור אטומי ומבצע אנטיבה. חוסנו הנפשי גיוון מקשיים, מתעצם מאובדן סיכויים, מתחשל מול אתגרים..."

יש לומר, עם זאת, שיחסה של כלל התקשורת הישראלית לפרס עובר באותן שנות אופוזיציה מטאמורפוזה חיובית. מעתה לא ניכרת רק קבוצה מצומצמת של עיתונאים מקורבים; התקשורת שלאחר מלחמת יום כיפור נוטה בהדרגה מתמדת שמאלה, לעבר גישה אנטי-ממסדית כללית. לאחר ימי החסד שזוכה להם מנחם בגין בעקבות השלום עם מצרים, באה מלחמת לבנון - והביקורת התקשורתית גואה. מטבע הדברים, מוצג היריב פרס באור מחמיא הרבה יותר.

היחס החיובי לפרס גובר, כאשר ב-1984 מכוננת ממשלת האחדות; פרס, ראש ממשלה ברוטציה, מוציא את צה"ל מלבנון ומשקם את הכלכלה ההרוסה. עכשיו זוכים כל הדימויים השליליים לשעבר לפרשנויות חיוביות: איש "התככים מאחורי הקלעים" הופך למי שמול כל בעלי המלים הגדולות והכריזמות בגרוש מצליח - דווקא הודות לסבלנותו האינסופית ונכונותו לעבודה אפורה - לקשור את כל הקצוות למע"שים גדולים.

זה היחס שמלווה את פרס בכל שנות ממשלת האחדות. אבל בתקשורת כמו בתקשורת, הער"כות חיוביות ושליליות הן עניין זמני המשתנה בהתאם לכרוניקה המתחלפת. "התרגיל המס"ריח" של 1990 והניסיון (שנכשל) לפרק את ממשלת האחדות ולהפוכה לממשלה צרה בראשות פרס שוב משנים את היחס כלפיו. הפעם, לא רק עצם המיזמה נתון לביקורת אלא בעיקר כישלונה. פרס מתחיל לקבל את תדמית המפ"סידן הנצחי: מישוהו שמפלגת העבודה חייבת להחליפו ב"מועמד אלקטבילי" (כלומר, רביץ), אם היא חפצה לחזור לשלטון.

יואל מרקוס, לשעבר מקורב לפרס שהפך - נכון לאותו זמן - מקורב לרביץ, הוא רק דוגמה אחת לשינוי המגמה. מאפריל 1990 ועד שרביץ גובר על פרס בתחילת 1992, הוא חוזר על אותה

קריאה לפרס: "לתת לאחרים הזדמנות לנסות במקום שהוא נכשל בארבע מערכות בחירות". לקראת ההתמודדות בין פרס לרביץ חורת על עצמה נימה זו אצל מרבית הפרשנים ובעלי הטור, לרבות כאלה שנחשבו במשך זמן רב למקורבי פרס מובהקים. גם שייקה בן-פורת הציע לפרס, בשיחה אישית אמנם, הצעה דומה ("רמותי לו

שבתי טבת מתאר בספרו

כיצד איפשר פרס ליואל

מרקוס לקרוא בלשכתו

סמוגרות מלאות של ועדת

חוץ וביטחון

בצורה חברית") והופתע לגלות שפרס אינו מתל"הב: "כשנפרדנו העיר הערה שלא היתה במקומה, משהו ברוח 'הגם אתה, ברוטוס?'"

בממשלת רביץ השנייה שב פרס וקיבל מעמד של מספר שתיים, הפעם בתפקיד שר החוץ. בסיבוב הזה יחסיהם שונים לגמרי: רביץ מנוסה הרבה יותר בעניינים פנים מפלגתיים ותקשור-תיים, ופרס מצדו מחליט להוריד פרופיל בעימות הפנימי ולהתמקד לגמרי בעניין האומי-מדיני: קידום תהליך השלום.

לא רק שההדלפות והתדרוכים נגד רביץ נעלמו לגמרי; אדרבה, גם כשפרס נשאל בראיונות ובישחות רקע על הנושא הזה, הוא מקפיד להדגיש באוזני העיתונאים ש"בקדנציה הזו מצב העניינים שונה לחלוטין, ואנחנו עובדים יפה מאוד יחד". אגב כך הוא מסגיר את העובדה, שבממשלת רביץ הקודמת היחס אכן היה שונה; אחרי ככלות הכול, אולי דימוי החתרן שדבק בו אז לא היה משולל יסוד. יש עיתונאים שגם בתקופת כהונתה של ממשלת רביץ השנייה שמעו ממנו או ממקורביו דברי הסתייגות מראש הממשלה, בעיקר ברגעים שבהם חלק על עמדתו תיו במשא ומתן לשלום; אבל בדרך-כלל שידר פרס הרמוניה ביחסיו עם רביץ.

לאחר הירצחו של רביץ, זכה פרס לגמול על הנאמנות שגילה במהלך הקדנציה ונהנה מתמיכה תקשורתית כללית כ"אבי האומה", בכיר מדינאי ישראלי, בעל החוץ והסבלנות שצירוף תכונותיו הופך אותו ליחיד המסוגל להביא את ישראל לחוף מבטחים. התמיכה שזכה לה פרס בתקשורת הישראלית בהתמודדות מול בנימין נתניהו היתה כמעט מקיר לקיר - תופעה שלא הועילה לו בקלפי. לאחר כישלונו על חודם של כמה עשרות אלפי קולות ופחות מאחוז אחד, שוב חזרה התקשורת לתאר אותו כלוזר הנצחי. ■

יאיר שלג הוא חבר מערכת "כל העיר"

26 אנשי רוח מהימין ומהשמאל חברו יחדיו כדי לקרוא תיגר על מידת הגינותה של התקשורת הישראלית. אין להם ראיות ממשיות כמעט כדי לבסס את טענתם, אבל יש להם תחושות. "פופוליטיקה" ודן שילון במרכז הביקורת

איורים: מירה פרידמן

בעד עצומה הוגנת

התקשורת
והבחירות

לתקשורת ונוסחו ייראה להם, הם יצרפו את חתימתם. הוא פנה לאנשי רוח שונים, שאת חלקם הכיר מפעילותו בשמאל, אחרים הכיר מהאקדמיה, וליתרם פנה בהמלצת פרופ' גבריאל מוקד. "אמרת לעצמי", הוא משחזר, "שאם לא אמצא מימון למודעה, אפרסם את זה כמכתב למערכת. אבל אז דיברתי עם אחד החותמים, פרופ' עזרה זוהר, שאמר שהוא ינסה להשיג מימון מגורם פרטי. מאחר שזוהר מוזהר עם הימין, יש סיכוי טוב שהתורם קרוב לימין, אבל זוהר לא רצה להגיד לי מי זה. הוא רק הבטיח לי שלא מדובר בגורם מפלגתי.

"עזרה זוהר צילצל אחרי הפרסום ב'הארץ' ואמר שיש לו מממן גם לפרסום ב'מעריב' וב'ידיעות'. הסכמתי, אבל הופתעתי כשגיליתי שזה הורפס על עמוד שלם. לא חשבתי שהגודל משרת את המטרה."

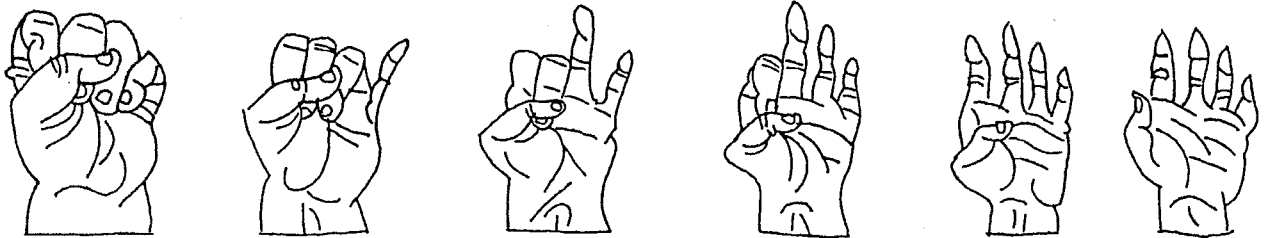
- לא שאלת את עצמך מנין השיג זוהר תורם למודעה יקרה בשני הצהרונים?

"לא. בכלל, נוצרה אצלי תחושה קשה שבמקום לעסוק בתוכן, מעדיפים אנשי התקשורת להיות פס לשאלת הימין ועושים דיסקרדיטציה למכתב. השאלה המרכזית שעמדה בפני החותמים

יוום המודעה היה ד"ר יובל שטייניץ מאוניברסיטת חיפה, בעבר איש "שלום עכשיו" ובבחינות האחרונות תומך של בנימין נתניהו. חודש וחצי קודם לכן פירסם ב'מעריב' מאמר שטען כי התקשורת עושה לנתניהו רצח אופי דומה לזה שעשו לשמעון פרס לפני 15 שנה.

את התחושה שהתקשורת אינה מאוזנת החל שטייניץ לפתח כשיצחק רבין ושמעון פרס קיבלו את פרס נובל לשלום ונסעו לאוסלו עם 200 מוזמנים על חשבון המדינה. "זכרתי את בגין, שלקח איתו 30 מוזמנים", מסביר שטייניץ, "ולא ראיתי ביקורת בהיקף דומה על השניים. יש לי עוד הרבה מאוד דוגמאות. זה הקפיץ אותי, למשל, כשעמוס שוקן, המו"ל של 'הארץ', אמר ברדיו שבסך הכל המדיניות הכללית של 'הארץ' היתה 'לפרגן או לתמוך בממשלה ובמהלכי השלום שלה'. חשתי שהמדיניות ששוקן דיבר עליה לא היתה רק במאמרים אלא גם בדיווחים החדשותיים.

"דוגמה נוספת: אחרי רצח רבין פורסמה באחד המקומונים 'רשימת כל ההסתות מאלף ועד תו'. בין שאר ההסתות' שהוזכרו שם היו גם ציטוטים

היתה תוכן המכתב, ולא מי יסכה את עלותו". בעקבות דבריו של שטייניץ פנינו לכל חלקי החותמים כדי להבין את מניעיהם. דבריהם מובנים אים כאן לפי סדר חתימתם, למעט הסופרים יצחק אורפז ואורציון ברתנאי, שלא היו מעוניינים להגיב.

"אני אהיה עצוב מאוד אם אתעורר ב-30 במאי ואגלה שיש לי ממשלת ליכוד", אומר אבשלום אליצור, פסיקאי ומרצה לפילוסופיה של המדע. "אבל אני לא רוצה להיות במדינה שבה רוב כלי התקשורת מבטאים את דעתי. אני רוצה לחרוק שיניים כשאני קורא כתבות שמהללות את ביבי. יש לי תחושה חזקה שהתקשורת עוינת את נתניהו. נמאס לי לשמוע

של בנימין נתניהו שאמר 'הממשלה מוליכה לאסון', או 'הסכם אוסלו יוצר ערי מקלט למחבלי לים בגדה'. זו היתה אמירה לגיטימית, ולכן היתה זו דווקא התקשורת שהסיתה נגד נתניהו." "ועוד דוגמה: בתקופת מבצע 'ענבי זעם' שמעתי שדרנית בגלי צה"ל מצטטת את פרס ונתניהו. על דבריו של פרס היא אמרה: 'ראש הממשלה נשמע נהרץ ובטוח בעמדתו'. על דבריו של ביבי היא אמרה: 'ראש הליכוד לא הצליח לפזר את הערפל מעל עמדותיו'. כשז'רגון חוזר הרבה פעמים, ובדרך-כלל לכיוון אחד, יש תחושה שהתקשורת מנסה להטות בכיוון לא הוגן."

שטייניץ מספר כי שוחח על תחושותיו עם חברים, ואלה אמרו לו שאם ינסה מכתב גלוי

ב-30 באפריל הופיעה ב'הארץ' מודעת ענק שעליה חתמו 26 אנשי רוח המזוהים עם הימין ועם השמאל. הם קראו לעיתונאים "למתוח קו ברור בין זכותם להביע את עמדתם כפובליציסטים לבין תפקידם כעורכי חדשות וכמראיינים". המודעה עוררה הדים. חלק מחותמיה רואיינו בתוכניות האקטואליה והסבירו שם מדוע הם סבורים שכלי התקשורת אינם מאוזנים. שלושה ימים אחר-כך פורסמה המודעה פעם נוספת, ב'ידיעות אחרונות' וב'מעריב', הפעם על עמוד שלם.

לכאורה, היתה זו קריאה תמימה של 26 אינטלקטואלים שחשו שהתקשורת אינה מאוזנת. אלא שבבדיקה מעמיקה יותר מתברר, כי כמספר החותמים כך מספר הדעות. כמעט כל אחד ראה במודעה שעליה הוחתם משהו אחר. מרביתם שלמים עם חתימתם, ומיעוטם מרגישים מרומזם וחשים שהשתמשו בשם לצורך מניפולציה פוליטית. כמעט איש מהם לא הצליח להביא דוגמאות לכך שהתקשורת אינה מאוזנת, ורובם הסתמכו על "תחושת בטן חזקה".

מי שחשב שהיתה זו מניפולציה קיבל חיזוק מסוים במודעת ענק נוספת, שפורסמה ב'הארץ' שלושה שבועות אחר-כך, ביום חמישי, 23 במאי, מטעם 'האגודה לזכות הציבור לדעת', עמותה המוזהר עם חוגי המתנחלים. "סכנה, תקשורת מגויסת", נאמר בכותרת, וכראיה לכך שהתקשורת מגויסת הובאה גם העצומה של אנשי הרוח והסופרים. בתחתית המודעה נקרא הציבור "לעצור את הפגיעה בתקשורת ובדמוקרטיה הישראלית".

ניסינו לבדוק כיצד נולדה המודעה, איך הוחלט מי יחתום עליה, מדוע פורסמה תחילה ב'הארץ' ויומיים אחר-כך גם בשני הצהרונים, מי מימן אותה, ואם אכן היתה זו מניפולציה פוליטית. הבדיקה נערכה לפני יום הבחירות.

* הערת המערכת: להלן הציטוט המלא מדבריו של בנימין נתניהו שעליהם מסתמך שטייניץ. הדברים הופיעו ב'כל העיר' וב'כלבו' ב-10.11.95: נתניהו, בנימין, יו"ר האופוזיציה. אחרי הסכם אוסלו ב' אמר: "כל העם חי בחדש ובחשש. שבע ערי מקלט לטורח מוקמות בחסות ממשלת רבין-פרס". בפברואר הוא נאם בכנסת בהצעת אי-אמון בממשלה: "מי שמפקיר את הערכים המקודשים של עם ישראל, מי שמתלבט בין המחויבות הטבעית וההכרחית לביטחון המדינה לבין איוו מחויבות להסכם נפל, שכולנו יודעים שלא יישאר ממנו דבר, מי שמעדיף את רווחת אויביו על ביטחון אזרחיו, איננו יכול להנהיג את העם הזה". לפני חודשיים הוא אמר לרביץ: "אין לך יחס ערכי לארץ הזו. עבורך אין זו מולדת, אלא שטח אדמה שאפשר לסחור בו". בנאום בהפגנה בכיכר ציון אמר נתניהו: "מדובר ברוב לא ציוני, הכולל חמישה נציגים של מפלגה ערבית המוזהרת עם אשף. אני רוצה להזכיר ליצחק רבין שגם הילדים של דראושה לא משרתים בצבא, ובכל זאת הוא נשען עליהם וכוונה עליהם כצורה מרעית את הרוב המעוות שלו".

שהאיש הזה יפה אבל לא אמין.
 "אני מודע לזה שאני מסתכן, משום שאני מסתמך על התרשמות סובייקטיבית. לא הכנסתי למחשב את מספר הפעמים שראיתי התייחסות לפרס או לבייבי."
 - אתה לא מוטרד מזה שאין לך דוגמה ספציפית?
 "מה הברירה? שאני אתעלם מהתחושות שלי?"

● ● ●

"כבר 15 שנה שאני חי בתחושה שיש הטיה בכל התקשורת לרעת הליכוד, תחילה בשלטון ואחר-כך באופוזיציה", מסכם הסופר אהרון אמיר. "אני לא חושד בכוונות רעות, אלא מסביר זאת בכך שאנשים גדלו בתנועות נוער ובהממות מסוימות, וזה קומם אותם שהם כבר לא אדוני הארץ, כפי הרגשתם משנים-שנימה. 'התוצאה בשטח היא שנחסם כל ניסיון להביע קיע את החומה המונעת פרסומים של אמיתות, שדומה כי הן עלולות לשרת את אינטרס הליכוד. ביחס לערפאת, למשל. כל זמן שאנשים לא הביאו עוד הוכחה ועוד קלטת עם הכרוזתיו הקיצוניות, ואפשר היה לדבר על הקונטקסט שבו צריך להבין את ערפאת, העיתונאים,

"ישנה איזו תחושה מצטברת משכבות שונות, שהתקשורת נגדן".
 - ומה אתה מרגיש?
 "שהדיווח בעיתונות, ברדיו או בטלוויזיה הוא לא תמיד 'פייר פליי'; שהתקשורת נתפסת לפעמים כחד-צדדית ואינה שומרת על הפרדה ברורה בין דיווח להתייחסות. יש חששים שהתקשורת אינה מביאה אותם בחשבון. ויש הזוכרים כיצד חשו שדרים ועיתונאים מטובי כתיבנו בימי שלטון הליכוד, כאשר כמה מן המעולים שבהם נדחו או הוקפאו או הורחקו.
 "זה לא כבר ראיתי ב'פופוליטיקה' איך ריאיינו את נתניהו - שאינני מהתומכים בו. הם שיסעו אותו ללא הרף. לפעמים התקבל הרושם שהם אינם מעוניינים כל-כך בדברי תשובתו. לעומת זה, ריאיינו את פרס מתוך לויאליות גמורה, כמעט חברית. המראיינים לא הציגו לו שאלות קשות שכל עיתונאי רציני היה שואל, בעיקר ערב מערכת בחירות".

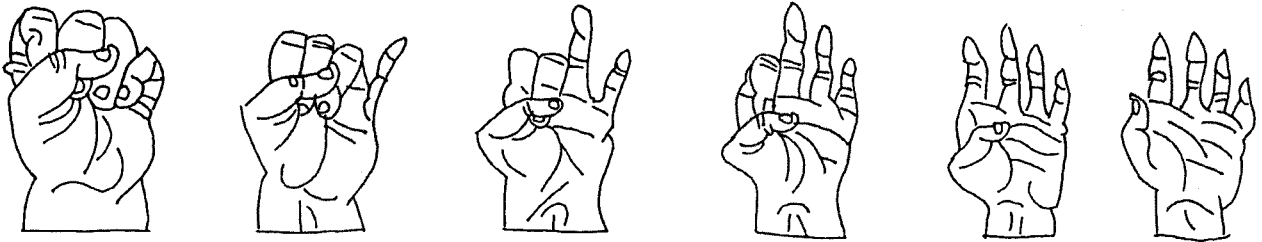
● ● ●

"נכון שהמודעה היתה הכללה, ומובן שיש גם מקרים אחרים", מודה הפרופ' לפילוסופיה יהודה גלמן, "אבל חשבתי שכדאי לכתוב בצורה

ימים, ואני לא בטוח שנהרגו בכלל אנשי חיובאללה. התמונה שנראתה בכלי התקשורת היתה כאילו זו היתה הצלחה".
 וזהר אומר שחתם על העצומה לא בגלל הנוק למחנה הימין, שבו הוא תומך, אלא מפני הסכנה המוחשית לדמוקרטיה. "התקשורת מונעת מהאזרחים ליצור לעצמם דעה שתהיה על בסיס כל העובדות".
 - מניין השגת את המימון למודעה?
 "אני לא נוהג לגלות את מקורותי. מה שאני יכול לומר זה שלא מדובר בכסף מפלגתי".

● ● ●

"בעיני זו שטות לספור את הופעותיהם של אנשי אופוזיציה מול קואליציה באמצעי התקשורת", אומר ד"ר יוסי זיו ממכללת וינגייט. "תקשורת הוגנת' בעיני זו תקשורת שמשמיעה את כל הדעות. ובעיני, התקשורת מקפחת מגורים שלמים באוכלוסייה, למשל, לא מראיינים כמעט בכלל ערבים.
 "אני מרגיש קצת מרומה, משום שהיום (יום חמישי, 23 במאי) אני רואה מודעה ב'הארץ' של 'האגודה לזכות הציבור לדעת', שהיא גוף ימני מובהק. המודעה מצטטת בצורה מעוותת

את הקריאה שלנו ומשתמשת בה כראיה לכך שהתקשורת אינה הוגנת. לי יש הרגשה שאותה עמותה היא זו שבעצם מימנה גם את פרסום המודעה שלנו, כך שהם לא היו הגונים וניצלו תמימות של חלק מהחותרים".
 ● ● ●
 "זה היה יותר בגדר של הקדמת תרופה למכה", מסביר את חתימתו ד"ר רפי כהן-אלמ-גור מהחוג לתקשורת באוניברסיטת חיפה. "חשבתי שדווקא לפני מערכת בחירות שעשויה להיות מלוכלכת, ראוי להתריע מראש מפני יתר יצרים, שלהוב והסתה". תמונה הוגנת, הוא מבהיר, אינה תמונה מאוזנת, ואין לצפות מהתקשורת שתחלק את הזמן בין ימין לשמאל באופן שווה לחלוטין.
 כהן-אלמגור מספר כי הופתע מאוד מכך שהמודעה פורסמה גם בצהרונים.

● ● ●

"קצת כעסתי על יובל", מודה ד"ר רותי לור-נדי, מרצה בחוג לפילוסופיה באוניברסיטת חיפה. "זו היתה המודעה הכי גדולה שראיתי בחיים שלי, ואני מוכרחה להודות שהיה לזה אפקט קצת מהמם. לו זה היה קטן זה היה משדר

כזו כדי למשוך תשומת לב, וזה אכן משך".
 - ולדעתך התקשורת מאוזנת?
 "ראיתי את הראיונות של דן שילון עם שמעון פרס וביבי נתניהו, והיה לי רושם סובייקטיבי שזה לא היה מאוזן. אחר-כך קראתי את המחקר של פרופ' באבד, וזה נתן לי אישור מחקר-אובייקטיבי לתחושת לבי. כל היתר זה ראיות אנקדוטליות, כמו מלות קישור של גנאי ולולול מצד קריינים ומראיינים.
 "כשחתמתי על המודעה, חשבתי גם על זה שיש לפעמים בתקשורת סוג של ספורט לולול בדתיים או ללגלג עליהם. גם כאן, חלק מהדברים נעשים בניואנסים. היה לי חשוב שזה לא יהיה קטרוג פוליטי לשמו, ולכן חתמתי רק כשהתברר לי שזו רשימה מאוזנת של אנשים מכובדים והגונים, שאינם דווקא בימין".

● ● ●

"התנהגות העיתונות מזכירה לי את ה'פראבדה' וה'איזווסטיה'", קובע פרופ' עזרה זוהר, חוקר בכיר במכון החר שבבית החולים תל השומר והאיש שהשיג את המימון למודעות. "למשל במבצע 'ענבי זעם': כישלון גדול מזה אני לא זוכר - קריית שמונה נהרסה במשך 16

באופן ייצרי, סירבו לראות נכוחה".
 ● ● ●
 "זה המקום האחרון חוץ מסין שיש בו טלוויזיה בולשביקית", טוען פרופ' יוסף בן-שלמה מאוניברסיטת תל-אביב. "זה מרתיע את דמי, כשאני רואה איך עושים הכל כדי לתמוך בעמדה של הממשלה".
 - למשל?
 "למשל, בתוכנית 'שטח הפקר' בערוץ 1 ריאיינו רם עברון את פרופ' אלישע באבד, בעקבות מחקר שעשה על שפת הגוף של דן שילון. באבד הוכיח חד-משמעית ששילון תוקפני הרבה יותר כשהוא מראיין את ביבי נתניהו. למרות זאת, כשרם עברון סיים את הראיון הוא שאל את באבד 'אתה איש ליכוד, נכון?'. זה היה חמור מאוד בעיני, שסוגרים כך דיון רציני. אני רוצה לראות שהוא היה מעו לשאול שאלה כזו חוקר שתומך בעבודה".

● ● ●

"לא פעם ראיתי מדבקות על שמשות מכונית: 'עם נגד תקשורת עוינת'. זו הכללה טיפשית ומרגיזה, אך הנושא מטריד אותי", מסביר הסופר חיים גורי את חתימתו על המודעה.

משהו של תום לב, שלא היה מעורר חשדות והיה יותר אמין. כמו שזה הופיע, זה באמת נתן הרגשה לא נוחה".

- ומה מפריע לך בתקשורת?

"לי נראה חשוב שתהיה מערכת בחירות מכובדת, ולא ראיתי במודעה תמיכה בצד זה או אחר. היה לי רושם כללי שיש חוסר איזון ביחס למועמדים ולמפלגות. לא עשיתי מחקר, אבל שוחחתי עם אנשים שקיבלו רושם זהה".

- יש לך דוגמה?

"למשל בראיון עם פרס וביני ב'פופוליטיקה':

"יש כל מיני דברים שאתה לא עושה עליהם מחקר מדעי ולא בוחן באופן סטטיסטי, ובכל זאת אתה חש כך. התקשורת אמורה מעצם טבעה ליצור אצל הקורא התרשמות כללית, ואם בתור צרכן תקשורת זו ההתרשמות שאני מקבל, זה מספיק".

• • •

"אין איזון בתקשורת, זה ברור", קובע הסופר אהרון מגד. "ועכשיו, לקראת הבחירות, היה מאוד דרוש האיזון הזה. נכון, אין 'מאפיה שמאלנית', אבל עובדה שרוב האנשים שעוס-

אם הכל היה מבטא את דעתי, לא היה לי נוח עם זה". מוקד אינו מאשים אף אחד, "אבל משתלסט תחושה של האחדה במדיה, והייתי שמח אם בין אנשי המדיה היה גם איש ימין".

מוקד מבחין בין התקשורת האלקטרונית לבין העיתונות המודפסת. הוא תוקף את "הסינדרום השקניסטי", השולט לדבריו ב"הארץ" ובמקור מונים, "סינדרום המורכב מכ-200 נותני טון שעסוקים בדה-קונסטרוקציה אנטי-ישראלית. התחושה שלי היא שההצגה מכורה, ואני לא מוכן לקבל את זה כתבשיל רותני מנחה".

• • •

"כשהקריאו לי את המודעה לא היה לי שמץ של ספק שמדובר באמת צרופה", מספר פרופ' עמי מעייני מהחוג למוסיקולוגיה באוניברסיטת תל-אביב. "הם כולם שם מתנשאים, ההגשה שלהם לא אובייקטיבית, וכשהם מראיינים איש ימין אין להם סובלנות וסבלנות".

- יש לך דוגמה?

"הדוגמה הקלאסית היא איך הויזו בקול-ישראל את הראיון עם בנימין נתניהו בערב יום העצמאות לשעה שאיש לא מאזין בה. הם עשו את זה רק בלחצו של ראש הממשלה, למרות

קים בתקשורת הם בעלי דעות שמאליות, ולצדדי זה משתקף. כששטייניץ התקשר אלי, זכרתי כל מיני דברים שראיתי בטלוויזיה והד-הימו אותי, ולכן הסכמתי לחתום".

- אתה יכול לתת דוגמה ספציפית?

"אני לא זוכר כרגע, אבל זו היתה התחושה הכללית".

• • •

פרופ' גבריאל מוקד היה מהראשונים אליהם פנה שטייניץ. "יש לי הרגשה לא נוחה מהנטייה המכרעת של המדיה לפנות לכיוון שמאל-מרכז", הוא אומר. "אני איש שמאל-מרכז, וגם

אותם מראיינים ישבו בפני פרס - שאני, אגב, תומכת בו - כתלמידים לפני מורה, והכל היה מעורר כבוד. בראיון עם ביני היתה אווירה של שוק".

• • •

"אין לי דוגמה קונקרטית לחוסר איזון", מבהיר פרופ' ברכיהו ליפשיץ מהאוניברסיטה העברית. "זו היתה תחושה רחבה וכללית שלי, שיש יתר העדפה לטובת עמדה אחת. קראתי גם מחקר של 'האגודה לזכות הציבור לדעת' בקשר לראיונות עם פרס ונתניהו, וזה התאים לתחושותיי".

- לא מפריע לך לחתום על מודעה כזו רק על סמך תחושות?

שמלכתחילה הם רצו לשדר את הראיון צמוד לראיון עם פרס".

● ● ●

"אני מזוהה מספיק עם מהנה השלום כדי שאוכל לחתום על עצומה כזו", אומר המשורר יהודה עמיחי. "החתימה היתה עניין עקרוני, ולא באה בעקבות איזה מקרה שהייתי עד לו. מה שחשוב זה שהתקשורת תבדיל בין עובדה לפרשנות. באותה מידה הטענה היא גם כלפי הליכוד, שלוקח כל פיגוע ומאשים מיד את הממשלה".

- ולך יש טענות כלפי התקשורת?

"בוודאי לא בתחום זה. הטענות שלי הן בתחום הספרות, הנשלטת בידי ה'היחצנות'. ספרו של ס. יוהר, למשל, קיבל הרבה פחות ביקורות ממה שהיה צריך לקבל, בעוד שהרבה כתבלבים, שכותבים כל שבוע ספר אחר, מקבלים תמונת שער. אבל זה, אני מודה, לא קשור לעניין".

● ● ●

"לא חשתי, וגם עכשיו איני חש, בבעיה באי-זון בתקשורת", אומר פרופ' גבי סלומון מאוניברסיטת חיפה. "רציתי למנוע אירוע כזה מראש. חשבתי שנוכח לומר לאנשי התקשורת, 'היי, תמשיכו לשמור על איוון, ודעו שעניינינו פקוחות'".

- ולדעתך מטרה זו היתה זהה למטרתם של מארגני העצומה?

"החשד שיש פה מניעים נוספים עלה גם בלבי. אבל אלה מניעים שנתבררו לי כאפשריים רק לאחר מעשה. גם עכשיו אין דרך לוודא או להוכיח את זה. זה גם לא כל-כך משנה, כי מה שהופיע בציבור היה המודעה ולא המניעים".

● ● ●

"ייתכן שהייתי מנסה כמה מלים אחרת", אומר הסופר ס. יוהר, "אבל באופן כללי אני מסכים עם תוכן המודעה. אני חושב שאנשי התקשורת לוקים חיים לעצמם יותר מדי סמכות ומתנהגים לפעמים בצורה גסת רוח ובלתי נסבלת. לא פעם אני רואה מראיין שחושב שהוא 'שופט כל הארץ', ונדמה לו שהוא יכול להתנשא על המרואיין. בתקופת בחירות העיתונאים צריכים לנהוג באי-פוק רב, ולכן הסכמתי לחתום על המודעה".

● ● ●

"התקשורת נמצאת בצד אחד", קובעת המתרגמת והמסאית מיה קנגסקיה. "רואים את זה בפרשנות, בטון ובאינטונציה. אני חושבת שיש גם סלקציה במידע. אני עוקבת אחרי כמה ערוצי צי, ולפעמים אני יודעת מה קורה בארץ ממה שאני שומעת בערוצים אחרים".

- עד כדי כך?

"כן, למשל כשיש פיגועים קטנים בדרכים בשטחים. כשלא מדובר בטרוח המוני אלא בדבר רים קטנים, בכלל לא שומעים על זה בתקשורת. או, למשל, בפיגוע הדריסה בצומת הגבעה הצרפתית: המשטרה עוד לא ידעה אם זה פיגוע או תאונת דרכים, אבל אני זוכרת כמו היום איך בטלוויזיה אמרו 'המחשבה שזה פיגוע היא פראנויה שלנו'".

מכרזים על זה בקריאות הידד. יש לי תחושה שכשמראיינים אנשי ימין עושים את זה בעיונות ובאגרסיביות, וכשמראיינים אנשי שמאל הרבה פחות עוקצים ומפריעים. מאחר שהמכתב נוסח ונגע בדברים שאני מרגישה, הסכמתי לחתום".

● ● ●

"שטייניץ הקריא לי את נוסח המודעה, והדבר רים נראו לי נכונים וראויים", מספר פרופ' אליעזר שבייד. "אני חושב שכלי התקשורת ממשיכים בהתמדה - גם אחרי פרסום המכתב - לעסוק בתעמולת בחירות מכוונת וגלויה למען פרס, ואפילו לא מנסים להסתיר את זה. 'העיתונאים חושבים שכלי התקשורת ניתנו בידיהם כדי שהם יאמרו את דעתם על הנבחרים. הם שוכחים שתפקידם הוא רק להעביר אינפורמציה על הבחירות. החוצפה כאן היא כל-כך משועתקת שזה ממש בלתי נסבל".

- יש לך דוגמה?

"זו הצטברות של תחושה. לא רשמתי שום דבר. אילו הייתי יודע שתתקשר, לא הייתה שום בעיה לאסוף דוגמאות".

● ● ●

"התקשורת בעיני היא תמיד מאוד רדודה", אומר פרופ' שלמה גיורא שוהם מאוניברסיטת תל-אביב, "ובאופן אישי אני נמנע מלהתעסק איתה. אני עוסק בדברים סבוכים, והיא מעצם טבעה מחייבת רדידות. בעיני, מטרת המודעה היתה לקרוא לאובייקטיביות בתקשורת, וזה נראה לי הגיוני".

- ההנחה המובלעת במודעה היתה שהתקשורת אינה מאוזנת.

"לא נראה לי שזו היתה ההנחה, ואני לא יודע למה אתה מכניס מלים לפי".

● ● ●

כפי שעולה מהשיחות עם החותמים, מניעיהם לא היו שווים. לכאורה, המכנה המשותף היה ביטוי לראגה ציבורית לדמוקרטיה הישראלית, אך בפועל גם על כך חלוקות הדעות. יש שיראו בפרס סום המודעה צעד פוליטי מובהק, שהרי הן יוזם המודעה, יובל שטייניץ, והן המממן, עזרה זוהר, הצהירו בפומבי על תמיכתם בנתניהו. שטייניץ אף הופיע בתשדירי התעמולה של הליכוד.

על תוכן המודעה קיימת בין החותמים תמימות דעים, אם כי רובם הסתפקו ב'תחושות בטן' לגבי חוסר האיוון של התקשורת ולא הצליחו להצביע על דוגמאות שיעידו על כך. המימון, המיקום וההיקף של המודעה עוררו מחלוקת בין החותמים. כדי שאפשר יהיה לבחון את טענותיהם, ראוי היה שהקביעות בדבר חוסר איוון יעוגנו בביסוס מחקרי. מצד אחד, ניתן היה לצפות ממי שדורש מהתקשורת לדייק, שדייק גם בטענותיו. מצד שני, צודק יובל שטייניץ כאומרו כי קשה להתעלם מתחושה המשותפת לאנשים רבים. ■

● ● ●

"אני יהודי דתי שמתפלל כל בוקר שפרס יזכה בבחירות, אבל אני רוצה שהוא יזכה באופן הוגן", אומר פרופ' מנחם קלנר מהחוג לפילולו-סופיה באוניברסיטת חיפה. "אני קורא כל בוקר את 'הארץ' ומזדהה עם הקו הברור של העיתון. אבל בעיני זה מסוכן, כשאין הפרדה ברורה והקו של העיתון משתקף גם ב'ניו' ולא רק ב'יוני'".

"גם בטלוויזיה, כך אני מתרשם, המצב דומה. ראיתי למשל כשדן שילון אירח את נתניהו ופרס. אין כל ספק שבשפת הגוף שלו הוא כיבד את פרס יותר. זה זעק לשמיים. לא הייתי צריך לקרוא את כל המאמרים על זה כדי להרגיש כך".

● ● ●

"לא עשיתי חקירה סטטיסטית, אבל נוצרה הרגשה שיש בתקשורת העדפה של עמדות הממשלה", מסביר ד"ר יחיאל קמחי מאוניברסיטת חיפה. "גם באמצעות מתן במה מועדפת לנציגי הממשלה, ולפעמים גם בידי הכתבים עצמם, שפשוט ייצגו את עמדת הממשלה. 'לדוגמה, כשמדווחים בחדשות שראש הממשלה אומר שלאיראן יש אינטרס לבצע פיגועים כדי לעצור את תהליך השלום באמצעות החלפת השלטון - התקשורת היתה צריכה לתת לליכוד או לנתניהו אפשרות להגיב על הטענה המרושעת הזו, וזה לא נעשה".

● ● ●

המשוררת דליה רביקוביץ' חתמה על העצומה ממניעים שונים לגמרי. היא אינה רואה במצב התקשורת סכנה לדמוקרטיה, אלא לתרבות. רביקוביץ' מרגישה שהתקשורת מטפלת בדברים רבים מאוד בצורה אלימה ולא הוגנת. "כשאומרים 'התקשורת אשמה', ישר נזעקים כולם להגן עליה. אני מעזה להגיד שהתקשורת כן אשמה".

● ● ●

- במה?
"למשל, ה'יומן' של ערוץ 1 עשה כתבה על זקנים באילת, והציג רק זקנים נלעגים, כאילו שאין זקנים אינטליגנטים. זו אמנם לא סכנה לדמוקרטיה, אבל זו סכנה לתרבות".

- הדגש במודעה היה על הצורך באיוון פוליטי.
"אני לא חושבת שהתקשורת פועלת בשירות של מישוה, אבל חלק מההפקרות הוא משוא הפנים. למשל בתוכנית 'פופוליטיקה', כשריא-יינו את שני המתמודדים, ראינו את פרס וזכה לכבוד מלכים, ועל ביבי התנפלו כעדת כלבים".

רביקוביץ' אינה מרוצה לגמרי מהמודעה. "כששטייניץ הקריא לי את המודעה בטלפון לא קלטתי את המשמעות. אחר-כך התברר לי שזה היה תמרון שבביל לנגח את העבודה ולהוסיף נקודות לנתניהו. אני גם לא שיערתי שזו תהיה מודעה בגודל כזה - בדרך-כלל אני חותמת על מודעות הרבה יותר קטנות".

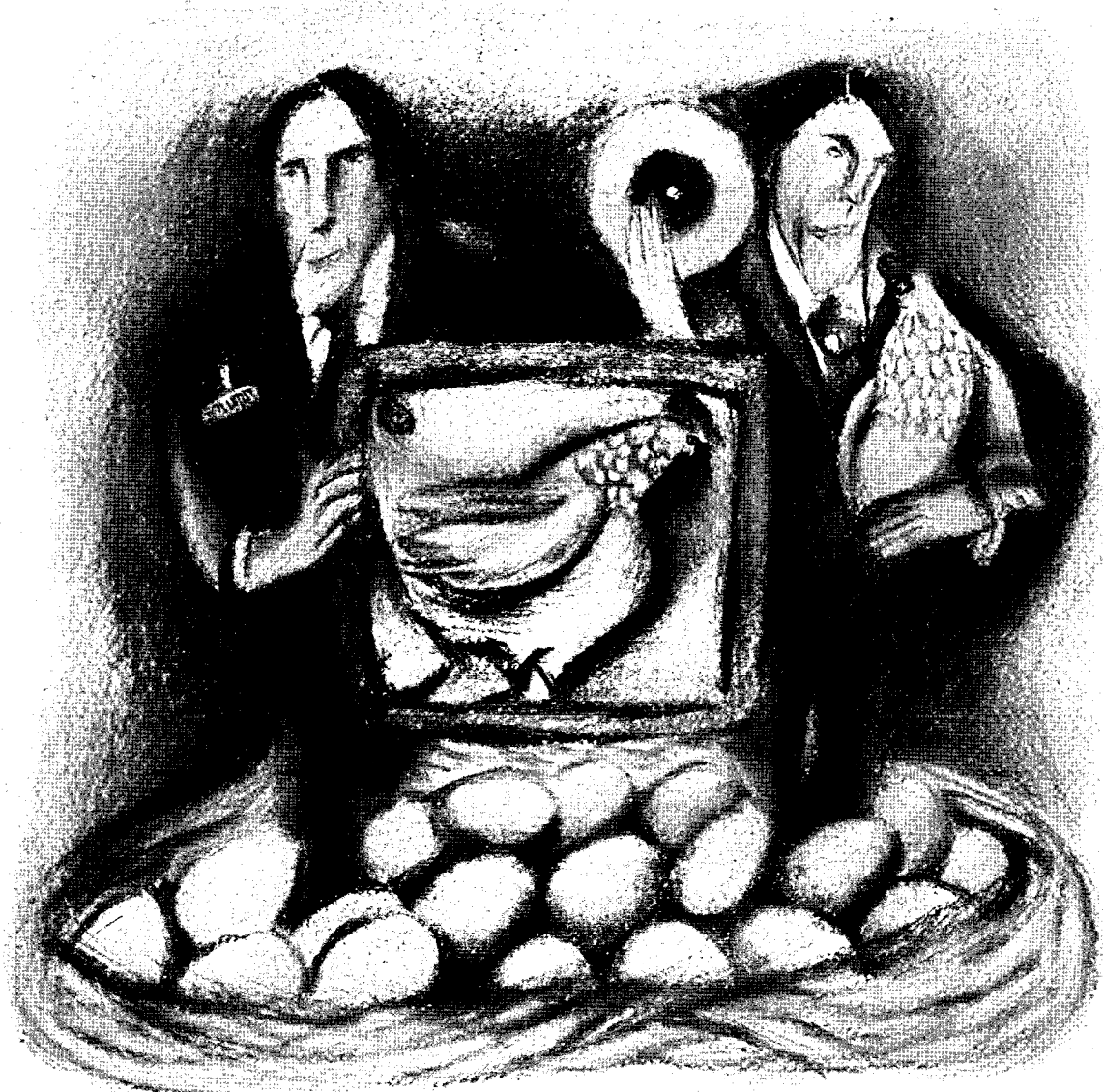
● ● ●

"נראה לי שהעיתונאים מביעים את משאלות לבם על המסך", אומרת הסופרת גלילה רון-פדר-עמית. "כשהפעל בסקרים בין פרס לביבי גדל,

אבי פוןן הוא רכז המערכת של 'יומן השבוע' בערוץ הראשון

צריך "שניים" לרייטינג

כמו חיילים ממושמעים התייצבו ערוצי התקשורת המרכזיים לפקודת היחצ"נים של שלמה ארצי והפיצו את דבר תקליטו החדש. האם הם מפרסמים אותו או הוא אותם?

איור: ליאורה גרוסמן

הערוצים וגם ביומני החדשות ברדיו. הוא צולם ל"יומן" בערוץ הראשון, ובערוץ השני הוקרן סרט תיעודי על התקליט. במוסף השבת של "ידיעות אחרונות" פורסם ראיון עמו, שהתפרסם על פני חמישה עמודים, ותמונתו התנוססה בשער הגיליון. ב"מעריב" וב"העיר" של אותה

ויות זכה האלבום הכפול ב"תקליט זהב", לציון מכירתם של 20 אלף עותקים. את צאתו של "שניים", שיש האומרים כי הוא התקליט היקר ביותר שהופק אי פעם בארץ, ליווה מסע יחסי ציבור נרחב שבמסגרתו הופיע ארצי בכל כלי התקשורת כמעט. הוא הופיע בחדשות של שני

רוחי שילוני

לאחר ארבע שנות שתיקה מוסיקלית וציפיות רבות, יצא בפסח האחרון תקליטו החדש של שלמה ארצי, "שניים". כבר ביום הופעתו בחג-

שבת הופיעו כתבות על האלבום החדש. גם ברדיו נערכו עם ארצי שני ספיישלים, ברשת ג' ובגלי צה"ל.

יעל לוי מיחסי הציבור של חברת התקליטים "הד ארצי", שהוציאה את התקליט: "לפי אופי התקליט ואופי האמן, אנחנו קובעים באילו מקומות אנחנו רוצים לפרסם אותם. במקרה של שלמה ארצי הרצוי תמיד מצוי, כי כולם רוצים אותו". שלמה ארצי - וכמוהו יהודה פוליקר, ריטה ומספר מצומצם של אמנים נוספים מהשורה הראשונה - הוא דוגמה ליחסי גומלין הדוקים בין התקשורת ליחסי הציבור. מצד אחד, משתמשים היחצ"נים בכלי התקשורת לקידום מכירות של תקליטים. מצד שני, רואים כלי התקשורת באמנים המוציאים תקליט חדש עילה לכתוב עליהם כתבה או לשרר עליהם סרט, כדי להעלות את הרייטינג שלהם עצמם. תקליטו החדש של שלמה ארצי נולד כשהוא מלווה במערכת יחסי ציבור שרצתה לקדם אותו ובכלי תקשורת שאימצו אל לבם ברצון את האיטם הנקרא "שלמה ארצי".

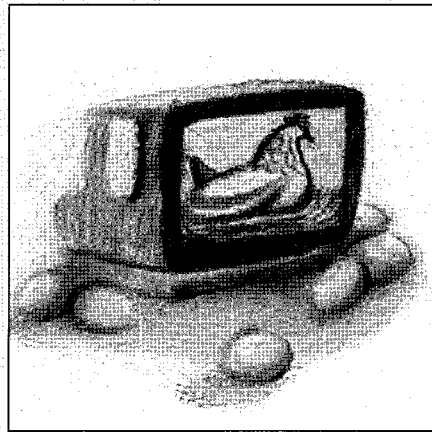
את מערכת יחסי הציבור של התקליט גיבשו ארבעה גורמים: ארצי עצמו, חברת "הד ארצי", מיכאל תפוח, מפיקו של ארצי, והיחצ"נית מירי בן-יוסף. שני האחרונים לא ניהלו את התראיין לכתבה זו. מרבית המאמצים לקידום התקליט הושקעו בשני אמצעי התקשורת העיקריים: הטלוויזיה והעיתונות המודפסת. הרדיו נדחק מעט לפינה, שכן עם צאת תקליט חדש של ארצי מושמעים עים שיריו ברדיו גם ללא התערבות תם של היחצ"נים. יחסי ציבור צריכים להיות לא רק גדולים, אלא בעיקר נכונים, אומרת יעל לוי. "במקרה של אמן מבוקש כמו שלמה ארצי, שרוצים אותו בכל מקום, אם

היינו נענים לכל פנייה הבן-אדם היה יכול להימאס. צריך להיזהר מאוד". לוי הגדירה את עיקר עבודת היחצ"נות במקרה של ארצי כמלאכת ניתוב: "אנחנו בודקים את ההתאמה בין תמונת יחסי הציבור שציינו לבין הפניות אלינו, ואם יש התאמה עושים הצלבה". לפעמים פונה חברת התקליטים מיוממתה: "אם אנחנו פונים למישהו, זה לא אומר שהוא עושה לנו טובה, אלא רק שאולי הוא לא חשב על כך".

פנייה כזאת נעשתה, למשל, ל"יומן" של הערוץ הראשון, בעריכת ישראל סגל. הפנייה הגיעה מהיחצ"נית מירי בן-יוסף. תחילה דחה סגל את ההצעה. "לא נראה לי שיש חידוש כלשהו בתקליטו החדש של ארצי", הוא מסביר. אנשים מהטלוויזיה ששמעו כי דחה את ההצעה אמרו לו שהוא עושה טעות, מאחר שארצי מדבר אל הקהל הישראלי ומביא רייטינג. סגל חשב שנית והחליט להיענות להצעה. אבל בן-יוסף הציבה תנאי: הכתבה תשודר ב-22 במארס,

לפני צאת התקליט לחנויות. הדרישה הועלתה כחודש לפני השידור. "אחד הדברים החשובים ביחסי ציבור הוא התזמון", אומרת לוי. "כל דבר מתוזמן בצורה מדויקת בשביל ליצור אפקט מתאים, כדי שבמקביל יקרו דברים שונים שיביירו שהאלבום יצא".

הדרישה לשריין את התאריך נראתה לסגל לגיטימית. הוא ידע כי באותו השבוע תתפרסם כתבה על ארצי גם ב"ידיעות אחרונות", אך דרש כי הומר לא יופיע באותו השבוע בערוץ 2. סגל לא ידע על הסרט שצולם באותם ימים על ארצי לערוץ השני, אך בדיעבד הוא אומר כי גם אילו ידע, לא היה מבטל את החלטתו לשרר כתבה על ארצי, ובלבד שהסרט בערוץ המתחרה יוקרן לאחר ה"יומן". סגל מסביר כי הדבר שעניין אותו היה התופעה החברתית: מדוע מושך ארצי קהל רב כל-כך. "בכל כתבה בענייני תרבות יש אלמנט מסחרי", הוא אומר, "אך העיקר הוא אם יש בה עניין לציבור".

מיכאל תפוח, מפיק התקליט, הוא גם מפיק הסרט על ארצי ששודר ב"טלעד" כחומר מערכתי

ביום צאתו של הסינגל הראשון שודרו עליו כתבות בחדשות של שני הערוצים בטלוויזיה וביומני החדשות ברדיו. את האירוע התקשורת-חדשותי יזמו כמובן היחצ"נים. רפיק חלבי, עורך "מבט" בערוץ הראשון, אומר על ההיבט החדשותי של האירוע: "שלמה ארצי לא חשוב, אבל חדשות מורכבות ממה שחדש, חשוב ומעניין. לעתים המעניין יותר חשוב מהחשוב. ושלמה ארצי מעניין". הוא אומר כי הכל תלוי ברוח המהדורה ובהרכבה באותו יום. לגבי הממד הפרסומי שבעניין אומר חלבי: "מאז

העידן המסחרי נפרצו כל הסכרים. היום הפרסום הוא כאילו כבר חלק מהחדשות. אי-אפשר לתת מהדורה ללא הפלפל, ושלמה ארצי הוא הפלפל". הדבר היחיד שחלבי מצר עליו הוא שהאייטמים המוקדשים למוסיקה ב"מבט" אינם כוללים ביקורת אמנותית אלא מציגים רק את הפן הכלכלי או הקליפי.

לדברי יעל לוי, היחצ"נים בחרו ב"יומן" של הערוץ הראשון כתוכנית שתביא לידיעת הציבור את דבר צאתו של התקליט החדש, משום שזאת תוכנית יוקרתית בעלת אופי אקטואלי. הערוץ השני עמד לשרר סרט באורך של כשעה על הכנת התקליט, והיחצ"נים רצו לגבות אותו במשהו נוסף שישודר בערוץ הראשון. עושי הסרט ליוו במשך תקופה ארוכה את הפקת התקליט החדש. על השיקולים לשררו בערוץ השני אומר אילן דה-פריז, מנהל התוכניות ב"טלעד": "זהו סרט המשך לסרט שכבר נעשה על שלמה ארצי ב'טלעד' לפני כשנה, במימיו של אותו

במאי. כוונת הסרט היתה לעשות פרופיל על אמן ועל התלבטותיו לאורך תקופה". הסרט הופק בידי חברת "טלעד" בשיתוף עם "המון הפקות", חברת הפקה בבעלותו של מיכאל תפוח, שהוא גם מפיקו של ארצי. "טלעד" הצטרפה להפקת הסרט ושלמה תפוח תמורתו. דה-פריז מסביר כי כך מקובל בסרטים דוקומנטריים, שבהם משקיע לא רק גורם אחד. הוא אינו רואה פגם בכך שאחד מהמפיקים הוא בעל אינטרס בקידום הסרט. "מדובר בקו-פרודוקציה. אני נכנסתי תוך כדי הצילומים, כמנהל התוכניות של 'טלעד' שאמון על התכנים ועל האתיקה בשידור, כדי לוודא שלא ייווצר מצב שבו אני משדר סרט מכירות לתקליט". למפיקים זה

כנראה השתלם: "טלעד" שילמה פחות בעבור הסרט, ותפוח הגביר את מכירת התקליטים. ואולם הצופה שישב בבית לא ידע, כי הסרט שהוצג כחומר מערכתי של "טלעד" נועד גם לשרת את האינטרסים המסחריים של אחד המפיקים. תפוח מילא כאן שני תפקידים מנוגדים: הוא היה היחצ"ן של גיבור הסרט ובו בזמן שותף בהפקתו.

התוכנית "לילה גוב" של "טלעד", המארכת בכל פעם זמר אחר, אירחה אף היא את ארצי. יש לציין כי "המון הפקות", בבעלותו של תפוח, היא גם החברה המפיקה את "לילה גוב". העיתונות הכתובה גיחלה גם היא משא ומתן עם היחצ"נים על הופעתו של ארצי על דפיה. "ידיעות אחרונות" ו"מעריב" רצו מאוד שארצי יתראיין אצלם בגיליון סוף השבוע. הראיון ניתן לבסוף ל"ידיעות". היו לכך שתי סיבות עיקריות: האחת היא הרייטינג - תפוצתו של "ידיעות אחרונות" גדולה יותר. הסיבה השנייה היא

אישית. הכתבת, יעל גבירץ, שריאיינה את ארצי למוסף "שבעה ימים" של "ידיעות", אומרת שארצי מסכים להתראיין רק אצלה, מכיוון שהיא עוקבת אחר תהליך היצירה שלו כבר שנים. הסיכום עם ארצי לגבי הראיון, היא מוסיפה, נעשה כחצי שנה לפני שהתקיים. התנאי של "שבעה ימים" לקיום הראיון היה בלעדיות. "אתה אומר לעצמך: כן, למה לא? אני רוצה שזה יהיה אצלי ולא במקום אחר", אומרת אילנה שקד, עורכת המוסף. ההופעה על השער, לדברי יעל לוי מ"הד ארצי", היתה תנאי של היחצנים. "שלמה ארצי לא יתן כתבה אם היא לא בשער. זה ברור לחלוטין", היא מציינת. שקד מכחישה כי היה כאן תנאי: "אם בן-אדם שווה לי את השער, אני אעשה איתו את השער. זה לא מהווה תנאי מבחינתי אף פעם". גבירץ מצדיקה את עניין הבלעדיות: "לולא הבלעדיות, היתה הצפה בראיונות שהיתה גורמת למיאוס".

הבעייתיות העולה מתנאי הבלעדיות היא הגבלת חופש הפעולה של העיתון. יחצן מכתוב לעורך מה יופיע על עמוד השער. גבירץ מכחישה כי ישנה כאן בעיה ואומרת כי אף אחד לא הכתיב לה מה להכניס לראיון. היא מוסיפה שאין המדובר במאמר ביקורת אלא בראיון עם אדם פרטי, המוציא תקליט ועובר תהליכים במהלך עבודתו. במסגרת הכתבה הופיעה גם ביקורת מוסיקלית של עמוס אורן על התקליט החדש, שגבירץ לא היתה קשורה אליה ולא ידעה מה יכתב בה. מועד הפרסום הוכתב בידי היחצנים: אותו סוף שבוע שבו שודרה הכתבה ב"יומן". שקד אומרת, שמה שמעניין אותה אינו השאלה אם העיתון עושה פרסומת חינם לארצי, אלא אם ארצי עושה פרסומת לעיתון ואנשים קונים אותו כדי לקרוא את הכתבה. התשובה במקרה זה, לדעתה, חיובית.

מוסף "סופשבוע" של "מעריב" ניהל גם הוא משא ומתן ממושך עם היחצנים כדי להשיג ראיון עם ארצי. ב"מעריב" מודים, כי היו מוכנים גם לעשות הרבה כדי שהוא יופיע אצלם. "מעריב" אף ניסה להפעיל קשרים כלכליים: מניות "הד ארצי" נמצאות בשליטת חברת "הכשרת היישוב", שבבעלותה גם עיתון "מעריב". עופר נמרודי, שהוא אחד ממנהלי "הד ארצי", ניסה לשכנע את חברת התקליטים שארצי יסכים להתראיין ל"מעריב". הלחצים הופעלו גם על ארצי עצמו, אך ללא הועיל. וראה זה פלא: באותו יום ששי שבו פירסם "ידיעות" את הראיין ון הבלעדי, הופיע מוסף "תרבות מעריב" כשבצעמודו הראשון תמונה של ארצי. בעמוד ארבע פורסמה גם כתבה עליו, שהיתה למעשה תמליל של ראיון שנתן לתנת הרדיו האזורית "רדיו דרום". "תרבות מעריב" לא הסתיר את מקור הראיון ואף נתן קרדיט לכתבת. הפרט היחיד שלא צוין היה כי הראיון נערך בדיוק חודשיים קודם לכן, ב-24 בינואר, לרגל פתיחת שידורי התחנה. גל אוהובסקי, עורך "תרבות מעריב", אומר כי מדובר באמן שלא התראיין

כשנתיים, ולכן לא נראה לו חשוב לציין שהראיון התקיים חודשיים מוקדם יותר. מה שחשוב בעיניו הוא שתוכן הראיון ראוי לפרסום בעיתון הנכון: "טיימניג זה דבר טוב. סתם לפרסם כתבה באמצע החיים על ארצי, זה לא מעניין. אבל זה כן מעניין לפרסם אותה לקראת צאת תקליט חדש שלו".

עיתון נוסף, שהיה מעוניין בראיון עם ארצי וניהל משא ומתן עם היחצנים שלו, היה המקור מון התל-אביבי "העיר". למרות היותו מקומון, טוענים ב"העיר" כי בכל מה שקשור לתרבות הוא מתחרה בעיתונים הגדולים. היחצנים יודעים שקהל הקוראים התל-אביבי הוא צרכן תרבות גדול. ליאור פרידמן, עורך התרבות של "העיר": "תמיד ישנה התלבטות אם לכתב עם הגל ולפרסם משהו כי כולם פירסמו. במקרה של ארצי, הוצאת התקליט היא אירוע מספיק מעניין כדי לפרסם". הפתרון, לדעתו, הוא לחפש זווית אחרת ולתת לקוראים משהו שלא קיבלו בעיתון אחר. באותו יום ששי, 22 במרץ, הוקדשו ב"העיר" לא פחות משבעה עמודים לארצי. ששה מהם סקרו את פעילותו בשנים 1970-1978, שנחשבות "השנים האבודות" שלו מבחינת הקריירה. העמוד הנוסף כלל כתבה של

"מעריב" גייס את "הכשרת היישוב" להפעלת לחץ על "הד ארצי" כדי להשיג ראיון עם הזמר

נילי לנדסמן, בליווי צילום שמתחתיו נכתב: "ארצי, השבוע, בנמל הישן". מהכתבה היה ברור, כי לנדסמן נלוותה לארצי במשך השבוע עם צלמת העיתון ואף שוחחה עמו. מי עמד מאחורי כתבה זו?

יעל לוי מ"הד ארצי" מודה כי כתבות כאלה אינן מזיקות ליחסי הציבור של התקליט החדש, אך מדגישה כי היחצנים מנועים מלשתף פעולה עם יוזמות מסוג זה ובגלל הסכם הבלעדיות עם "ידיעות אחרונות". ב"העיר" אומרים כי סוכם מראש עם היחצנים שלא יהיו ציטוט טיים ישירים, ובתמורה תוכל לנדסמן להתלוות לחזרות. לנדסמן אומרת כי אין לה בעיה, כעיתונאית, עם ההגבלות הללו; הן חלק מכללי המשחק. היא אינה מייחסת חשיבות רבה לכך שכתבתה אינה כוללת ראיון גלוי עם הזמר. בעיניה, הכתבה על שמונה השנים האבודות מעניינת לא פחות. לעיתון "העיר" היה חשוב לצאת עם הכתבה באותו השבוע, כדי לא לפגור אחרי "ידיעות". פרידמן: "העיתוי חשוב. אם נפרסם את הכתבה סתם בתאריך כלשהו, לא יהיה צידוק אקטואלי לפרסום. אם נפרסם אותה שבוע לפני שיוצא התקליט, נשרת את יחסי הציבור שלו; אבל אם נפרסם אותה שבועיים

אחרי צאת התקליט, זה יהיה אחרי שכולם כבר קראו עליו בעיתונים אחרים. לכן העדפנו לפרסם לפני, גם אם הדבר נתפס כמשרת את יחסי הציבור".

מקובל לחשוב, כי שידור שירים ברדיו "מוכר" תקליטים יותר מכל כתבה בעיתון או בטלוויזיה. בשבת, 23 במרץ, שודר ב"גלי צה"ל" ספיישל של יואב קוטנר עם ארצי לרגל צאת התקליט. לגבי תאריך השידור אומר קוטנר, כי לגלי צה"ל היה אינטרס לשבץ את הספיישל באותו סוף שבוע שבו הופיע ארצי בעיתונים. מובן שזה גם האינטרס של היחצנים. כולם רצו להיות ראשונים, הוא מוסיף.

תאריך השידור בגלי צה"ל תואם עם היחצנים, וכך גם תאריך השידור של הספיישל ברשת ג', שהתקיים בשבוע שלאחר מכן. מנתח גרנית, עורך ברשת ג', אומר: "גם אצלנו רוצים להיות עם האצבע על הדופק. רוצים להיות נאמנים לצד החדשות". יחד עם זאת, הוא אינו מייחס חשיבות לבלעדיות, או במקרה של הרדיו לראשונות, שכולם נלחמים עליה. "את המאזין הממוצע לא מעניין אם הוא שמע את זה קודם בגלי צה"ל או ברשת ג'".

מה יקרה אם בעוד ארבע שנים יוציא ארצי תקליט נוסף? האם כלי התקשורת ייצאו שוב מגדרם לציין את האירוע? ארצי הוא "אייטס", אומרים כולם, הוא הזמר הפופולרי ביותר בארץ, ואנשים רוצים לקרוא או לשמוע עליו שוב ושוב, גם אם עוברות כמה שנים בין תקליט לתקליט. כולם סבורים שארצי אינו נזקק ליחסי ציבור כדי למכור את תקליטיו. מערכת יחסי הציבור משיעה אולי על קצב המכירה. ייתכן שהתקשורת היא זו הנזקקת לארצי, כי ארצי מביא עמו יוקרה וגם רייטינג; ורייטינג איננו חישוב שמולזלים בו, גם לא בערוץ הממלכתי.

יעל גבירץ, שריאיינה כבר את ארצי בעבר, אינה שוללת את האפשרות כי תראיין אותו פעם נוספת. התנאי מבחינתה יהיה שתימצא לה זווית חדשה לכתבה. נילי לנדסמן טוענת כי הזמן מטיב עם ארצי, ולכן אם יוציא תקליט בעוד ארבע שנים סביר שכולם ירצו לעשות עליו אייטס. גל אוהובסקי מ"מעריב" אומר שהכל יחזור על עצמו, ושכלי התקשורת רוצים כולם לקחת חלק בשמחה הזאת, מאחר שארצי הוא הזמר האהוב והנמכר ביותר לאורך הרבה שנים. אילן דה-פריז מ"טלעד" אומר כי אם ארצי יוציא תקליט בשנים הקרובות, הוא ירצה לעשות עליו טרט נוסף, שלישי בסדרה.

"העולם נהיה כבר גימיק, אז בואי נחזור לאינטימיות בחדר", שר ארצי בתקליטו החדש, שנמכר כבר ביותר מ-50 אלף עותקים. גימיק אכן היה שם בשפע. ■

רוחי שילוני היא בוגרת הפקולטה למשפטים של האוניברסיטה העברית

דבר ראשון" נסגר ב-21 במאי 1996, לאחר קצת יותר מחצי שנת חיים שחתמה את 71 שנות "דבר". יום לפני כן נסגר בחטף עיתון העסקים "טלגרף". למותם של השניים הוקדשו שלוש דקות בחלק הכלכלי של "מבט", והעיתונאים שלא עבדו בהם לא הזילו עליהם דמעה. העיתונים פשוט נמוגו. הניסיון ההרואי של "דבר ראשון" לדלג מהאדמה החרוכה של העיתונות הציבורית לעבר אוור ההישרדות של העיתונות בבעלות פרטית הסתיים בהתרסקות. לשני הצדדים היה חלק בכישלון. ההסתדרות, בהחלטה אומללה לדחות את ההסכם שהציעו המשקיעים עקב הסוגיה של החוזים האישיים (נושא שלא הצליחה בו בשום עיתון אחר); והמשקיעים, בכך שלא יצרו תשתית משכנעת לקיום העיתון לאורך זמן. בין השניים אני דן לכף חובה יתרה את ההסתדרות. לולא החלטת הנהגתה מ-9 במאי לדחות את ההסכם, היה "דבר הערב", כולל "טלגרף" כמוסף כלכלי יומי, יוצא לדרך ומחייב את המשקיעים לקיימו ולפתחו. במקום זה סגרה ההסתדרות את העיתון שבו השקיעה עד אז עשרות מיליונים בהנשמה מלאכותית, דווקא ברגע שבו נוצר עבורו לראשונה סיכוי של ממש.

זה היה אירוע הסגירה השני שחוויתי תוך פחות משלוש שנים. את "הדשות" אני מבכה עד היום, בגלל מה שהיה. על "דבר ראשון" אני מצטער ומעט כועס מפני מה שיכול היה להיות. את "על המשמר", שבו עבדתי כעשר שנים וכיהנתי כסגן העורך שלו, עובתי ומן רב יחסית לפני שנסגר, אבל דווקא הוא ממחיש היטב את מה שאירע לעיתונות הישנה שמתה. דווקא ממנו ניתן ללמוד על מה שהיתה באמת העיתונות הזו.

בסוף שנות ה-70' עמד "על המשמר" על סף שבר. פעלו בו שני עורכים, מרק גפן המנחה וחיים שור, שביניהם שררו יחסי עוינות ותחרות. העיתון היה כבד והתנאה בעיקר במוסף השבועי, "חותם". בקיבוץ הארצי החלו להישמע קריאות מבהילות להפסקת הסדר החתימה הקולקטיבית על העיתון. בניגוד לטענה המקובלת, העיתון לא חולק "בכפייה" לחברי הקיבוצים, אלא היה עוד אחד מההסדרים המוסכמים של התנועה, שכדי לשנותו נדרשו כוח וזמן רבים. סבר פלוצקר, שמונה לעורך ב-1981, ביצע מהלך מהפכני שנתן לעיתון שנות חיים נוספות. הוא הפך את "על המשמר" לטבלואיד, מידר אותו וריענן את עמודי החדשות. התביעה לשינוי הסדר ההפצה ירדה מעל הפרק לכמה שנים, ו"על המשמר" של אותן שנים היה עיתון אהוב על קוראיו, בעל תפוצה סבירה (18 אלף עותקים, מספר שב"דבר ראשון" אפשר היה רק לחלום עליו) וחבורת עיתונאים המפארת היום את כל כלי התקשורת בארץ.

ובכל זאת, הכתובת היתה על הקיר: מספר המנויים המשיך לרדת, הסדר ההפצה הקולקטיבית בוטל בהדרגה, ולקראת סוף שנות ה-80' החל העיתון לרעוך, לאבד בקצב מבהיל עיתונאים, מנויים, עמודים. בניגוד ל"דבר ראשון" שנערף, "על המשמר" מת מוות טבעי ממושך ומלא ייסורים. מדוע? התשובה המקובלת היא ש"על המשמר" מת מפני שהיה "אידיאולוגי" ו"מפלגתי". מאז לידתו בשנות ה-40', הוא אכן היה עיתון שהשתתף במלחמה הפוליטית-אידיאולוגית שניטשה ביישוב ובמדינה. אבל בשנות ה-80' לא היה "על המשמר" אידיאולוגי יותר מ"הארץ", ששרד. נשבה ממנו רוח שמאלית, חברתית-יונית, בדיוק כפי ש"הארץ" נושבת רוח יונית-ליברלית עד היום. ההשפעה הישירה של ראשי המפלגה עליו נעלמה כמעט לגמרי. ראשי המפלגה, שזוהרם הועם ממילא אחרי מות מאיר יערי ועקב חזן, כמעט שלא כתבו בו, וכשהיה צורך לראיין את מוכ"ל המפלגה נעשה הדבר במשורה, בפנים חמוצות ועם מעט יראת כבוד.

המפתח להבנת "על המשמר" לא היה במפלגה אלא בתנועה. למפ"ם לא היתה עמדת בעלות על העיתון, אלא לקיבוץ הארצי. "על המשמר" לא היה עיתון מפלגתי אלא עיתון "תנועתי", או ליתר דיוק "שבטי", אחרון העיתונים השבטיים. הוא היה הנציג האחרון של המבנה הסוציו-פוליטי הישן, שבו המפלגה, התנועה, המנהיגות האידיאולוגית והעיתון היו מרכיבים הכרחיים בכל מה שמהווה את "השבט". המהפכה שעשה פלוצקר נגעה בפורמט ועידכנה את התכנים ואת הגישה המקצועית של העיתון, אבל לא שינתה את הייעוד הסוציו-פוליטי של "על המשמר" - להיות עיתון השבט. היעד המוצהר של עורכי העיתון ומנהליו היה לשמור על הקהל הקיים. לא הוצב אף פעם, ודאי לא באופן רציני, יעד אסטרטגי הפוך: לשבור את התדמית השבטית של העיתון ולהגיע לקהל לים נוספים. אולי מחוסר אמונה, אולי מחוסר רצון לוותר על המרכיב החשוב הזה של קיום השבט. "דבר" לא היה בדיוק עיתון שבטי, מאחר שמפא"י לא היתה שבט אלא מערך פוליטי-חברתי רחב שעסק בניהול המדינה, ועל כן מעמד המנגנון בו היה חזק בהרבה ממעמד האישי-מן-השורה. הוא לא היה עיתון מפא"י אלא עיתון ההסתדרות, והיה ארוג בכמה ממסדים שהשפיעו עליו ישירות ובעקיפין. "על המשמר" נוהל כמו קיבוץ, באווירה פתוחה ופמיליארית, לעתים במחיר של

רוביק רוזנטל

תופי הטם-טם גוועו

על סגירת העיתונים

חובבנות. "דבר" נוהל כמוסד הסתדרותי, עם מעורבות יתר של ראשי ההסתדרות בעניינים הבלתי נכונים, וללא כללי משחק ברורים של יחסי עורך-מו"ל. המבנה שהרה קיסר לאחר פרישתה של חנה זמר - שני עורכים שאין ביניהם היררכיה ברורה והם עסוקים במלחמות הדדיות - היה אופייני והרסני.

עם זאת, ההבדלים האלה משניים. בעיקרון קרה ל"דבר" מה שקרה ל"על המשמר". הוא לא שינה את יעדו האסטרטגי המרכזי - לשמור בכוח על הקהל שנקשר אליו במשך השנים - במקום לבנות מהלך של פריצה קדימה. הרבה שנים יקרות הלכו לאיבוד, גם כאשר התברר שעל היעד הזה משולם אותו מחיר כבד ששולם ב"על המשמר": בריחת קוראים, כותבים, מפרסמים, משקל ציבורי. במצב שנוצר לא היתה להסתדרות ברירה אלא לסגור את "דבר" הישן.

"דבר ראשון" ניסה ליצור גומחה חדשה: עיתון שיספק קוראים שאינם אהבים את עיתוני הערב, אבל מתקשים לעכל את כובדו של "הארץ". לרעיון זה היתה חולשה בסיסית בכך שקבע יעד על-פי פרמטר שלילי (מה לא להיות) ולא על-פי פרמטר ברור (מה עליו להיות). ההתעניינות הגבוהה בו בראשית דרכו והמנויים הרבים יחסית שהחליטו להצטרף אליו הוכיחו שאת הנישה הזו אפשר לפתח. אלא שהשוק החופשי לא הרים את הכפפה.

כל מה שקרה ל"על המשמר" ול"דבר" לא היה אמור לקרות, לכאורה, ל"חדשות". הוא היה עיתון בבעלות פרטית, שהתחרה על המגרש של "ידיעות אחרונות" ו"מעריב". הוא לא גרר תדמית של עיתון שבטי ומגמתי, והיה בו צוות מרשים של כותבים ועורכים. היו לו נקודות תורפה ידועות: חלק חדשותי חלש, שינויים תכופים מדי במבנה העיתון ותדמית נגררת של עיתון "צהוב".

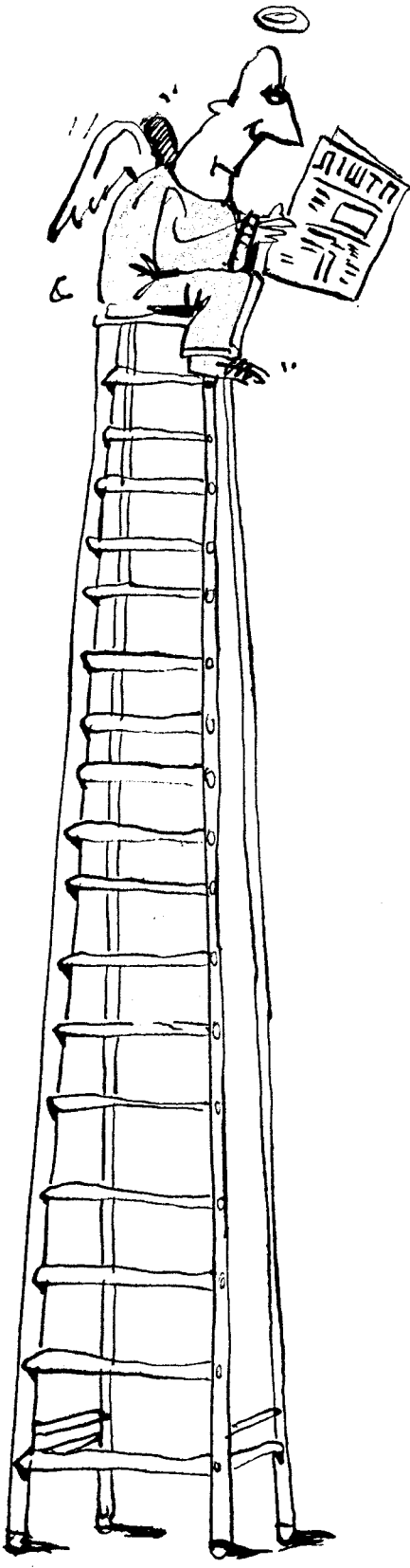
ובכל זאת, בשורה התחתונה דמה "חדשות" לעיתונים האחרים שנסגרו, בכך שהיה עיתון "מיוחד", הפונה אל קהל קוראים מוגדר, בעל שפה מוגדרת וצפנים משותפים. בדומה ל"על המשמר" ול"דבר" לא עשה גם "חדשות" מהלך אסטרטגי ברור של כיבוש ההמון הגדול של קוראי העיתונים, או לפחות חלק משמעותי בתוכו. למרות היומרה הראשונית להתחרות על כלל השוק, הוא נשאר עיתון תל-אביבי, אשכנזי, שמאלי - עיתון פולחן, עיתון ש"מתאהבים" בו, עיתון ש"אי-אפשר בלעדיו", עיתון שמייצג תת-קבוצות חברתיות ואף בונה אותן.

הגליוטינה האכזרית שהונפה בשנות ה-90 על העיתונות קבעה שלעיתון כזה אין סיכוי הישרדות. העיתונות השבטית-אידיאולוגית היתה חייבת להיעלם. "חדשות" היה החלופה הנכונה, לכאורה, לקיום עיתונות פלורליסטית ומיוחדת; החלופה לא הצליחה לשרוד.

סגירת ארבעה עיתונים תוך זמן קצר יחסית מבהירה את התמונה. יש כמה עיתונים, אבל אין תחרות של ממש ביניהם. העיתונות היומית הכתובה מחולקת עתה למגרשים, כשבכל מגרש התנהל עיתון אחד בעמדת מונופול. "הארץ" במגרש של עיתונות האיכות המיועדת לעילית, "גלובס" במגרש עיתונות העסקים, "ג'רוזלם פוסט" כעיתון יחיד באנגלית. נשאר שני עיתונים, שהיעד האסטרטגי המוגדר שלהם הוא לכבוש את "כל האוכלוסייה", וגם ביניהם הצליח "ידיעות אחרונות" לבנות מעמד חסר תקדים של מעין מונופול.

תחרות ומוגוון של עיתונים נשארו בשלושה מגזרים שלא השלימו את תהליך האינטגרציה בחברה - עיתוני החרדים, העולים והערבים. לציבורים אלה מציעים העיתונים מכשיר דומה, בעיקרון, לזה שסיפקה העיתונות המפלגתית והתנועתית בעבר. העיתונים האלה אינם סובלים כמעט מהקושי הכלכלי הכרוך בקיום עיתונים יומיים, מאחר שהם קטנים יחסית בהיקפם ובצורת העיתונאים שלהם, אין להם יומרה לעמוד בכל הקריטריונים של "עיתון יומי כללי", ורובם ממומנים בידי גופים ציבוריים בעלי עניין.

יש להתפתחות הזו הסברים לרוב מתחום הכלכלה והסוציולוגיה, אבל התוצאה היא אחת - בהתמעטות העיתונים טמונים גרעיני ההרס העצמי של העיתונות הכתובה בישראל. בארצות אירופה זה אינו המצב. למרות הירידה הכללית בתפוצת העיתונים, יש במרבית ארצות המערב מגוון של עיתונים יומיים לקהלים שונים, טעמים שונים ותת-קבוצות. בארה"ב שולט המבנה של העיתונות המקומית, שבה מותאם כל אחד מכ-2,000 העיתונים היומיים לקהל יעד ספציפי ביותר. העיתונות הכתובה ניוונה במהותה מן הריבוי, ולא מן הדומה והמאחד. היא חיה בזכות מגוון של קולות, כותבים, תפיסות עריכה ותחרות של ממש. הקולות האלה הולכים ונאלמים. כלכלת השוק שכבשה את העיתונות הכתובה הוציאה ממנה את נשמתה. ■

איור: עמוס אלנבון

בחפיקדו העיתונאי האחרון היה רוביק רזנטל עורך המוסף היומי של "דבר ראשון"

ע ש ו

איורים: אפרת בלוסקי

ה פ ט ר י ה

יונתן טיקוצ'ינסקי

האם התוכנית "עובדה" הציגה תמונה לא נכונה של התאונה בכור הגרעיני בדימונה? האם עשו מנהלי הכור שימוש מניפולטיבי במידע שברשו? חם? יונתן טיקוצ'ינסקי חזר נכון מהתחקיר

ב-21 בנובמבר 1995 שודרה בערוץ 2 התוכנית "עובדה" של אילנה דיין, אשר עסקה בקריה למחקר גרעיני (קמ"ג) בדימונה. התוכנית סיפרה על תאונה שאירעה בכור בראשית שנות ה-70 ושכתוצאה ממנה נחשפו חמישה מעובדי לחומרים רעילים או לקרינה מייננת. התוכנית טענה, שכתוצאה מהתאונה נפטרו חמשת העובדים כעבור שנים אחדות. סיפור התאונה סופר בתוכנית מפיחה של בני משפחה של שניים מהנפטרים, אשר אותו בידי צוות "עובדה". בחלקה השני של התוכנית הועלתה הטענה כי מספר גדול של עובדי קמ"ג נפטרו או חלו בסרטן כתוצאה מעבודתם, שחשפה אותם לחומרים מסרטנים.

משתי בחינות עשה המשדר הזה שירות חשוב במיוחד לציבור. ראשית, התוכנית הצביעה על סכנת החיים האורבת לעובדי קמ"ג בכלל, ולא להנחשפים באופן בלתי מבוקר לחומרים מסוימים בפרט. שנית, המשדר היווה ביקורת חיצונית וציבורית על מוסד ביטחוני, שפעילויותיו מוסתרות במודע ובמתכוון. הנחתם המורבלעת של אנשי "עובדה" היתה כי מתחת למעטה הסודיות - המוצדק בפני עצמו - חבוי מידע שמן הראוי לתת לו פומבי. החשד שהניע את עורכי התוכנית היה, כי לעתים עושה הנהלת הכור שימוש מניפולטיבי בסודיות במטרה להגן על עצמה מפני ביקורת.

בקמ"ג שפטו את המשדר באור שונה לחלוטין. לטענת אנשי הקריה למחקר גרעיני, הציגה התוכנית עובדות שלא היו ולא נבראו: מעולם לא אירעה בקמ"ג תאונה שבעקבותיה נפטרו חמישה עובדים; מתוך חמשת האנשים ששמותיהם הוזכרו כמי שנפטרו בעקבות התאונה, עבדו רק שניים בקמ"ג; שני עובדים אלה אכן נפטרו

ב-1976, אבל כתוצאה ממחלות שאינן קשורות לעבודתם בקמ"ג, ובידי קמ"ג מסמכים רפואיים המעידים על כך. באשר לטענה כי רבים מעובדי קמ"ג חלו בסרטן, טוענת הנהלת קמ"ג כי שיעור חולי הסרטן מבין עובדי הכור נמוך מזה שבכלל האוכלוסייה, כפי שמעיד סקר שביצע משרד הבריאות.

התחקיר שלפניכם נועד לבדוק את טענות קמ"ג ולבחון את מהימנות הממצאים שהציגה "עובדה" בפני צופיה. השאלה העיקרית שבה חשבתי לעסוק היתה זו: האם לא ניצלה "עובדה" את כוחו העצום של המדיום הטלוויזיוני, כדי להעביר לצופים סיפור עיתונאי אטרקטיבי ביותר - הנוגע לפעילות הכור הגרעיני החשאי ומציג את סיפורן הכואב של משפחות שאביהן נפטר בטרם עת - למרות שסיפור זה לא היה מבוסס דיו?

כדי לענות על שאלה זו, בחרתי ללכת בשני כיווני חקירה. השלב הראשון, שהיווה רק רקע לבחינת העבודה העיתונאית, היה הניסיון "לג" לות את האמת", לנסות ולראות אם ביכולתי להשיג מידע נוסף שיאפשר לי להכריע מה באמת קרה, או לפחות להעריך זאת בסבירות גבוהה. אם תהיה בידי תשובה לשאלה זו, אדע מי צודק בטענותיו, גם אם לא תהיה בכך הכרעה באשר למסקנות של "עובדה" ואופן הצגתן במשדר. הערכת העבודה העיתונאית של אנשי התוכנית איננה תלויה אך ורק בגילוי העובדות, אלא גם בשאלה אם "עובדה" עשתה שימוש מוגזם בכוחה בבואה להציג את עמדתה. בשלב השני יהיה, איפוא, ניסיון לגלות אם התוכנית הציגה טענות משוללות ביסוס סביר, בלי שאיפשרה לאלה שאותם האשימה להגן על עצמם ובלי שהותירה לצופים די הופש כדי שיגיעו לשיפוט עצמאי בסוגיה.

ניסיונות לבירור השאלה העובדתית העלו, כי לקמ"ג שליטה מלאה במידע הנוגע אליה. המסמכים הקשורים לעבודתם של עובדי קמ"ג מצויים כולם ברשות ההנהלה לבדה, והעברתם לידי משפחות העובדים שנפטרו תלויה בנכונותה ובלוח הזמנים שהיא קובעת. בני אהת המשפחות, שביקשו באמצעות עורך-דין מידע על אודות אביהם, גילו כי המידע שהועבר לידיהם חלקי. מסמכים נוספים הועברו אל עורך הדין רק בעקבות דרישתו המפורשת. נוהל זה, והעובדה כי לא כל המסמכים הנוגעים לעובד הועברו לעורך הדין, גרמו לבני המשפחה לחשוד כי חלק מן החומר איננו מועבר אליהם במתכוון. כן התברר, שבידי קמ"ג מסמכים רפואיים

המתעדים את מחלת העובד, ומקורם בבית החולים "סורוקה". מסמכים אלה לא הועברו מעולם מבית החולים לרשות המשפחה או עורך-דינה. גם מידי קמ"ג לא הועבר המידע למשפחה; הוא הוצג רק בפני אילנה דיין בעת הקלטת התוכנית על הפרשה. חשוב להדגיש, כי בני המשפחה ועורך-דינם לא הצליחו להשיג כל מסמך המתעד את מחלת האב ממקור כלשהו פרט לקמ"ג. כל מידע אחר שמסרו בתוכנית מקורו בזיכרונם שלהם או בזיכרונם של אנשים אחרים, אשר קשורים לקמ"ג והסכימו לספר את גרסתם ל"עובדה". שליטתה של הנהלת קמ"ג במידע הביאה את אנשי "עובדה" לנסות ולמ"צוא את התשובות העובדתיות בדברי המעורבים בדבר, שהתבססו על זיכרונם, או בסתירות הפנימיות שנמצאו במידע שהעבירה קמ"ג.

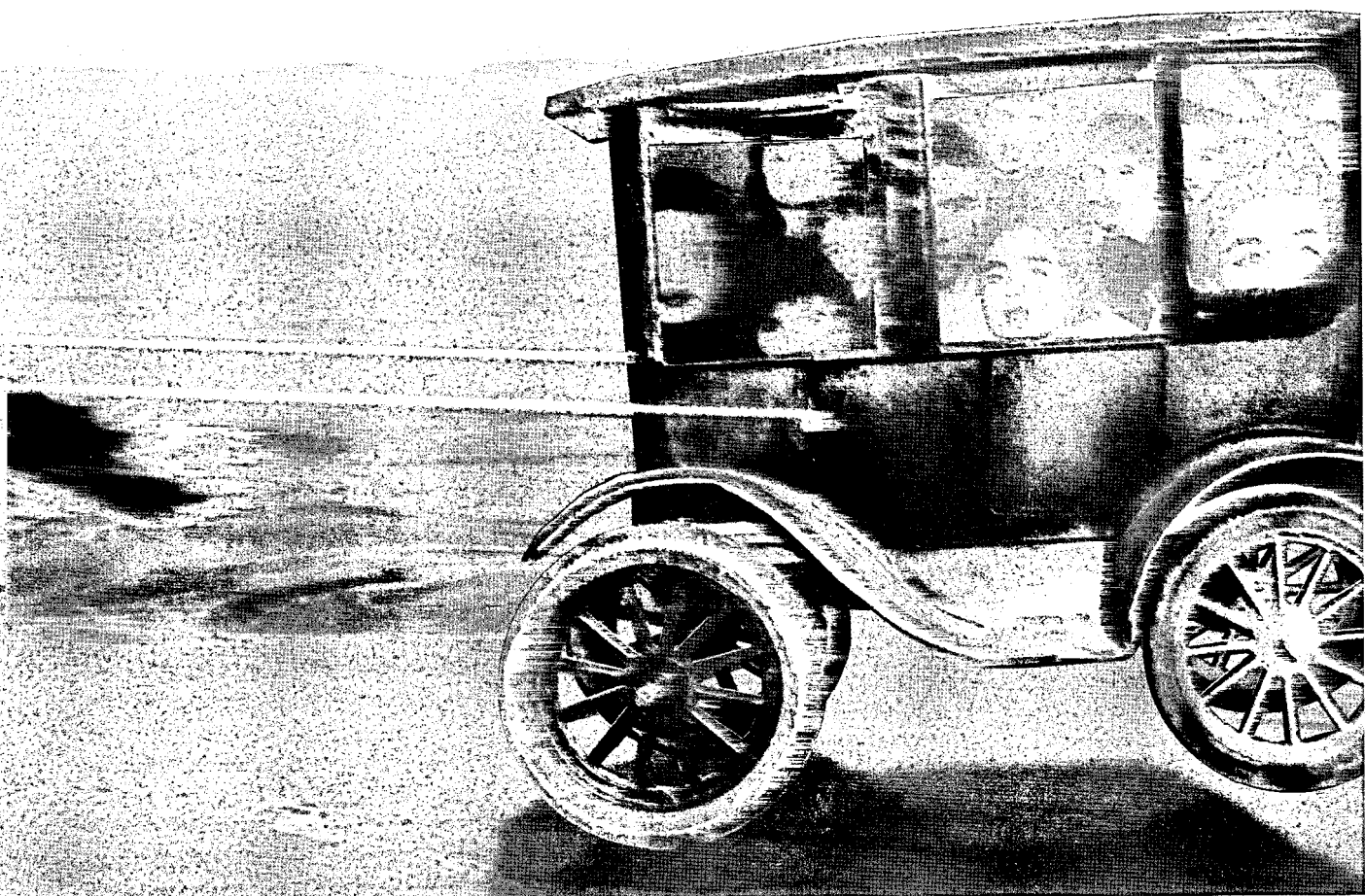
מאמצי הבירור העובדתי שאיראו אותי במידה רבה במקום שבו התחלתי. בסופו של דבר נותרתי עם שני תיאורים סותרים של המציאות: זה שהוצג בתוכנית "עובדה" וזה שהציגו אנשי הקריה למחקר גרעיני. עם זאת, חשפו בפני שני התיאורים את האופן שבו נבנתה כל אחת מהגרסאות - זו של המשפחות וזו של קמ"ג - משברי המידע שנותרו בידי כל צד.

הגרסה של "עובדה" התבססה על הצלבת מקורות. בניהם ובנותיהם של שני עובדי קמ"ג סיפרו, באופן בלתי תלוי, על תאונה שבה היו מעורבים אבותיהם ושטיבה היה דומה: חבית של חומר לא ידוע התבקעה באופן בלתי צפוי, ובעקבות זאת עברו השניים טיהור ממושך. ילדי שתי המשפחות זוכרים את האירוע ואת ההידרדרות במצב הרפואי של אבותיהם, אשר לוותהם בסמיפטומים דומים, עד למותם של השניים בסוף 1976.

בעקבות דבריו של אחד הבנים, הגיעו אנשי "עובדה" לעובדת סוציאלית שעבדה בקמ"ג וטיפלה באביו לפני מותו. העובדת הסוציאלית סיפרה שטיפלה בחמישה עובדים, שנפטרו מאוחר יותר, ונקבה בשמותיהם. היו אלה חבריו לעבודה של הנפטר, שאותם הזכירה גם אלמנתו כמי שהיו עמו בעת התאונה.

אילנה דיין מאמינה לשתי המשפחות ולעובדת הסוציאלית, כל צד בנפרד. היא טוענת כי לא ייתכן שזיכרונותיהם של בני המשפחות כה דומים באופן מקרי. מדובר כאן בהצלבת מידע משלושה גורמים שונים ובלתי תלויים.

לאנשי קמ"ג קשה יותר להוכיח את גרסתם, דווקא מכיוון שהם שולטים במידע. הם אמנם

אנשי "עובדה" בחרו לקבל הכרעה. הם האמינו, ומאמינים עד היום, כי המידע שבידיהם חד-משמעי דיו כדי להטיל על קמ"ג אחריות לתאורג עבודה קטלנית ולהאשימה גם בהסתרת אחריות זו. עצם הקרנת התוכנית היא ההמחשה

**מאמצי הברור העובדתי
השאירו אותי במידה רבה
במקום שבו התחלתי.
בסופו של דבר נותרתי עם
שני תיאורים סותרים
של המציאות**

המובהקת של הכרעת העורכים של "עובדה". הם משוכנעים בנכונות גרסתם ומעוניינים להעביר מסר זה לצופים. נשאלת השאלה, אם לא היה על עורכי "עוב-

בהעדר מחלה לפני ההתקף, טוענים בקמ"ג, אין גם תיעוד של מחלה. הסימפטומים שמתארים בני המשפחה במקרה זה אינם מתיישבים, לטענת קמ"ג, עם העובדה שאיש לא נעדר כמעט מיום עבודה אחד עד מותו. כיצד ייתכן, אומרים בקמ"ג, שאדם חולה כל-כך הגיע יום יום לעבודה במשך שנים רבות, ממש עד למועד שבו חלה ונפטר?

אלה טיעוניהם של שני הצדדים לוויכוח. כל טיעון משכנע בפני עצמו, אך שניהם יחדיו אינם מתיישבים זה עם זה. לא מצאתי כי בידי הכלים להכריע חד-משמעית, בפני עצמי, איזו מהגרסאות מתארת את המציאות נאמנה. לנוכח העדות ויות קשה היה לי לקבל את גרסת קמ"ג; אך מצד שני, בהתחשב בראיות שהציגה, איני יכול להצטרף בלב שלם להאשמות שהועלו נגדה ב"עובדה". אם נוקטים עמדה בנקודה זו, חייבים להחליט לאיזה מהצדדים להאמין: האם לקמ"ג, המציגה מסמכים תומכים בגרסתה אך שולטת במידע באופן המונע ביקורת חיצונית-עיתונאית; או לבני המשפחה, שיקריהם נפטרו לפני 20 שנה כמעט ועדויותיהם מבוססות על זיכרון רב שנים, שבאופן טבעי עוצב בהשפעת האסון?

מסוגלים להציג מסמכים המעידים על נכונות טענותיהם, אך ניתן להתייחס לתיעוד זה בספקנות, הן משום שמקורו בקמ"ג עצמה והן משום שהועבר לפרקליט המשפחות באופן חלקי, בארבע הזדמנויות שונות (בהנחה שקמ"ג אינה מסתירה בארכיביה מידע נוסף). התנהגות קמ"ג בהעברת המסמכים מסבירה את החשדנות שהתעוררה אצל עורכי "עובדה" כלפי הנהלת הכור, אך אין בה כדי לבטל את קבילות ההוכחות שהיא מציגה. זאת ועוד, לקמ"ג קשה לשכנע שגרסתה אמנה, משום שהיא מנסה להוכיח שהתאונה שבה מדובר לא אירעה מעולם. כדי לעשות זאת עליה להביא ראיה לכך שלא קרה דבר החורג מן השגרה, ושגרה היא בדרך-כלל המציאות המתועדת פחות מכל.

הראיות העיקריות שמביאה קמ"ג לביסוס עמדתה הן מסמכים רפואיים המתעדים את מחלתו של אחד משני העובדים. על-פי המסמך כים, סבל האיש ממחלה קשה וממושכת שאובחנה בכמה בדיקות. הסימפטומים תואמים את אלה שתוארו בני המשפחה. הנפטר השני, טוענים בקמ"ג, היה אדם בריא שמת מהתקף לב בהיותו עובד קמ"ג, כמצוין בתעודת הפטירה.

שהקריה למחקר גרעיני היא מקום עבודה בטוח, אומר: "ישנם הרבה עובדים שמביאים את הילדים שלהם לעבוד בקמ"ג. אני רוצה לעדכן אותך, יש אפילו בית-ספר טכני בקמ"ג, בית-ספר תיכון. עכשיו גם הבן שלי לומד שם. ועכשיו, אינך מתארת לעצמך שהיית תי מביא אותו ללמוד במקום מסוכן". קטע זה הושמט בעריכה.

אין בשתי דוגמאות אלה כדי לטעון, שעורכי "עובדה" חטאו במכוון לקמ"ג ולנציגי. אין בהן גם כדי לומר, שנעשתה מניפולציה על הצופים. עם זאת, מצביעות הדוגמאות על הפן השני של הקונפליקט בין הצדדים שעמדותיהם הובאו בתוכנית. ייתכן, גם אם ב"עובדה" לא הוכח הדבר, כי קמ"ג ניצלה את שליטתה במידע כדי להגן על עצמה ועל עובדיה; אבל גם אמצעי התקשורת שבא לחשוף את התופעה ניצל את שליטתו בהעברת המידע כדי להציג בפני הצופה את גרסתו הוא למקרה, שטבעו האמיתי נותר עמום. ■

יוחנן טיקוצ'ינסקי הוא סטודנט לחואר שני בפילוסופיה ובמוהל עסקים

שבו שליטתו של כלי התקשורת במידע מאפשרת לו להעביר את עמדתו לצופה ביתר קלות. דוגמה ראשונה היא החלטתם של עורכי התוכנית להשמיט את שלוש הפעמים שבהן התייחס רופא קמ"ג למחלות שמהן סבלו שני העובדים שנפטרו. בתוכנית אמנם נשאה טענת הרופא כי "שני האנשים האלה נפטרו ממחלות רגילות, נקרא לזה, לא מסרטן או ממחלות שקשורות לעבודתם"; אך אמירה זו מתקבלת אצל הצופה כניסיון לחמוק מתגובה עניינית יותר מאשר כהסבר ממשי ומפורט של מצבם הבריאותי של העובדים.

הדוגמה השנייה היא הממד הרגשי של התוכנית וניסיונה לעורר תחושות ספציפיות אצל הצופה. בתוכנית הופיעו בני המשפחות כמי שנלחמים בממסד הביטחוני, אשר מוצג כמגן על עצמו ועל אנשיו, האחראים למעשה למות העובדים. הצגה זו של המקרה - בין אם היא משקפת נאמנה את המציאות ובין אם לאו - מטה את ההודות הרגשית של הצופים לצד אחד. בתגובתם של נציגי קמ"ג היה רק קטע אחד, שעשוי היה להטות את לב הצופים לצד השני. רופא קמ"ג, בבואו להגן על טענתו

דה" להציג בפני הצופים את הגרסאות השונות - זו של המשפחות וזו של קמ"ג - ולתת להם לשפוט בעצמם. המסורת התקשורתית מניחה שהתשובה לשאלה חיובית. מסורת זו באה לידי ביטוי בהזמנת דוברי קמ"ג לתוכנית ובכך שניתנה להם במה להצגת עמדתם. השאלה היא אם במה זו ניתנה מתוך כוונה להעניק לצד שכנגד הודמנות הוגנת להציג את טענותיו, או נועדה רק לשוות מראית עין של הגינות ואובייקטיביות למשדר כדי להגביר את אמון הצופים בו.

אמצעי התקשורת - והתוכנית "עובדה" היא רק דוגמה - שולטים בצינור המידע. אם קמ"ג שולטת במקור המידע, הרי שאמצעי התקשורת שולטים בהעברתו לציבור. "עובדה" העבירה לצופיה את עמדתה באמצעות כתבת תחקיר שהוכנה מראש ונתנה לקמ"ג להגיב עליה באופן. אלא שגם התגובה היתה ערוכה, במידה רבה כדי להתאימה למגבלות הזמן שהוקצב לתוכנית. כאשר מדובר במגבלות כאלה, שיקור לי העריכה אינם בידי המגיב אלא בידיו של כלי התקשורת. במקרה של המשדר שבו אנו עוסקים, ניתן למצוא שתי דוגמאות בולטות לאופן

איפה טעינו?

"אל דמשקו!"

אורי אבנרי

בין אלפי המאמרים שכתבתי בחיי, יש רק אחד שאני מתחרט עליו באמת. זה היה במלחמת ששת הימים, החלטנו או לפרסם עיתון יומי בשם "דף" (אביו העיתונאי של "חדשות"). המטרה היתה לאפשר לנו להגיב מדי יום על המאורעות המתפתחים במהירות. "העולם הזה" השבועי היה אטי מדי. ביום 9 ביוני 1967, היום החמישי של המלחמה, כתבתי מאמר שאני דווקא מתגאה בו מאוד. המאמר, שפורסם בעמוד הראשון, מתחת לתמונה המפורסמת של דיין ורבין בדרכם אל הכותל, נשא את הכותרת: "הצעה ללוי אשכול - משאל עם בעזה ובגדה המערבית". יום לפני כן השלים צה"ל את כיבוש הגדה והרצועה. בפעם הראשונה היו כל השטחים הפלשתיניים בידנו. המאמר, שנכתב בצורת מכתב גלוי, הציע לראש הממשלה לקיים בשטחים הכבושים משאל עם, כדי להקים בהם מיד מדינה פלשתינית. בצורה זו, נאמר, ניתן להגיע מיד לשלום עם העם הפלשתיני, ובאמצעותו עם העולם הערבי כולו. משמע: לתרגם את הניצחון הצבאי להישג מדיני היסטורי.

באותו השבוע פירסמו את התוכנית בצורה מפורטת יותר ב"העולם הזה" השבועי. מכיוון שהייתי חבר כנסת, ביקשתי מאשכול לקבל אותי מיד לשיחה פנים אל פנים, וכעבור כמה ימים אכן חזרתי על ההצעה באוזניו. הוא דחה אותה באדיבות ובתוקף. התוצאות הן היסטוריות.

באותו הזמן עצמו כתבתי מאמר שני, תחת הכותרת "אל דמשקו" הממשלה דנה או בסודי-סודות על ההצעה לתקוף את סוריה. יגאל אלון היה בעד, משה דיין היה נגד. במאמרי תמכתי ברעיון.

נימוקי היו מעשיים: סוריה היא שגרמה למלחמה. סוריה היא אויבת מושבעת של רעיון המדינה הפלשתינית העצמאית. בלי מדינה פלשתינית לא נגיע לשלום. אם תישאר סוריה בלתי מנוצחת, בעוד שמצרים וירדן הוכו שוק על ירך, היא תהיה הגורם הדומיננטי בעולם הערבי. כך תוחמץ ההזדמנות הגדולה להשיג מיד שלום כולל, תמורת השטחים שכבשנו.

זה היה הגיוני, אבל לא נכון. זה התעלם מן הגורמים הלא רציונאליים. ובפוליטיקה, אין זה רציונאלי לי להתעלם מהבלתי רציונאלי.

ההנחה הבסיסית היתה שאחרי המלחמה יסכים רוב גדול בשמחה להחזיר את השטחים שכבשנו תמורת שלום. החלום הגדול עד למלחמה היה לשבור את חומת האיבה שהקיפה את ישראל, ולא עלה אז על הדעת שנוותר על כך תמורת רצועת אדמה זו או אחרת. המטרה היתה להביא את העולם הערבי להכרה בישראל, לפתוח את הגבולות, לצאת מן המצור. כל זה היה עכשיו בהישג יד.

אבל בפועל קרה ההיפך: הציבור נתפס לשיכרון הניצחון, מבול של אלבומי ניצחון שיטשטש את חושיו. גם ה"מתונים" במפלגת העבודה לא הלמו על החזרת השטחים הכבושים, אם המעצמות לא יכריחו את ישראל לעשות זאת, כפי שקרה ב-1956. החלום של ארץ-ישראל השלמה, ששום אדם נורמלי לא דגל בו לפני כן, קנה לעצמו אחיזה. מושגים כמו ימי המשיח, אתחלתא דגאולה, גוש-אמונים, התנחלויות, קברי קדושים ודומיהם פשטו כמו אש בשדה קוצים.

למחרת פרסום המאמר שלי עלה צה"ל על הרמה הסורית (שהפכה בן-לילה ל"רמת הגולן"). בחסותה של מפלגת העבודה קמה תנועת התיישבות. משוררי חצר מסחריים חיברו שירי הלל סכריניים. נולד מיתוס ביטחוני-טופוגרפי פרימיטיבי אך חזק מאוד ("הם ירו עלינו מלמעלה..."). רק כעבור שנים הוכיחו "ההיסטוריונים החדשים" שישראל עצמה יזמה את מרבית התקריות בגבול הסורי.

150 אלף פליטי הרמה נמחקו כליל מן התודעה, כפי שכפריהם נמחקו מעל פני האדמה. במשך 26 השנים הבאות לא חשב כמעט איש על הצורך להחזיר את הרמה תמורת השלום. הרמה הסורית הפכה "חלק בלתי נפרד של מדינת ישראל".

מאז תבעתי פעמים אינספור להחזיר את רמת הגולן כולה תמורת שלום. נאמתי בכנסת, כתבתי מאמרים, אירגנתי הפגנות. אבל רק אחרי שיצחק רבין הגיע בפעם השנייה לשלטון, ואחרי שהמצב הבינלאומי השתנה תכלית שינוי, ביטאה ממשלת ישראל נכונות להחזיר את הרמה. עם בחירת בנימין נתניהו, נמחק גם הישג זה.

בקיצור: תאוות האדמה הלוהטת, שהיא תכונה אימננטית של הציונות הקלאסית, גברה בנקל על השיקול ההגיוני הקר של עשיית שלום. הטעות שלי היתה שלא צפיתי זאת מראש. מאז לא עבר יום מבלי שאתחרט על כך. ■

אורי אבנרי היה עורך "העולם הזה". היום הוא כותב ב"מעריב" ופעיל ב"גוש שלום"

עיתון שחושב אחרת

"הארץ" נכשל בהבנת פסק הדין של אהרן ברק בעניין מעמד המשפט העברי. "הארץ" מתעקש שלא להודות בטעותו ומתעלם מהנוק שגרמה

מקור המידע העיקרי - ולמעשה היחיד - על פסק-דין, העומד לרשות הציבור הרחב ומנהיגיו, הוא העיתונות. תעיד על כך הסערה בחוגים הדתיים וההתקפות החריגות בחריפותן על הנשיא אהרן ברק ועל בית המשפט העליון בעקבות פרסום בעיתון "הארץ" על פסק-דין של בית המשפט העליון, שבו נדחתה עתירה נגד רשם המפלגות על שאישר את רישומה של "ימין ישראל" כמפלגה. חשוב, לכן, שהדיווח על פסק הדין יהיה אמין, ישקף נאמנה את עיקריו וישמש תחליף לקריאת פסק הדין עצמו. להלן נביא קטע מפסק-דין של בית המשפט העליון ואת הדיווח

כת המדינה למדינת הלכה, אלא אך בקבלת השראה מהמשפט העברי בגיבוש חוקי הכנסת. כן מציין רשם המפלגות כי 'אינני רואה כל פסול בשאיפתה לעצב את משפט המדינה על-פי דרכה ואמונתה, בדרך החוקית שנועדה לתכלית זו, היינו - בחקיקה שאליה היא חותרת'. אכן, השאיפה לשנות מחוקי המדינה, כשלעצמה, אין בה כדי למנוע רישומה של מפלגה. כבר בפרשת ג'דים (בג"ץ 253/64) ציין השופט ויתקון כי 'חלילה לנו לשלול זכות זו ולפסול אגודה בשל כך בלבד, שמטרתה או אחת ממטרותיה היא לשאוף לשינוי המצב החוקי הקיים במדינה. המצב הקיים עלול להיות טעון תיקון מבחינה זו או אחרת, ותנועה המבקשת לארגן את דעת הקהל במדינה לקראת תיקון המצב, רשאית לעשות זאת במסגרת אגודה הרשומה בחוק'.

"וברוח דומה ציין השופט זוסמן בפרשת ירדור כי 'סדרים אלה אינם קדושים ושינויים אינם שנענשים עליו... עם זאת, עצם העובדה שהשינוי המבוקש במשפט ייעשה בדרכים החוקתיות הנהוגות אין בו, כלש-עצמו, כדי למנוע את אי-רישומה של מפלגה. דמוקרטיה רשאית להגן על עצמה מפני כוחות לא-דמוקרטיים המבקשים לעשות שימוש בדרכים דמוקרטיות לשם שלילת הדמוקרטיה. זהו הביטוי לרעיון הדמוקרטיה המתגוננת. לעתים מוצא הדבר ביטוי בקביעתה של החוקה כי הוראות מסוימות בה אינן ניתנות לשינוי. לעתים מוצא הדבר ביטוי בפסיקה

איורים: עמוס אלנובון

המטילה מגבלות על היכולת לשנות את החוקה עצמה. כך, למשל, הכיר בית המשפט החוקתי הגרמני בקיומם של עקרונות אשר אף חוקתה של המדינה וממילא השינויים בחוקתה - צריכים...

"אכן, הסוגיה אינה פשוטה כלל ועיקר. אין לנו צורך לנקוט בה עמדה, שכן מקובל עלי פירושו של רשם המפלגות, לפיו כל שביקשה 'ימין ישראל' הוא כי החקיקה במדינת ישראל תקבל השראה מהמשפט העברי. מטרה זו אינה סותרת כלל את קיומה של מדינת ישראל כמדינה דמוקרטית.

"אכן, המשפט העברי הוא 'נכס תרבותנו הלאומית'... הוא ליווה את העם היהודי במהלך ההיסטוריה הארוכה שלו. האומה היהודית [התייחסה] אל המשפט העברי, בכל תקופותיה ובכל תפוצותיה, כאל קניינה המיוחד, כחלק מנכסי צאן ברזל של תרבותה...

"קבלת השראה מהמשפט העברי בגיבוש החקיקה ובפרשנותה עולה בקנה אחד עם היותנו מדינה יהודית ודמוקרטית כאחד..."

על אודותיו בשני עיתונים - "הארץ" (מתאריך 5.5.96) ו"ידיעות אחרונות" (מתאריך 8.5.96). הקורא יוכל להיווכח כי הדמיון בין מושא הדיווח לבין הדיווח עצמו הוא מקרי בהחלט, וכי הסערה הציבורית היתה "הר" שגולד מ"לא-עכבר". כאשר הן "הארץ" והן "ידיעות אחרונות" מפרסמים דיווחים מטעים ו"מעריב" אינו מדווח כלל, התוצאה היא הטעיה מוחלטת של הציבור. במקרה זה גרם הדיווח לנוק ממש למעמד-דו של בית המשפט העליון בעיני הציבור הדתי בישראל.

בפסק הדין נאמר:

"המטרה השנייה כנגדה הלינו המערערים היא זו הקובעת (בסעיף 5) כי: החוקה והמשפט של מדינת ישראל יושבתו על המשפט העברי. "לטענת המערערים, יש במטרה זו כדי להפוך את ישראל למדינת הלכה, ובכך לפגוע בה כמדינה דמוקרטית. לטענתם, יש בכך גם כדי להסית לגזענות. רשם המפלגות דחה טענות אלה. הוא קיבל, בעניין זה, את עמדת בא-כוחה של "ימין ישראל", לפיה מטרת המפלגה אינה בהפי-

הידיעה שהופיעה בעמודי החדשות של "הארץ" מאת כתבו שחר אילן קבעה:
"בפסק-דין של נשיא בית המשפט העליון -
"השופט ברק: מפלגה החותרת להחיל את המשפט העברי - עשויה להיפסל"

ב"ידיעות אחרונות" כתב אביעזר גולן על פסק הדין את הדברים הבאים:
"פצצה משפטית: נשיא בית המשפט העליון, אהרן ברק, הטיל פצצה לא רק לבריכה המשפטית שלנו אלא גם לנהר הפוליטי הסוער. מפסק-דינו ניתן להקיש שהמשפט העברי הוא בלתי דמוקרטי ומסית לגזענות, והמפלגה שכוונתה המוצהרת היא להחליף את המשפט החוקתי במשפט עברי דינה להיפסל מלרוץ לכנסת.

"אבל בפסק הדין המנומק פוזרו כל-כך הרבה התבטאויות המזמינות ויכוח חריף, שאין זה פלא שכמעט כל המפלגות הדתיות נזעקו להגיב בשצף קצף. ברור שאין להסתפק בתגובות אלה. הערותיו של השופט ברק נוגעות אל לב לבו של הקיום הישראלי והיהודי, ולא ניתן לעבור עליהן לסדר היום. הבעיה היא שבאווירה של ערב בחירות אין סיכוי לקיים את הוויכוח הישיר והמעמיק שהנושא מחייב. מאידך, כל העניין כולו לא עלה אלא בשל הבחירות. כך שאין ברירה, מוכרחים להתמודד עם הוויכוח הגדול הצפוי."

אנחנו מבקשים לצרף הארות אחדות ולהעיר על אופן טיפולו של "הארץ" בנושא, לאחר הפרסום הראשון.

הכותרת שניתנה לידיעה - "השופט ברק: מפלגה החותרת להחיל את המשפט העברי עשויה להיפסל" - אמורה לשקף באופן מדויק את דברי ברק, גם אם אין היא ציטוט מילולי. אין בפסק הדין כולו משפט או פסקה שניסוחם דומה ולו במעט לזה שהופיע בכותרת. הן בנקודה זו והן לעניין דברים המופיעים בכתבה עצמה, נתחלפו לכותב היוצרות בין התייחסות לאפשרות מצד בית המשפט בעקבות דיון משפטי (שלא היתה בפסק הדין) לבין הימנעות מדיון בנושא משום שאין דיון כזה נחוץ לשם הכרעה, כפי שנהג בית המשפט ביחס לסוגיית מעמדה של מפלגה המבקשת להפוך את ישראל למדינת הלכה. כאשר בית המשפט נמנע מלדון, אין

המבקשים ביקשו לפסול את רשימת "מין ישראל" וטענו שהיא מבקשת להשתית את החוקה והמשפט של מדינת ישראל על המשפט העברי. לטענתם, יש בכך "להפוך את מדינת ישראל למדינת הלכה ובכך לפגוע בה כמדינה דמוקרטית", וכן "ש בכך כדי להסית לגזענות".

"ברק מקבל את ההסבר של רשימת "מין ישראל" כי אין בכוונתה להפוך את ישראל למדינת הלכה, אלא רק לקבל השראה מהמשפט העברי בגיבוש חוקי הכנסת. אבל לאחר מכן הוא מציין: "עצם העובדה שהשינוי המבוקש במשפט (כלומר החלת המשפט העברי) ייעשה בדרכים החוקתיות הנהוגות, אין בו כשל עצמו כדי למנוע את אי-רישומה של מפלגה... אכן, הסוגיה אינה פשוטה כלל ועיקר, אך במקרה זה אין לנו צורך לנקוט עמדה".

"מדברי ברק גם עולה בבירור שהוא אינו פוסל את האפשרות שהמשפט העברי בלתי דמוקרטי ומסית לגזענות. ברק מסביר ש'דמוקרטיה רשאית להגן על עצמה מפני כוחות לא-דמוקרטיים המבקשים לעשות שימוש בדרכים דמוקרטיות לשם שלילת הדמוקרטיה. זהו הביטוי לרעיון הן הדמוקרטיה המתגוננת. לעתים מוצא הדבר ביטוי בקביעתה של ההו-

כלל לצפות ממנו שיאשר או ישלול אפשרות זו או אחרת, ואין להסיק מהימנעותו מסקנה כלשהי.

לפיכך, מופרכת לחלוטין גם הקביעה המופיעה בכתבה כי "מדברי ברק גם עולה בבירור שהוא אינו פוסל את האפשרות שהמשפט העברי בלתי דמוקרטי ומסית לגזענות".

בכתבה מופיע ציטוט מדברי השופט ברק: "עצם העובדה שהשינוי המבוקש במשפט (כלומר, החלת המשפט העברי) ייעשה בדרכים החוקתיות הנהוגות, אין בו כשלעצמו כדי למנוע את אי-רישומה של מפלגה... אכן, הסוגיה אינה פשוטה כלל ועיקר, אך במקרה זה אין לנו צורך לנקוט עמדה".

מה שמתיימר להיות ציטוט איננו ציטוט, ואף יש בו הטעיה. המלים "כלומר, החלת המשפט העברי" המופיעות בסוגריים כחלק מן הציטוט

קה, כי הוראות מסוימות בה אינן ניתנות לשינוי. לעתים מוצא הדבר ביטוי בפסיקה המטילה מגבלות על היכולת לשנות את החוקה עצמה.

"בעניין 'מין ישראל', קבע ברק, 'מקובל עלי פירושו של רשם המפלגות, לפיו כל שביקשה הרשימה הוא כי החקיקה במדינת ישראל תקבל השראה מהמשפט העברי. מטרה זו אינה סותרת כלל את קיומה של מדינת ישראל כמדינה דמוקרטית. אכן, המשפט העברי לווה את העם היהודי במהלך ההיסטוריה הארוכה שלו והוא נכס תרבותנו הלאומית. קבלת השראה מהמשפט העברי עולה בקנה אחד עם היותנו מדינה יהודית ודמוקרטית כאחד'.

"ברק גם מרגיש שהשאיפה לשנות מחוקי המדינה כשלעצמה אין בה כדי למנוע רישומה של מפלגה, אלא רק השאיפה להחיל בה חוקים השוללים את הדמוקרטיה".

נקטנו זהירות יוצאת דופן

שחר אילן, סופר "הארץ", מגיב: סעיף 26 בפסק הדין מוקדש לבדיקת הטענה המופיעה בתחילת הסעיף, לפיה שאיפתה של רשימת "ימין ישראל" להשתית את משפט מדינת ישראל על המשפט העברי פוגעת בישראל כמדינה דמוקרטית. לכך מכוון כבוד נשיא בית המשפט העליון ברק כשהוא כותב: "עצם העובדה שהשינוי המבוקש במשפט ייעשה בדרכים החוקתיות הנוהגות אין בו כשלעצמו כדי למנוע אי-רישומה של מפלגה". לכך הוא מכוון גם כשהוא כותב "אכן, הסוגיה אינה פשוטה כלל ועיקר".

אין, למיטב הבנתי, דרך סבירה אחרת לקרוא את סעיף 26. הפרשנות לפיה סטה ברק מדרכו, עבר לעסוק בנושאים כלליים ואז חזר למשפט

העברי נוצרה לדעתי אך ורק כהסבר בדיעבד לעובדה שברק לא היה מרוצה מהפרסומים. מודגש בזאת, ש"הארץ" כתב כי לפי ברק "מפלגה החותרת להחיל את המשפט העברי עשויה להיפסל", ולא כתב "תיפסל". השופט ברק בחר להגיב על הדברים בדרך בלתי מקובלת, בפתק ששלח לרב הראשי האשכנזי ישראל לאו והתיר לו לפרסמו. בפתק הזה הוא מכחיש שכתב כי מפלגה המבקשת להשליט את ההלכה בישראל אינה דמוקרטית. ממילא, הוא אינו מכחיש את מה שכתב "הארץ".

"הארץ" נקט בפרסום הידיעה זהירות יוצאת דופן. רק לאחר שנקרא אה בידי כמה גורמים בעלי ידע משפטי במערכת העיתון, היא נמסרה לפרסום. מספר ניכר של משפטנים בכירים מפרשים את הידיעה כמו "הארץ". דוגמה לכך היא מאמרה של פרופ' רות גביון. גביון כותבת כי מרוב עיסוק בשאלת הדיווח על פסק הדין "נשכחה כמעט השאלה שהשאייר ברק פתוחה: האם ראוי לפסול מפלגה השואפת בגלוי ובמוצ"הר להפוך את ישראל למדינת הלכה?"

להחליף את המשפט החוקתי במשפט עברי דינה להיפסל מלרוץ לכנס"ת, הם חסרי שחר.

כיצד מתמודדים עם פרסום מטעה?

למחרת הפרסום פנה פרופ' דוד קרצ'מר, מומחה למשפט חוקתי מן האוניברסיטה העברית, אל עיתון "הארץ", טען שהפרסום מטעה והציע להתראיין ולהסביר מה בדיוק פסק בית המשפט. ההצעה נדחתה. "להעין השביעית" מסר משה גל, עורך החדשות ב"הארץ": "עמודי החדשות לא נועדו להיות בימה לדבריהם של בעלי עמדות שונות, ומראיינים בהם רק בעלי אינטרסים שונים הקשורים לסוגיות אקטואליות. פרופ' קרצ'מר יכול היה להגיב בשליחת מאמר למערכת או בפרסום מאמר במדור 'בימה', כפי שאכן הציעה לו מערכת 'הארץ'".

תגובה זו אינה משכנעת. אילו היה מדובר בגישות שונות לסוגיה - ניהא, אבל הרי הנושא היה פרסום מטעה שבו יוחסו לפסק הדין קביעות ומשמעויות שאין בו. במקרה זה חובת התיקון היא על העיתון עצמו, והדרך שהציע קרצ'מר היתה מתאימה כדי לפגוע כמה שפחות ביוקרתו של העיתון. לא ברור גם מדוע פרשנותו המעוותת של דב הלברטל ברדיו זכתה לציטוט בעמודי החדשות, אך דבריו של חיים צדוק ב"ידיעות אחרונות" ודבריו של קרצ'מר ל"הארץ" לא זכו לכך.

"הארץ" פירסם אמנם ב-10.5.96 את הפסקה המלאה מתוך פסק הדין וכן מאמר תגובה של יצחק אנגלרד. עם זאת, המשיך העיתון לפרסם את גרסתו המעוותת לפסק הדין. ב-10.5.96 הודיע "הארץ": "דרעי התייחס לפסק הדין של ברק בעניין תנועת 'ימין ישראל', שמעמיד בספק את חוקיותו של המפלגות הדתיות. מדברי ברק בפסק הדין גם עולה שהוא אינו פוסל על הסף את הטענה שהמשפט העברי בלתי דמוקרטי ומסית לגזענות". בתאריך 12.5.96 פירסם "הארץ" את דבר פנייתו של השופט ברק לרב הראשי לאו. הכתב מעיר: "בידיעה שפירסם 'הארץ' מובאת הטענה אליה מתייחס ברק (כי מפלגה המבקשת להשליט את ההלכה אינה מפלגה דמוקרטית - הערה שלנו) רק כאחת התגובות לפסק הדין ולא כעובדה".

ברור כי קביעה זו אינה מתיישבת עם מה שפורסם בפרסום הראשון, והיא מטעה.

אלמלא כתב אנגלרד מיוזמתו ל"הארץ", לא היו קוראי העיתון יודעים כלל שיש מי שחולק לחלוטין על אופן הצגת פסק הדין. במקום לפרסם את הפסקה מפסק הדין שחלק מן הקוראים ודאי לא קראו, שכן הם הסתפקו לפני כן במה שנחזה להיות דיווח מקיף על פסק הדין, היה על העיתון לפרסם בעמודו הראשון הודעה מטעמו כי דיווחו על פסק הדין היה מוטעה. טעות כזו בדיווח אינה משמחת, אך מודה ועוב - ירוחם. לא מודה ולא עוב - ראוי לגינוי. ■

מדרכי קרומיצר הוא פרופסור למשפטים באוניברסיטה העברית ועמית בכיר במכון הישראלי לדמוקרטיה. המאמר נכתב בסיוע אליאב ליודר

אינן מופיעות כלל בפסק הדין. יתר על כן, המשפט נכתב כחלק מפסקה על הסוגיה הכללית של "דמוקרטיה מתגוננת" מפני מפלגות המבקשות להורסה תוך ניצול הליכיה. מתוכן הפסקה, לרבות ההתייחסות לשיטות משפט אחרות, ברור כי ברק הולך כאן בדרך המקובלת עליו של הנחת התשתית התיאורטית-הכללית תחילה, לפני שהוא ניגש לבחינת המקרה הספציפי הנידון על רקע אותה תשתית.

אין, איפוא, בפסקה זו התייחסות כלשהי למשפט העברי, ועמדו על כך הן פרופ' אנגלרד, הכותב כי המשפט האמור אינו אלא "חזרה על הרע" ון הידוע כי יש עקרונות בסיסיים של דמוקרטיה שאין לשאוף לשינוים, אף לא בדרך של רוב חוקי" (פרשנות מסלפת", "הארץ", 13.5.96), והן שר המשפטים לשעבר חיים צדוק, הכותב על אותו משפט: "כוונת דברים אלה אינה - ואינה יכולה להיות - לשאיבה מן המשפט העברי בגיבוש החקיקה; על זאת חיונה השופט ברק את דעתו החיובית. כוונת הדברים לניצול דרכים דמוקרטיות בידי כוחות לא-דמוקרטיים כדי לקעקע ולהחריב את הדמוקרטיה" ("בורות או רשעות", "ידיעות אחרונות", 9.5.96).

הקביעה "פסק הדין של נשיא בית המשפט העליון, אהרן ברק, מעמיד בספק את חוקיותו של המפלגות הדתיות" היא שעוריינית במיוחד. כאמור, נמנע בית המשפט מלדון דיון פרטני בשאלת מעמדה של תנועה המבקשת להפוך את ישראל למדינת הלכה. יתר על כן, המפלגות הדתיות לא קראו כלל במציעיהן להפוך את ישראל למדינת הלכה. הסכנה הקיומית למפלגות הדתיות, מפלגות גדולות וותיקות הנהנות מלגיטימיות ציבורית רחבה, היא בדותא. זאת ועוד, בהתייחס לשאלה ההיפותטית שבת המשפט נמנע מלדון בה: במשמעויות מסוימות של המושג "מדינת הלכה" אכן עשוי להיות ניגוד חריף בינה לבין דמוקרטיה עד כדי שלילת יסודותיו של משטר דמוקרטי, למשל שלטון של חכמי התורה שאינם נבחרים בידי האזרחים, כפייה של מצוות הדת כגון שמירת שבת על כלל הציבור, יחס מפלה כלפי נשים ומי שאינם יהודים. היה ראוי להבהיר משמעויות אלה לקורא כדי שלא ייווצר רושם כאילו דיבר בית המשפט על בעיה שאינה קיימת. הרעיון שתנועה שמטרה ממטרותיה היא שלילת קיומה של מדינת ישראל כמדינה יהודית ודמוקרטית לא תירשם כמפלגה איננו המצאה של בית המשפט אלא מצוות המחוקק בחוק המפלגות. לא זו אף זו, בית המשפט קבע כי "החשיבות הרבה שיש לחופש ההתאגדות במפלגה במרקם החיים הדמוקרטיים מחייבת את המסקנה... כי יש למנוע ייסודה של מפלגה רק במקרים הקיצוניים ביותר". זו קביעה מרכזית, שדיווח סביר על פסק הדין היה צריך לכלול. מן הניתוח דלעיל עולה כי גם דבריו של אביעזר גולן ב"ידיעות אחרונות", לפיהם "ניתן להקיש מפסק הדין שהמשפט העברי הוא בלתי דמוקרטי ומסית לגזענות, והמפלגה שכוונתה המוצהרת היא

איוון זו אגדה

ההאשמה המופנית תכופות כלפי כלי התקשורת בדבר חוסר איוון בסיי- קור יריבים פוליטיים או בהצגת עמדותיהם היא קודם כל אמצעי פוליטי טי שכיה להשגת נקודות בציבור ולהפעלת לחץ על אמצעי התקשורת. בקרב הוגים לא מבוטלים, הרואים את התקשורת כמוסד עוין, ימצא תמיד הד להאשמות כאלה. מודעות המאשימות את התקשורת באפליה לרעה של מועמד הימין היו חלק ממלחמת הבחירות האחרונות. גם לאחר ניצחוננו של נתניהו קשרו קולות בליכוד את האיום בהפרטת השידור הציבורי בטענות קשות על הפרת האיוון בתקשורת. בעבר העלו גם נציגי העבודה ומפלגות השמאל טענות דומות נגד התקשורת, ולא רק בתקופה של מערכת בחירות. מנהלי הרדיו והטלוויזיה יודעים לספר על ניסיונות מתמשכים מצד גורמים בממשלה ובאופוזיציה להשפיע על השידורים באמצעות טענות על הפרת איוון.

האם מעבר לשימוש הפוליטי בדרישה לאיוון, ניתן לבסס דרישה כזו על קריטריונים ברורים המאפשרים לקבוע מתי יש איוון ומתי הוא מופר? האם ניתן לתרגם את רעיון האיוון למדיניות מעשית, המכוונת לשמירת איוון פוליטי בתקשורת? ממבט ראשון נראה שדרישת האיוון היא פשוטה וברורה, ושטענות על הפרת האיוון ניתן להוכיח או לסתור בקלות. ואולם ממבט שני מסתבר, ששאלת האיוון היא כה מורכבת עד שיש מקום לספקות ביחס לעצם האפשרות לזהות וליישם את קריטריון האיוון במקרים קונקרטיים.

דברי אינם מכוונים, כמובן, למקרים קיצוניים של אמצעי תקשורת מגויסים, המנהלים מתקפה שיטתית ומתמשכת נגד מועמד או מפלגה. אין אני בא לערער אף על העובדה שבשל הויקה הערכית וההיסטורית בין הדמוקרטיה ובין תקשורת חופשית, יש בתקשורת נטייה מובנת לטובת מפלגות וערכים דמוקרטיים. דיוננו מכוון להתנהגותם של אמצעי התקשורת במשטרים דמוקרטיים בני זמננו, שבהם אין בדרך-כלל ריכוז של כוח פוליטי או כלכלי היכול להטות את מערכת התקשורת ההמונית. במערכת כזו, גם עיתונים וערוצי שידור מגויסים יכולים לקזז אלה את אלה. לפיכך, הטענות העיקריות בנושא הפרת איוון בתקשורת מופנות בדמוקרטיה כלפי ערוצים ציבוריים או כלפי כלי תקשורת אלקטרוניים ומודפסים, המציגים את עצמם כמשרתי ציבור. בישיר-אל, לצד הערוץ הציבורי וקול-ישראל, חשוף גם הערוץ המסחרי להאשמות כאלה בשל תפקידו הציבוריים המעוגנים בחוק.

הקושי בדיאגנוזה של הפרת איוון בתקשורת הפועלת בדמוקרטיה דומה, מבחינה מושגית, לקושי באבחון הפרת שוויון בין האזרחים בתחומי הרווחה, החינוך וכדומה. כידוע, ניתן לקבוע דרגות של שוויון או אי-שוויון לפי אמות מידה שונות. יש, למשל, אבחנה בין "שוויון ההזדמנויות", "שוויון בהכנסה", "שוויון בפני החוק", "שוויון בתוצאות" וכן הלאה. מצד אחד, לכל אחת מאמות המידה האלה יש כמה פירושים, הסותרים זה את זה בחלקם. מצד שני, גם לפי פירושים מוסכמים לא ניתן לקדם את שוויון האזרחים במונחים של אחת מאמות המידה הללו, מבלי שייפגע שוויון במונחי חלק מאמות המידה האחרות. למשל, שוויון בהזדמנות להצלחה במישור החברתי או להתחרות במישור הכלכלי מתיישב עם סלקציה חיובית של החוקים, ולכן מוביל לחוסר שוויון בתוצאות.

לפיכך, אין מצב שבו לא ניתן להעלות כנגד מדיניות הממשלה, יהיה צבעה הפוליטי אשר יהיה, טענה של פגיעה בשוויון. אין גם מאמץ כלשהו לתקן אי-שוויון במובן אחד, שאינו מוגן בפני הביקורת שיש במאמץ זה משום פגיעה בשוויון במובנים אחרים.

גם סוגיית האיוון בתקשורת לכודה בדילמה זו. גם כאן יש כמה הגדרות לגיטימיות של איוון, שהניסיונות ליישמן בעת ובעונה אחת אינם מתיישבים זה עם זה - עובדה המרוקנת במידה רבה את טענת אי האיוון מתוכנה. לצורך בחינת טענה זו אתייחס לארבעה קריטריונים:

א. איוון בחלוקת זמן חשיפה בתקשורת.

ב. איוון בתוכני החשיפה.

ג. איוון בצורת החשיפה.

ד. איוון בתוצאות (בתועלת) החשיפה.

גם כשלעצמו, איוון בחלוקת זמני חשיפה אינו פשוט. מהו, למשל, היחס בין כמות הזמן לבין מועדי השידור מבחינת היקף (ואולי אף אינטנסיביות) הצפייה? אם מועמד אחד תלוי בקולות נשים שאינן עובדות, ותברו תלוי בקולות הפועלים, האם לא עדיפות לראשון חמש דקות חשיפה בשעות הבוקר או הצהריים על פני עשר דקות בשעות הערב, שהן שעות עומס ועבודה לנשים המנהלות משק בית? ואיוו תועלת תצמח לתברו הפונה לפועלים מחשיפה טלוויזיונית בשעות הבוקר?

איוון בין תוכני החשיפה מורכב לא פחות. מה, למשל, יכול להיות האיוון התוכני הראוי בין מועמד שגישתו אופורטוניסטית, והמנסה לגייס תמיכה בקרב קבוצות אידיאולוגיות יריבות זו לזו, ובין מועמד אידיאולוגי הפונה לקבוצה מוגדרת יותר?

יתר על כן, האפקטיביות הפוליטית של מסרים משתנה בין קטגוריות של צופים. חשיפה של דוברים מן ההתנחלויות, המהווים מקור לחיזוק התמיכה בימין, עשויה לפגוע בתמיכתן של קבוצות ביניים חשוכות בטריטוריה האפורה שבין שמאל לימין. ייתכן שדווקא החשיפה התקשורתית הנרחבת שניתנה למתנחלים, ובעיקר לדובריהם הקיצוניים, הביאה נזק לא מבוסס למעמדם בקרב הציבור הרחב. דווקא במקרה מעין זה, גידול בזמן החשיפה ובמחזוריותה, לצד טיב המסרים

המועברים בה, עשוי להניב תוצאות שליליות מבחינת הנחשפים. נכון שמבחינות רבות יכולים אופני דיבור והתנהגות קיצוניים לפלס דרכים לבמת התקשורת; אך מה תהיה משמעות הדרישה לאיוון במקרה כזה? לפי אילו אמות מידה עיתונאיות ניתן יהיה לצפות מכמות התקשורת או מהעורכים להעניק חשיפה שווה למסרים קיצוניים, המרתקים את הצופים, ולמסרים צפויים ומתונים של הממסד? יתר על כן, האיוון בתוכנם של מסרים פוליטיים אינו ניתן להשגה ללא ידיעת הויקות בין תוכני המסרים לקטגוריות של צופים או שומעים. גם כאן, היכולת להגיע למדיום ישימים היא מפוקפקת, בשל הקושי האובייקטיבי בהבנת זיקות אלה ובהערכתן.

מה באשר לחלוקה הוגנת של צורות חשיפה? המפגש בין המדיום למועמד יוצר מיד סלקציה, שבחלקה הגדול אינה ניתנת לבקרה. קול, צבע עיניים, פרצוף, סגנון לבוש, תנועות גוף וכושר ביטוי הופכים ליתרונות או לחסרונות מול אמצעי תקשורת כאלה או אחרים, מבלי שהעורכים יוכלו לאזן ביניהם. מה המשמעות של איוון בין מועמד פוטנטי למועמד לא פוטנטי?

כל מדיום מפוזר באופן בלתי סימטרי יתרונות וחסרונות בין מתחרים פוליטיים. האיפור הוא אמצעי רלבנטי - אך מוגבל - לצורך איוון כזה. מעבר לזאת, אפשר לשאול אם הקפדה על זוויות צילום המחמיאות למועמדים תואמת את האינטרס הציבורי. בכל נקודת מבט יש אלמנט של פירוש המועמד והעמדתו באור מסוים. האם הערך העיתונאי של הסיקור הביקורתי לא מכתוב לעיתונאים ולצלמים ניצול מרבי של ההזדמנויות

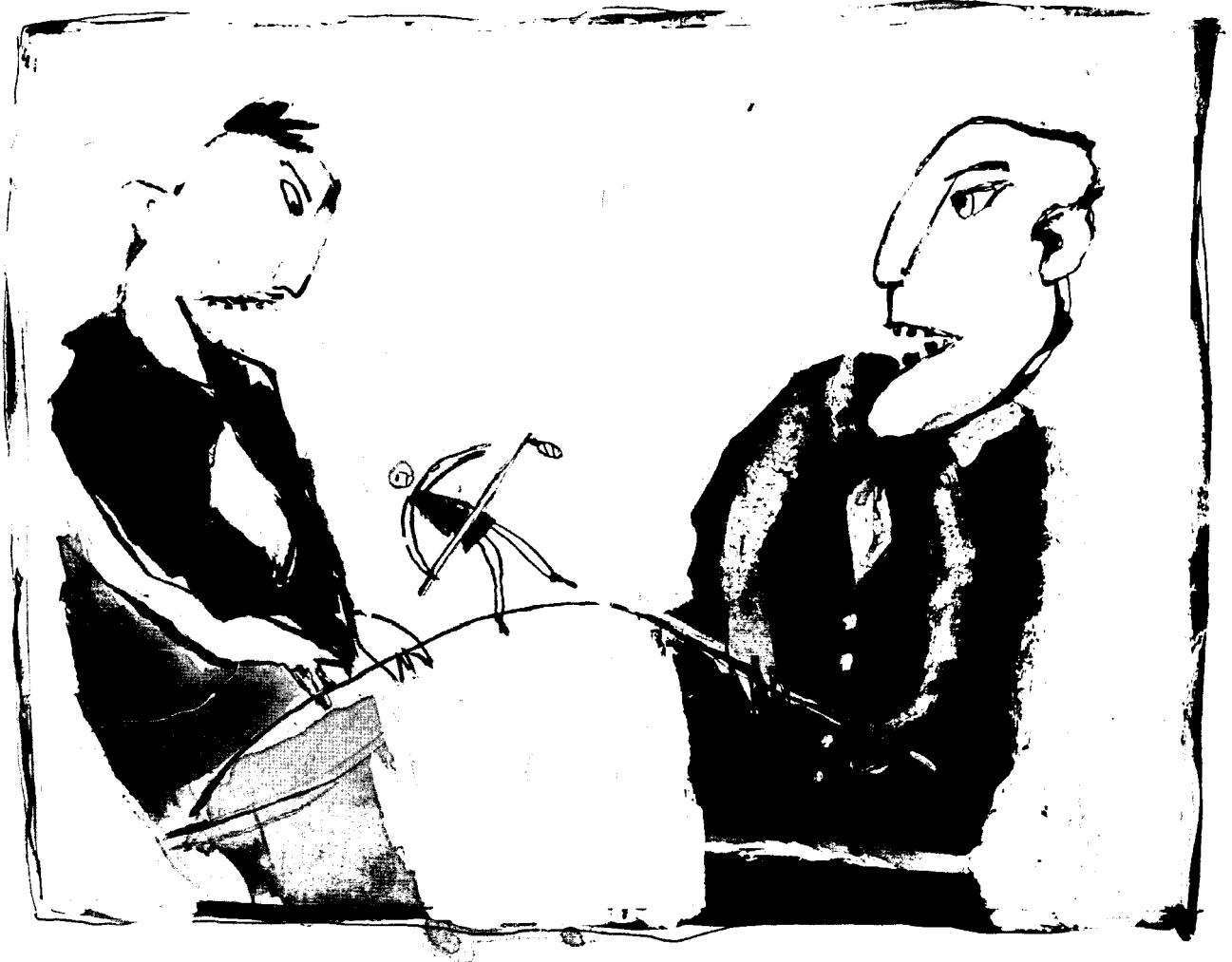

החלופה הטובה יותר. עצם היכולת לייחס תוצאות לסיבות בתחום של השפעת התקשורת על צופים מוגבלת, כנראה, בצורה משמעותית. אם גם לאחר הערות קצרות אלה יש כאלה שעדיין סבורים כי ניתן לייחס משמעות אופרטיבית מבוססת דיה לדרישה לאיזון בתקשורת, אולי כדאי להפנות את תשומת לבם גם אל הבעיה הסבוכה של היקף יישומו של קריטריון האיזון. האם מדובר באיזון ברמה של תוכנית חדשות, תוכנית בענייני היום, ערוץ שידור, או אולי מערכת התקשורת כולה? ברור שאיזון ברמה אחת אינו מחייב איזון ברמה האחרת. כל הסיווגים המוזכרים כאן אינם רלבנטיים, כמובן, במקרה של מערכת תקשורת מגויסת.

אין כל יסוד לפקפק בכך שהדאגה לאיזון היא עניין שיכול להיות נתון לשיקול דעתם של עיתונאים ועורכים. ברמת השכל הישר, יש מקום ואף

לחשוף לעיני הציבור את חולשות המועמדים ומעידותיהם דווקא? אחד מתפקידיו המקצועיים של העיתונאי הוא לאפשר לציבור הצצה אל מאחורי המסך, אל ירכתי הבמה, ברגעים שבהם אין לשחקנים הפוליטיים יש שליטה מלאה בהצגה. בהקשר זה, איזון מכאני בין מועמדים יכול להיות כרוך במחיר בלתי סביר במונחים של ערכים עיתונאיים.

זמן שווה למועמדים שיש ביניהם הבדלים גדולים מבחינת אפקטיביות ההופעה יבטיח אי-שוויון בפיוזור התועלת הפוליטית של החשיפה; ואילו גניסונות לאון את תוכני המסרים באמצעות שיקוף ספקטרום הדעות המלא עלול להביא לאיבוד צופים ולהקטנת הערך של שוויון בזמן החשיפה ובצורתה. יש מי שיגרוס כי ניתן לפתור את הניגודים ביישום אמות מידה שונות של איזון בתקשורת בעזרת שימוש גבון בקריטריון של איזון בתוצאות. ייתכן שמועמדים יריבים היו באים על סיפוקם, אילו אפשר

איור: עמית טריינין

רצוי להתמודד עם סוגיית האיזון, ואולם, ריבוי אמות המידה והסתירות ביניהן גובר בסופו של דבר על משקלן של הטענות הפרטניות בדבר הפרות האיזון בתקשורת. הבסיס הרעוע לאבחונים ולתרופות בנושא זה אינו מבטל את חשיבות הרגשתם של המתמודדים והציבור כי התקשורת היא הוגנת; ודאי שאינו מגביל את השימוש בטענות אי האיזון כאמצעי פוליטי. האשמות בדבר הפרת האיזון בתקשורת ונקיטת צעדים לתיקון המצב ימשיכו, איפוא, להיות חלק חשוב של הריטואל הפוליטי בדמוקרטיה. ■

ירון אורחי' הוא פרופסור למדעי המדינה ועמית בכיר במכון הישראלי לדמוקרטיה

היה להראות להם שצירופים שונים - תמהילים מגוונים של זמנים, תכנים וצורות חשיפה - עשויים להביא לחלוקה שווה של תוצאות פוליטיות. ואולם גם כאן, כמובן, היכולת למדוד ולהעריך תוצאות כאלה איננה מבוססת. בניגוד לדעה התומכת בחשיבותם ובערכם של הפרסומאים והמשווקים הכלכליים והפוליטיים, אין בסיס מדעי או מקצועי רציני ליכולתם להעריך בצורה נחרצת את התוצאות של אסטרטגיות חשיפה חלופיות בתקשורת. יכולים להיות, כמובן, מומחי שיווק בעלי ידע מעשי וניסיון רב, שהם בעלי ערך; אך אלה שבדקו את הרקורד של מומחים אלה מצאו בדרך-כלל שאין הם יכולים לתת הסבר מספק לשאלה מדוע גישה שיווקית שהצליחה בהקשר אחד נכשלה בהקשר אחר, ומה היתה

עין בינלאומית

כמו תמיד באירועים דרמטיים, המידע הראשוני טיפסף לעולם באמצעות סוכנויות הידיעות ורשת סיאן.אן במבזקים קצרים ובהולים, בני משפט או שניים, שנשאו את הכותרת "דחוף: וושינגטון". ראש המבצעים הימיים (זה תוארו הרשמי של מפקד חיל הים האמריקאי), האדמירל מייק בורדה, נמצא פצוע אנושות בביתו. ומיד אחר-כך זרם נוסף של עדכונים: האדמירל מת מפצעיו. ועוד: הפציעה הקטלנית היתה תוצאה של ירי עצמי.

רק שעות אחר-כך, כאשר החלו לשחזר את מהלכו האחרונים של האדמירל ומצאו את שני המכתבים שהותיר - האחד לבני משפחתו והשני ל"מאים", אנשי הצי - התברר כי מפקד הצי האמריקאי התאבד שעה קלה לפני שהיה אמור לפגוש שני כתבים של שבועון החדשות "ניווייק". הנושא העיקרי של הראיון, שמעולם לא יצא אל הפועל, היה הטענות כאילו ענד האדמירל על חוזהו, בין שלל האותות והעיטורים, גם שתי סיכות v עשויות ארד, שלא זכאי היה לעונדן. v, האות הראשונה של valor (אומץ לב), היא עיטור המצייני גבורה אישית תחת אש. מתחקיר שערך "ניווייק", כחלק מחשבון הנפש שלו לאחר האירוע הטראגי, התבררו הנסיבות הבאות. המידע הראשוני על כך שמפקד הצי עונד עיטורי גבורה שייתכן כי אינו זכאי להם הגיע לשבועון מ"סוכנות הידיעות לביטחון לאומי", האוספת מידע בנושאים צבאיים ומעבירה אותו לאמצעי התקשורת. סוכנות הידיעות הסתייעה ב"חוק חופש המידע", המחייב גורמים ממשלתיים להעביר מידע שאיננו מסווג לכל מי שמבקש. ממידע כתוב ומצילומים התברר כי האדמירל מייק בורדה ענד לסירוגין, עד לפני כשנה, את סיכות ה-v על האותות שקיבל לאחר שירותו על ספינות הצי במלחמת וייטנאם.

המידע על העיטורים הגיע למערכת ה"ניווייק" והועבר לידי הקולונל (מיל') דייוויד האקוורס, הכותב מפעם לפעם מאמרים בנושאי ביטחון. האקוורס בדק את המידע. לטענתו, שגה האדמירל כאשר ענד את הסיכות. בורדה, כך התרשם הקולונל, היה על סיפונן של ספינות מול חופי וייטנאם, אך לא היה נתון תחת אש המצדיקה ענידת עיטור של גבורה אישית מול פני האויב.

האם היו העיטורים של מפקד הצי נושא לגיטימי לבדיקה עיתונאית או התעסקות קטנונית בעניין שולי לחלוטין, כשמדובר בתחומי אחריותו הנרחבים של מפקד זרוע הים של ארצות הברית? לאחר התאבדותו של בורדה, כאשר תגובות נועזות החלו מגיעות למערכת השבועון, הסביר האקוורס: לאזרחים נראה עניין האותות עניין של מה בכך, אך אנשי צבא מייחסים חשיבות רבה לשורת האותות והעיטורים. "אצל אנשי צבא, בעיקר אלה שזכו בעיטורים על מעשי גבורה, זה פשוט לא יעלה על הדעת שקצין מנוסה יעונד עיטורים שאינו זכאי להם", כתב. הקולונל ידע היטב, מתברר, כי עניין העיטורים נוגע בנקודה רגישה ביותר אצל אנשי צבא בכירים. כרוכות בכך שאלות של כבוד ושל יושר. כשאסף את המידע בנושא אמר האקוורס לעוזרו, רוי, אולי בבדיחות הדעת: אם העניין יתגלה, בורדה עוד "יצמיד אקדה לרקתו". לאחר ההתאבדות יאמר האקוורס כי לא העלה על דעתו שהאדמירל עשוי לנקוט צעד נואש כזה. ואולם, הקולונל האקוורס עצמו לא אמור היה בסופו של דבר להיפגש עם האדמירל. בשל מחלה ביקש משניים מכתבי "ניווייק" בושינגטון לקבוע ראיון עם מפקד הצי ולשמוע את גרסתו לפרשה. השניים, ראש המשרד של השבועון בושינגטון, אוון תומאס, והכתב גרגורי ויסטיקה, תיאמו את הפגישה עם הדובר הראשי של הצי, האדמירל קנדל פיז. שלא כמקובל, מסרו לו בבוקר הראיון המתוכנן על מה בדיוק הם מבקשים לשוחח עם בורדה. "מה נעשה?", שאל מפקד הצי את הדובר. אחר-כך, על-פי עדותו של פיז, השיב בעצמו: "נאמר להם את האמת".

לאחר מכן דחה מפקד הצי את ארוחת הצהריים שהוגשה לו במשרדו בפנטגון ונסע לדירת השרד שלו, בבסיס צי בושינגטון. הוא נטל אקדה וירה בחוזהו. כאשר הגיעו כתבי "ניווייק" לראיון המתוכנן בפנטגון, נמסר להם על מותו של בורדה. אחרי תגובות ההלם והתדהמה החלו קוראים נועזים להפגין את מערכת "ניווייק" בהאשמות. החרifות שבהן קבעו כי השבועון הביא למותו של קצין בכיר, בעל קריירה צבאית מפוארת, לאחר שנטפל אליו עם עניינים של מה בכך.

בורדה נכנס להיסטוריה של הצי כמפקד העליון הראשון שהחל את שירותו כחייל מן השורה, ולא כבוגר המכללה היוקרתית של קציני הצי באנאפוליס. הוא נכנס לתפקידו ב-1991, בשעת משבר בצי, לאחר שפרשת "טיילהוק" - שבה הואשמו אנשי צי בהטרדות מיניות ובתקיפת חיי-לות וקצינות במהלך כינוס בלאס-וגאס - הביאה לפרישתו המוקדמת של המפקד הקודם.

רפי מן

האדמירל, העיטורים והעיתונות

Newsweek

איור: צחי פרבר

"ניווייק" דיווח כי היו קוראים שהודיעו על ביטול המנוי שלהם. אחרים שיגרו פאקסים נועזים שבהם מתחו ביקורת חריפה על התנהגות השבועון. אבל בדיקה עצמית שערך "ניווייק" הביאה אותו למסקנה כי כתביו פעלו בצורה עניינית והוגנת. בורדה ירה בעצמו, שב והזכיר העיתון, עוד לפני שנכתבה מלה אחת על הפרשה. לפני הפרסום עמדו שני כתבים בכירים להיפגש עם בורדה, להציג בפניו את ממצאיהם ולבקש את תגובתו המלאה. מי יודע, ציין השבועון, אולי בראיון עמו היה האדמירל מצליח לשפוך אור חדש על הפרשה? אולי אף היה משכנע את השבועון לדחות או לבטל את הפרסום?

"הטענה שהתנהגות 'ניווייק' לא היתה אתית מבוססת על ההנחה ששאלות מטוימות הן מהוץ לתחום. עיתונאים דוחים פה אחד את ההנחה הזו וטוענים כי יש לשפוט אותם על-פי מה שהם מפרסמים, לא על-פי מה שהם בודקים", כתב ג'ונתן אלטר בשבועון. חיוזק לעמדה זו הביא השבועון מפי דובר הצי, המצוטט כאו"מר: "ניווייק" לא עשה שום דבר שלא כשורה". גם מתחרה העיקרי של "ניווייק", שבועון החדשות "טיים", הסתייג מן הטענות הקשורות את ההתאבדות לדרך הטיפול של התקשורת בפרשה.

לאחר מעשה, היו שטענו כי האדמירל אכן היה רשאי לענוד את סיכות ה-V. אבל גם אם שגה וענד אותן שלא בצדק, נמצאו קציני צבא בדימוס שהסבירו כי לא מדובר במזימת התחזות אפלה אלא בטעות - ובוודאי שלא היתה כאן פרשה שחשיפתה צריכה להביא להתאבדות.

ההנחה היא שפרשת העיטורים נגעה בעצב רגיש אצל האדמירל, ואולי היתה רק הקש ששבר את גב הגמל, כתוספת למצבור של בעיות אחרות בפיקוד הבכיר של הצי.

אחרי ההתאבדות הופיע ב"טיים" מאמר של רוברט מקפארלן, מי שהיה יועץ הנשיא רונלד רייגן לביטחון לאומי וניסה להתאבד ב-1987, בעיצומן של החקירות בפרשת "איראנגייט". הוא כתב על אנשי ציבור, עיתונאים ולחצים המביאים להחלטות טראגיות. לעיתונאים, כתב מקפארלן, יש תפקיד מרכזי ביכולתנו לשמור על אמות מידה גבוהות בהתנהגותם של עובדי ציבור, אך הם חייבים להפעיל גם

שיקול דעת באשר למידה שבה חריגות של ממלאי תפקידים בכירים מצדיקות חשיפה. "ניווייק", מכל מקום, השלים את חשבון הנפש שלו בכך שקבע כי על עיתונאים לטפל בפקידיים בכירים בהקשר הרחב של מילוי תפקידיהם, ולא להתייחס אליהם רק כאשר שמם נקשר לפרשות מביכות. למרבה הבושה גילו בארכיון השבועון, כי מאז קיבל בורדה את הפיקוד על הצי הוזכר שמו ב"ניווייק" רק פעמיים, וגם זאת בחטף.

זאת ועוד, השבועון כתב כי הפרשה הזו היא תזכורת לכך שגם אם כתבים אינם הורגים, הרי למה שהם כותבים יש לפעמים תוצאות חמורות. "הקביעה הזו אינה צריכה להפוך את העיתונאים לתוקפניים פחות כאשר הם עובדים על סיפור - אלא רק למתחשבים יותר", סיכם "ניווייק". ■

גבולות החיסיון העיתונאי

במסגרת תיק פלילי 3996/95, אשר נדון בבית-משפט השלום בירושלם, לים, מדינת ישראל נ. אלון, פייגלין וסקט (תיק הידוע יותר בכינויו "תיק זו ארצנו"), התקיים באחרונה דיון בשאלת תחולת החיסיון העיתונאי על ראיונות שנמסרים לעיתונאים.

הדיון התערער על הרקע הבא: התביעה זימנה לשולחן העדים את רוית נאור, כתבת "מעריב", וביקשה להגיש ולאמת באמצעות ראיון עם משה פייגלין מ"זו ארצנו" (אחד הנאשמים) - ראיון שפורסם ב-18 באוגוסט 1995. באמצעות הראיון מבקשת התביעה, בין השאר, לבסס את עבירת ההמרדה שבה היא מאשימה את פייגלין.

במסגרת פעולות החקירה בתיק נחקרה נאור במשטרה ואימתה את שנאמר לה מפי פייגלין, ועל בסיס זה זומנה להעיד. משביקשה התביעה להעיד את העיתונאית במשפט, המתנהל בפני הרכב של הנשיא אמנון כהן והשופטים שולמית דותן וצבי וילברטל, התנגד סניגורו של פייגלין, עו"ד יאיר ברגר, לעצם העדטה.

עו"ד ברגר טען כי כשם שחיסיון רופא-לקוח או עו"ד-לקוח הוא חיסיון ון שאינו תלוי כלל בהסכמת הרופא או עורך הדין, אלא חיסיון הבא לטובת הלקוח, כך גם החיסיון העיתונאי אינו בא לשרת את העיתונאי אלא את טובת הציבור. הטענה היתה שהחיסיון נועד לגרום לכך שהעיתונות תוכל למלא את יעדיה, והוא בא להגן על ה"לקוח" - המקור שעליו התבסס העיתונאי. לכן מנועה העיתונאית מלמסור עדות בקשר אליו.

בישראל, החוק המפרש את רשימת החסיונות הוא פקודת הראיות. בפקודה מופיעים כמה חסיונות (כגון חיסיון לעו"ד, לרופא, לכהן דת ועוד), אך כבר נקבע כי רשימה זו אינה "רשימה סגורה", והפסיקה

הכירה בחיסיון העיתונאי כבר בפס"ד ציטרין. באותו מקרה פורסמה כתבה על שני עורכי-דין עם תמונתם, והם הועמדו לדין משמעתי בלשכת עורכי הדין בשל "פרסום אסור" (היינו: הביאו לעצמם פרסומת). בית הדין זימן את העיתונאי כדי לדעת אם עורכי הדין העבירו את התמונות בעצמם, אך העיתונאי סירב לגלות מידע זה. ערעור בשאלה זו שהגיע לבית המשפט העליון הסתיים בכך שבית המשפט הכיר בלגיטימיות של הסירוב וקבע כי במקרה זה חל חיסיון.

עם זאת, כבר באותו מקרה נקבע (בדומה למצב השורר בארה"ב ובאנגליה, למשל) כי מדובר בחיסיון שאיננו מוחלט, וגם כשהעיתונאי מסרב להעיד

או למסור מידע, אפשר שבית המשפט יאלץ אותו לפעול בניגוד לרצונו. בפס"ד ציטרין קבע הנשיא שמגר מבחן משולש, שרק בהתקיימות מלאה שלו יפעיל בית המשפט את סמכותו ויחייב את העיתונאי לחשוף את מקורותיו:

א. רלבנטיות - בית המשפט יחייב את העד העיתונאי לגלות את מקורו רותיו רק אם גילוי זה רלבנטי להליכים, ויש בו כדי לתרום להליך.
ב. מהותיות - נושא מהותי פירושו, כי מדובר בפשע או בעוון בעלי תוצאות או משמעות מהותיות או במעשה עוולה חמור, שלגביו נדרש גילוי המקור מאחר שאין אפשרות לעשות משפט צדק ללא קבלת המידע.
ג. חיוניות - האם המידע אכן דרוש במקרה הקונקרטי, היינו, אם אין אפשרות להישען על ראיות אחרות בלי לדרוש גילוי של מקורות המידע. כדי להבהיר את גבולות החיסיון, וכן עם ריבוי מקרים של חקירת עיתונאים במשטרה בעקבות עבירות שונות, מינתה הממשלה במאסר 1993 ועדה לבדיקת החקיקה של החיסיון העיתונאי במסגרת פקודת הראיות, בראשות ד"ר אשר מעוז. הוועדה העבירה את המלצותיה לתיקון חקיקה לממשלה בדצמבר 1994, ובדעת הרוב ביקשה לאמץ בחוק, בשינויים מסוימים, את הקווים המנחים שנקבעו בפס"ד ציטרין.
כך נקבע כי הסרת החיסיון תיעשה רק אם הגילוי דרוש לעניין שאלה העומדת לדיון, חיוני לצורך מניעת עבירה חמורה או עשיית צדק בנוגע אליה, או כדי למנוע עוול חמור בהליכי משפט, וכאשר אין ראיות מספיקות אחרות.

עם זאת, לצורך הדיון בשאלה שהועלתה במשפט "זו ארצנו", די לצטט את הסעיף הראשון להצעה לתיקון החוק, המגדיר את התיק העיתונאי: "דברים ומסמכים שנמסרו לאדם עקב עבודתו העיתונאית (להלן: מידע) לא יידרש לגלותם, אם הם עלולים לחשוף את זהות מוסר המידע או אם נמסרו לו על מנת שלא יגלה אותם, אלא אם קבע בית המשפט כי עליו לגלותם או אם מוסר המידע הסכים לגילויים".

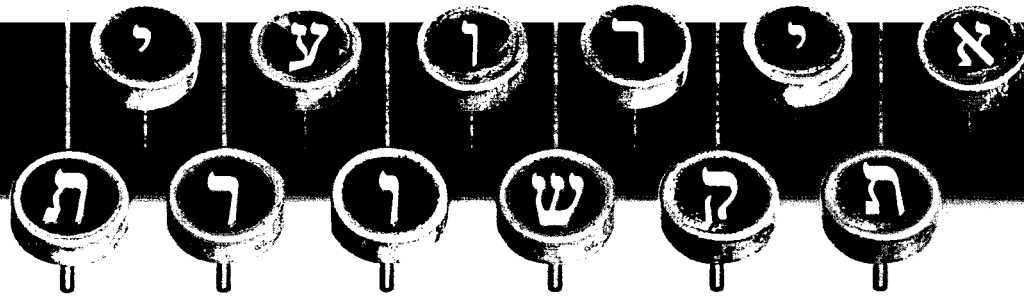
הצעות הוועדה לחקיקה טרם התקבלו, אף שחלפה כשנה וחצי מאז הגישה את מסקנותיה, אך מתוך ההגדרה האמורה ברור כי אין החיסיון העיתונאי חל על ראיונות גלויים. ברצונו שאדם לא מתנה את אי-חשיפת זהותו או אי-חשיפת פרטים מסוימים, אלא להיפך - מוכן לחשוף את ידיעותיו, דעותיו והשקפותיו לעיתונאי, תוך ידיעה ברורה שהדבר עשוי להתפרסם, אין כלל שאלה של חיסיון עיתונאי. לכן גם התנגד נציג המדינה, עו"ד אלי אברבנאל, לבקשתו של עו"ד ברגר.

השופטים הציגו השגות נוספות ביחס לטענת סניגור הנאשם, כגון זו

שבעצם מתן הראיון וההיתר לפרסומו יותר פייגלין על החיסיון, וכן הצביעו על א-סימטריה שתיווצר אם טענתו תתקבל, או כדברי השופטת דותן: "האם מתקבל על הדעת, שאדם יתראיין ובאופן זה ייעשה שימוש בעיתונות להשגת פרסום שהוא מעוניין בו... ואחר-כך יתנגד לעשות שימוש באותו ראיון במסגרת ניסיון של התביעה להוכיח עבירה שהיתה בעצם הראיון עצמו?"
שלושת השופטים דחו פה אחד את התנגדותו של עו"ד ברגר והתירו את עדותה של כתבת "מעריב". ■

איתן להמן הוא עורך מחקר במכון הישראלי לדמוקרטיה

תקנון האתיקה המקצועית של העיתונות

של קורבן פשיעה, יתחשבו העיתון והעיתונאי בבקשת הקורבן שלא ליתן פרסום לפרטים אלה וישקלוה כנגד העניין הציבורי בפרסום. הפרסום יהיה באופן, במידה וברג" שות הראויים.

ד. לא יפרסמו עיתון ועיתונאי שם, צילום או פרטים מזהים אחרים של קורבן עבירת מין אלא בהסכמתו.

ה. לא יפרסמו עיתון ועיתונאי ידיעה בדבר מצב בריאותו של פצוע, קורבן פשיעה או עבירת מין אלא בהסתמך על מקור רפואי מוסמך.

קטינים

10. א. לא יפרסמו עיתון ועי- תונאי שם, צילום או פרטים מזהים אחרים של מי שטרם מלאו לו 14 שנה, בנסיבות העלולות לפגוע בשמו, בפרטיותו, בשלו- מו או ברווחתו, אלא בהסכמת הוריו או אפוטרופסו ואם קיים עניין ציבורי בפרסום המזהה ובמידה הראויה.

ב. לא יפרסמו עיתון ועיתונאי שם, צילום או פרטים מזהים אחרים של מי שמלאו לו 14 שנה וטרם מלאו לו 18 שנה, בנסיבות העלו- לות לפגוע בשמו, בפרטיותו, בשלמו או ברווחתו, אלא אם קיים עניין ציבורי בפרסום המזהה ובמי- דה הראויה.

חולים ותורמי איברים

11. לא יפרסמו עיתון ועיתונאי שם, צילום או פרטים מזהים אחרים של חולה נפש, מכור לסמים או לאלכוהול, תורם או נתרם של איברים וחולה סופני ללא הסכמתם או הסכמת בני משפחתם, לפי המקרה, אלא אם קיים עניין ציבו- רי בפרסום ובמידה הראויה.

נות ובהבלטה הראויה ביחס לפר- סום המקורי. בנוסף לכך תפורסם במקרים המתאימים גם התנצלות. במקרים המתאימים תינתן לאדם שנפגע אפשרות הוגנת להגיב על טעות, השמטה או אי-דיוק מהותי- ים במהירות ובהבלטה הראויה ביחס לפרסום המקורי.

בריות ושם טוב

8. לא יפרסמו עיתון ועיתונאי ללא הסכמתו של אדם דבר הנוגע לפרטיותו או לשמו הטוב והעלול לפגוע בו, אלא אם קיים עניין ציבורי בפרסום ובמידה הראויה. פרסום דבר כאמור מצריך כרגיל בירור מוקדם עם הנוגע בדבר ופר- סום הוגן של תגובתו.

קורבנות

9. א. לא יפרסמו עיתון ועיתונ- אי שם, צילום או פרטים מזהים אחרים של אדם שנספה או נפגע באופן חמור במלחמה, בתאונה או באסון אחר, לפני שהידיעה על מותו או פגיעתו של אותו אדם באה לידיעת משפחתו הקרובה מפי גורם מוסמך, אלא אם קיי- מות נסיבות חריגות של עניין ציבורי בפרסום לאלתר.

ב. בקבלת החלטה בעניין פרסום שם, צילום או פרטים מזהים אחרים של אדם שנספה או שנפגע באופן חמור במלחמה, בתאונה או באסון אחר, יתחשבו העיתון והעיתונאי בבקשת בני משפחת הקורבן שלא ליתן פרסום לפרטים אלה וישקלוה כנגד העניין הציבורי בפרסום. הפרסום יהיה באופן, במידה וברג" שות הראויים.

ג. בקבלת החלטה בעניין פרסום שם, צילום או פרטים מזהים אחרים

לחצים פוליטיים, כלכליים או אחרים וכן בשל חרם או איום בהרם מודעות.

ג. לא יובאו דברים בשמו של אדם אלא אם הם מובאה ישירה ומדויקת מפיו או ממסמך בכתב. מכתב למערכת מותר לפרסם שלא כלשונו אם כותבו לא אסר זאת מראש ואם בעריכה לא היה משום שינוי מהותי בתוכן המכתב או במשתמע ממנו.

בדיקת העובדות

5. א. לפני פרסום ידיעה כלשהי, יבדקו העיתון והעיתונאי את נכו- נותה במקור המהימן ביותר ובוהי- רות הראויה לפי נסיבות העניין. ב. דחיפות הפרסום לא תפטור מבדיקת נכונות הידיעה כאמור. ג. העובדה כי ידיעה התפרסמה בעבר לא תפטור את הבא להסתמך עליה בפרסום מבדיקת מהימנות הידיעה.

אובייקטיביות

6. א. עיתון ועיתונאי יבחינו בפרסום בין ידיעות לבין דעות. ב. ידיעה המתפרסמת במסגרת של הבעת דעה, יחולו עליה כללי האתיקה הנוגעים לידיעות. ג. פרסום ידיעות יהיה הוגן וללא הטיה. ד. הכותרת לא תהיה מטעה. ה. עיתון ועיתונאי יבחינו בפר- סום בין פרסומת לחומר מערכת, באופן שלא תפורסם פרסומת הנח- זית כחומר מערכתי.

תיקון טעויות, התנצלות ותגובה

7. טעויות, השמטות או אי-קיום דיוקים שהם מהותיים בפרסום עובדות יש לתקן במהירות, בהגי-

בתום יותר משנתיים של דיונים במועצת העיתונות, אישרה מליאת המועצה ב-16 במאי את תקנון האתיקה החדש. התקנון, המונה 25 סעיפים, מחליף את התקנון הקודם שהיה בתוקף מאז שנת 1986. וזו לשונו:

הגדרות:

1. "עיתון" - לרבות אמצעי תקשורת אלקטרוניים ולרבות הבעלים, המו"ל והעורך האחראי על אמצעי התקשורת.

"עיתונאי" - לרבות עורך.

"אדם" - לרבות תאגיד, חבר בני-אדם מואגד או בלתי מואגד וגוף ציבורי.

חובש העיתונות ואחריותה

המקצועית

2. עיתון ועיתונאי יהיו נאמנים לחופש העיתונות ולזכות הציבור לדעת בהגישם לציבור שירות מקצועי ובפרסום מדויק, הוגן ואחראי של ידיעות ודעות.

יושר והגינות

3. א. עיתון ועיתונאי יפעלו ביו- שר, בהגינות וללא מורא. ב. הבטיחו עיתון או עיתונאי למקור שהידיעה שמסר או הדעה שהביע לא יפורסמו, לא יימסרו אלא לפרסום אף אם יש בהן עניין לציבור.

נאמנות לאמת

4. א. לא יפרסמו עיתון ועיתונאי בודעין או ברשלנות דבר שאינו אמת, אינו מדויק, מטעה או מסולף. ב. לא יימנעו עיתון ועיתונאי מלפרסם מידע שקיים עניין ציבורי בפרסומו, לרבות בשל

חשודים, עצורים, נאשמים או מורשעים

12. א. עיתון ועיתונאי יכבדו בפרסומיהם את העיקרון היסודי שכל אדם הוא בחזקת חף מפשע אלא אם נמצא אשם בדין.
 ב. לא יפרסמו עיתון ועיתונאי שם, צילום או פרטים מזהים אחרים של חשוד בעבירה טרם שהובא בפני בית-משפט, אלא אם כן הסכים לכך או קיים עניין ציבורי בפרסום.
 ג. פורסם בעיתון דבר חשד, הגשת כתב אישום או הרשעת אדם, ונודע לעיתון ולעיתונאי באופן מוסמך כי הוטר החשד או לא הוגש כתב האישום או בוטל או זוכה הנאשם בדין או נתקבל ערעורו של מורשע, לפי העניין, יפרסם זאת העיתון בהבלטה הראויה.

משפטים אזרחיים

13. א. בפרסום שעניינו הליכים משפטיים אזרחיים, יציגו העיתון והעיתונאי את עמדות כל הצדדים. אם הוגש כתב הגנה, יינתן לו פרסום הולם, אם טרם הוגש כתב הגנה, תינתן כרגיל לנתבע אפשרות לפרסום הוגן של עמדתו.
 ב. נדחתה או נמחקה תביעה בעניין אזרחי, יינתן לכך פרסום באופן דומה ככל האפשר לפרסום בדבר הגשת התביעה.
 ג. לא יפורסם דבר הנוגע לתביעה שנדחתה או נמחקה כאמור אלא אם צוין דבר דחייתה או מחיקתה.
 ד. לא יפרסמו עיתון ועיתונאי שאלות מתוך שאלון בהליך משפט אזרחי, או פרטים כלשהם מתוכו, אלא בצמוד לתשובות שניתנו לשאלות אלה.

אפליה וגזענות

14. לא יפרסמו עיתון ועיתונאי דבר שיש בו משום הסתה או עידוד לגזענות או לאפליה פסולה על בסיס

גזע, מוצא, צבע עור, עדה, לאומיות, דת, מין, עיסוק, נטייה מינית, מחלה או נכות גופנית או נפשית, אמונה או השקפה פוליטית ומעמד חברתי-כלכלי. לא יציגו עיתון ועיתונאי אפיונים אלה אלא אם הם נוגעים עניינית לנושא הפרסום.

ניגוד עניינים

15. א. לא יעמידו עצמם עיתון ועיתונאי במצב שבו קיים חשש לניגוד עניינים בין חובותיהם כעיתון וכעיתונאי לבין כל אינטרס אחר.
 ב. מו"ל של עיתון ובעליו יפרסמו בעיתון אחת לשנה גילוי נאות של האינטרסים העסקיים והכלכליים ים המהותיים שיש להם בתחום התקשורת ומחוצה לה.
 ג. היה לעיתון אינטרס מהותי - כלכלי או אחר, בתחום התקשורת או מחוצה לו - בנושא של פרסום מסוים, יפרסם בצמוד לאותו פרסום גילוי נאות של האינטרס שלו.
 ד. שמותיהם של המו"ל, הבעלים והעורך של העיתון יופיעו בכל גיליון שלו.

שימוש לרעה

16. א. לא יעשו עיתון ועיתונאי שימוש לרעה במידע שהגיע לידיהם או בכוחם לפרסום או להימנע מפרסום.
 ב. לא יעשו עיתון ועיתונאי שימוש פסול במידע שהגיע לידיהם עקב עבודתם.

עיסוק נוסף

17. לא יעסוק עיתונאי בכל עיסוק, עבודה, שירות, יחסי ציבור, פרסומת ואיסוף מודעות המעוררים חשש או מראית עין לניגוד אינטרסים או להטעיית הציבור.

טובת הנאה

18. לא יבקש ולא יקבל עיתונאי טובת הנאה בקשר לעניין הכרוך

בעבודתו העיתונאית זולת מכלי התקשורת שבו הוא מועסק.

אי-תלות

19. לא יונהח עיתונאי במילוי תפקידו בידי כל גורם חיצוני שאינו גלוי ובמיוחד לא בידי מפרסמים וגופים שלטוניים, כלכליים ופוליטיים.

אמצעים כסולים

20. לא ישתמשו עיתון ועיתונאי לשם השגת מידע באמצעים פסולים שיש בהם קלון למקצוע העיתונות ובכלל זה אלימות, סחיטה, איום, פיתוי, חדירה שלא כדין לרשות הפרט, האזנת סתר שלא כדין וכל אמצעי אחר להשגת מידע העלול, בניסיונות העניין, לפגוע באופן חמור באמון הציבור בעבודה העיתונאית.

ציון מקור הפרסום

21. לא יציגו עיתון ועיתונאי כלשהם את עבודתם של עיתון ועיתונאי תונאי אחרים. בכל מקרה של ציטוט מידע שכבר פורסם באמצעי תקשורת אחר או בידי סוכנות חדשות, יציגו העיתון והעיתונאי את זהות המפרסם המקורי.

חיסיון עיתונאי

22. לא יגלו עיתון ועיתונאי מידע שנמסר להם בתנאי שישאר חסוי ולא יחשפו זהותו של מקור חסוי אלא בהסכמתו של המקור.

אתיקה בעיתון

23. א. עיתון ידאג להכשרה מתאימה של העיתונאים העובדים בו בתחום האתיקה המקצועית של העיתונות.

ב. מו"ל של עיתון ובעליו יבטיחו את קיומם התנאים המאפשרים לכל עבודה עיתונאית הנעשית בעיתון להתבצע על-פי העקרונות של

האתיקה המקצועית של העיתונות.
 ג. עיתון ועיתונאי רשאים לפנות לוועדת האתיקה של מועצת העיתונות בבקשה לחוות דעה בעניין עקרוני מתחום האתיקה המקצועית של העיתונות. ועדת האתיקה תפעל כגוף מייעץ.

עורך ועיתונאי

24. א. לא יפרסמו בשמו של עיתונאי כתבה או מאמר שתוכנם שונה באופן משמעותי בידי העורך ללא הסכמת העיתונאי.
 ב. עורך שפסל לפרסום מאמר שחיבר עיתונאי לא יפגע בכותו של העיתונאי לפרסם את המאמר בעיתון אחר.

השעיה מעבודה עיתונאית והפסקתה

25. א. עיתונאי שהוגש נגדו בידי המדינה כתב אישום בשל עבירה פלילית, ידון בעניינו בית הדין לאתיקה של מועצת העיתונות ויקבע אם יש בעבירה המיוחסת לו קלון למקצוע העיתונות. קבע בית הדין לאתיקה שבאותה עבירה יש קלון למקצוע העיתונות, יהיה רשאי לחייב את העיתון להשעות את העיתונאי מעבודתו העיתונאית במידה הראויה כפי שיקבע בית הדין לאתיקה על-פי העבירה ועל-פי מכלול הנסיבות, וזאת עד להכרעת הדין הסופית.
 ב. עיתונאי שהורשע בפסק-דין סופי בעבירה שבית הדין לאתיקה קבע שיש בה קלון למקצוע העיתונות, יהיה רשאי בית הדין לחייב את העיתון להפסיק את העסקתו של העיתונאי במידה הראויה, כפי שיקבע בית הדין לאתיקה על-פי העבירה ועל-פי מכלול הנסיבות.
 ג. בדונו בהשעיה ובפסקת ההעסקה כאמור, ינהג בית הדין לאתיקה לפי סדר הדין שבתקנון מועצת העיתונות. ■